IVSTI LIPSI
SATVRNALIVM SERMONVM LIBRI DVO,

Qui de Gladiatoribus.

Editio vltima, & castigatissima.

ANTVERPIÆ,
EX OFFICINA PLANTINIANA,
Apud Ioannem Moretum.
M. D. XCVIII.

Cum Priuilegiis Cæsareo & Regio.

AD

NOBILISSIMVM AMPLISSIMVMQVE V. AVGERIVM GISLENIVM BVSBEQVIVM.

LIBROS, quos de Gladiatorum prisco ritu diu conceptos nunc profero, lucem adſpicere volui, Vir nobiliſſime, in nomine tuo. Volui, imò debui. ſiue amoris tui cauſsâ, quem in præſentem abſentemq́ue tenes & perſeueras: ſiue virtutis doctrinæq́ue, quâ iure omnium bonorum oculos in te conuertiſti. certè meos. Nempe tu ille es, qui res & conſilia tractaſti Imperatoris non vnius. tu ille, qui ſummis de rebus ad ſummum Principem legatus, inter ipſos hoſtes cognomen repperiſti Boni. Scilicet vt radij ſolis in ſordes & caligantia loca coniecti, illuſtrant, non inquinantur: ſic tu, inter feros illos ſqualentéſque animos reſplenduiſti nihilominus verâ virtutis tuæ luce. Et prudentiam ſileo doctrinamq́ue: votum hoc tantùm interpono, vt ſimiles tui conſiliarij contingant patriæ, quam Fata volent eſſe ſaluam. Vidimus nuper libellum duplicem Itineris & Conſilij tui. libellum: ſed qui, meo animo, ſcholas diſſertationeſque ſuperat multorum ſapientum. Breuia omnia, fateor: & eò placent magis, quia incluſa prudentia, non oſtenſa. Quin genus ipſum dictionis (etſi id minimè inter tuas curas) priſcum adſtrictumq́ue, ſententiis occultum: &, quod verè in-

 uideo,

uideo , ſubtilis breuitas innata tibi, aliis adfectata. Sed ne fræna ingenio meo laxem in hoc campo: munus à me cape, Vir maxime; non pretium, vt me deuinctum liberem, ſed pignus vt obſtringam. Nec enim exigua hæc, & de ludis verè ludum, referendæ gratiæ eſſe volumus, ſed teſtandæ. Quamquam huic ipſi operæ aliquod pretium fortaſſe erit apud eos, qui veteri germanaque doctrinâ non perfuſi ſunt ſed tincti: qui hac velut face illuſtratum iri infinitos ſcriptorum locos non inuiti fatebuntur. Nam nouos iſtos &, vt ſic dicam, muſteos homines, iure ſperno ab his libris: qui, tamquam in vænalibus, loqui adhuc Latinè tentant: quique magni & beati ſibi videntur in præceptiunculis & concinnatis aliquot nugis, quas oculo recto vix digner aſpicere. At mihi priſca placita; & vt ille apud Comicum,

Qui vtuntur vino vetere, ſapientes putat:

ſic nos, qui doctrinâ. Vale. & me ama, hæc tuêre.

IVSTVS

IVSTVS LIPSIVS CHRISTOPH. PLANTINO S. DICO.

AT tu fidem etiam meam appellas; & vbi Satyræ, inquis, vbi Funus? Quid tibi vis, mi Plantine? an vt ego sim funus? Si nescis, hoc agitur. Difficile enim dictu creditúque, quas turbas mihi dederit Satyra illa prior, parum herclè liquido auspicio emissa. Clamores, conuicia, sibili. Alius, Quis iste est, qui sine vllis suffragiis Censorem publicum agit? qui inuidiam sibi non singulorum, sed gentium parat? Insanit homo. irruit in se ipse, & segetem incîdit suæ famæ. Alius, Me apertè læsit: alius, Me schemate percußit. & ad summam ea dicta, imò scripta de misella Satyra, quæ sine rubore nemo ex ergastulo audiat cum inusta fronte. At ego fatuus etiam gratiam exspectabam ab nouitate scripti ignarus scilicet deliciarum huius æui: qui eò iam venimus, vt nec vitia nostra, nec remedia ferre poßimus. Atqui olim Seneca in Claudium ludere potuit, non cum sale solùm sed cum morsu; idq; filio & coniuge superstite, imò regnante: mihi venia opus, leuiter & leniter ineptias tangenti Critici gregis. Quid enim castigatione illâ mollius? adeo vt lenitate nimiâ præuaricatus videri poßim publicæ caussæ. Reuera enim lusi, non læsi: & ostendi vulnera, non impreßi. At enim tectè & colore quodam nos tangis, inquiunt. O non interpretes meæ mentis, sed diuinos! qui non dictum mihi, non scriptum, fortasse nec cogitatum, tamen id sciunt. Per colorem ego te? qui ne nunc quidem, cuius coloris sis, scio. Vnus aut alter perstricti mihi, fateor. sed adeò non tectâ aut obliquâ petitione, vt nominauerim etiam, &

percusserim, quod dicitur, manu rectâ. In te si culpa similis: bene & ingenuè, quòd agnoscis. tamen quid ego possum, si telò quod in alterum ieci tu occurris, & induis te tuâ sponte? At enim Principum ius imminutum iui. Cedò vbi? quian poësim manare negaui ab Augusto fonte? Idem nunc nego. & honores, titulos, quæq; alia fortunæ sunt, tribui posse à Principibus fateor: ingenium doctrinámque non eripi, non dari. En crimen, quod dignum sit tunicâ molestâ. Nec enim aliud vel fidiculis expresserint ex omni eo scripto. Itaque, vt illuc redeam, mi Plantine, frustrà me vocas in turbidam hanc arenam. diuerti in aliam, cum voluptate magis, & sine noxâ. Ad ludos, inquam, me dedi & spectacula prisca. quæ desita & ignota nostro æuo retraxi, & proposui non auribus solùm, sed oculis; neque vt legi, sed pænè dicam spectari possint. Hoc ipsum erit fortasse qui spernet, vt leue. sed spernet, non culpabit. Mihi autem satis, vt hanc inquietam manum & anceps acumen stili consumam in re si non magnæ famæ, at non malæ. Nullius intererit quid de Secutore aut Myrmillone delirem: & ridebit aliquis in his nugis, non ringetur. Denique extra iudicium & proscriptionem fuero. Ius scribendæ Satyræ Apollinari alicui relinquam, qui id à* Principe impetrabit. Tu, vir amice, pro Satura Saturnal hoc habe; pro Funere Munus: & tuam meámque caussam ages, si opus erit, apud eos qui & hæc & memorias omnes veteres non perisse vellent, sed interisse. Vale.

* Sidonij lib. I. epistolam XI. vide quò respexi.

I. LIPSI

I. LIPSI SATVRNALIVM SERMONVM LIBER I.

CAP. I.

Occasio & origo horum sermonum.

MENSIS December erat, & per febriculam valetudo mihi non bona. Itaque visendi caussâ ad me venerunt Victor Giselinus & Ianus Lernutius familiares mei. Et post salutem, Lernutius: Iámne melius? ait. Huius quidem operâ, inquam ego. certè, Victor, hanc noctem clementem & cum quiete habui: & omnino commodior esse mihi visus sum post hesternam medicinam. Ita facilè censebam, ait Victor. sed cedò venam, sodes, vt tangam. Cùm tetigisset, hilariore vultu, Benè habet, inquit: respexit nos Hygeia. Sed duo etiam sunt, à quibus procul habendus es, Lipsi, libri & curæ. quæ nisi vitas, seriò dico, teipse euitas. Ego cum risu, Ab alterâ quidem caussâ immortalis sum, Victor. Nam libros, per hæc tædia temporum, summis digitis vix tango. Curarum, fateor, largiter est: & publica siue priuata respiciam, bona earum vbique seges. Atqui scito, ait Victor, non ab alio quàm curarum igne magis interfici vitalem illum in nobis fontem. At enim patria & nos periclitamur. Scio. sed tu egoque habenas scilicet temperabimus publici fati? Curæ sint hæ curæ illi, qui supra nos curat. Tu Anaxagoram cogita, qui increpanti cuidam *οὐδέν σοι μέλει τῆς πατρίδος; εὐφήμει, ἔφη. ἐμοὶ γὰρ καὶ σφόδρα μέλει τῆς πατρίδος, & simul cælum ostendebat. Hæc enim reuera patria nobis. & vt radij solis per terram sparsi, à cælo & in cælo tamen sunt: sic noster animus quanquam in terris, humilia ista spernat, versetúrque apud originem sui. Dicebat hæc Victor; & ecce puer nuntians duos de viâ, vti apparebat, aduenisse,

*Nilne tibi cum patriâ? Bona verba, inquit. mihi summæ curæ illa patria.

quibus

quibus opus esset me conuento. Surrexi. & iam ad vos redeo, inquam; ne graue sit tantisper solos esse ad hunc ignem. Et simul innui puero ligna iniicere, & largiùs exstruere focũ. Ecce autem exiens video ad fores Duzam, Pighiumque. Cùm trepidâ gratulatione collum iis inuasi, Et vos estis? inquam. ô sperati mihi optatique saluete. Vnde autem, & quò per hanc anni hiemem? nec enim temerarium est, credo. Ego quidem è Batauis, ait Duza; & tuâ vnius caussâ. Pighius hic à Veteribus suis: iunxitque nos in viâ bonus aliquis deus. Mihi certè bonus, inquam: & iam viuo valeoque, cùm vos teneo. Sed intremus, quæso: & date duobus istis pariter quod gaudeant. Simul Victor & Lernutius ad limen facti obuij, atque inter se amicissimè complexi sunt. Sed diuelli ego, Et heus, heus, inquam, sedeamus: neu diutiùs ignem inuidete istis, qui stupent certè à curru. Nam herclè strictum hodie frigus, &, vt ille ait,

Iam prata canis albicant pruinis.

Imò iam calemus, ait Duza, apud te quidem nostrum ignem. Sed quid morbi fuerat, sodes? Nam de inualetudine tuâ Antuerpiæ accepimus à nostro Plantino. & mehercules etiam palles. Non nunc quidem, inquam ego. nam vos me hoc gaudio dedistis in ruborem. Tamen febricula fuerat, in quâ oppugnandâ noster hic verè Victor. Sed sedete, agite, mi hospites. vetus verbum nostis, Romanus sedendo vincit. Cùm sedissemus, Quàm saluè autem omnia in Batauiâ inquam, mi Duza? Priuatim omnia, inquit. Nam de rep. quid dicam, nisi maria malorum? Melius ominare, inquam. & nónne per hanc pacem sedauit illa tempestas? Caput mouens leuiter Duza, Vereor, inquit, vt paucorum modò dierum Alcedonia illa sint, non firma tranquillitas. Facem exstinctam si igni admoueas, vehementiùs accenditur: sic positum hoc bellum metuo vt insurgat & acriùs recrudescat. Heu sæculum! inquam ego.

Enimuerò di quasi pilas nos homines habent,

vt ait Comicus: ita pace & bello alternis iactamur, quasi per lusum. Sed mittamus hæc scæua. Pighius noster quid, & quò? Antuerpiæ, inquit, nescio quid litium molestiarumque mihi fuit cum nummario tricone: quas detersum veni (me designabat) in hoc Sole. Ego verò detergebo, inquam: & lubentiorem

te fa-

te faciam, quàm ipsa Lubentia est. Conuersusque ad reliquos, Vos amici, aio, cænabitis apud me vnà cum isthoc hodie. Vultu renuit solus Duza, &, Non potest Lipsi, inquit. nam vocata opera est. Quid vocata? inquam. nónne Aduenticia hodie debita vobis? Iure communi peregrinantium impetrabo hoccertè: si minùs, vel* ἐν χειρὸς νόμῳ, vt dicunt Græci. Et simul iniiciebam manum. Cum subrisu Duza, Hæc quidem vis est, inquit. Cæsar videor: ita iugulum mihi petit iste Brutus. Tamen, amici, relictas omnes res habeo præ quod vos vultis. Puer modò adsit, qui ad Canterum renuntiet. En adest, inquam. abi puer, & redi citiùs quàm Asparagi coquantur. Nos intereà ambulemus.

* manuariâ lege.

CAPVT II.

Salini religio in mensâ. Arnobius explicatus: Liuij lectio vulgata defensa. Saturnalia, seruorum dies. Seneca correctus explicatusque. Saturnus deus. Festus & Cicero emendati. Mutatio vestis. Cænatoria. Synthesis. Plautus explicatus. Petronius & Dio correcti.

PVER redire mihi tardè visus. Itaque spatiis aliquot confectis, Sedeamus, inquam: puer hic Duzæ intereà ministrauerit. Age tu, vasum cum aquâ. Lauimus. & cùm trepidarent de loco, Etiam inter vos hæ deliciæ? inquam. Amicitia aut pares omnes accipit, aut facit. Sede tu Duza, tu Pighi, vos reliqui. Ego adsedi in imo. & cùm oculos circumtulissem, Heus puer, inquam, profana nobis hæc mensa est. salinum oblitus. Lernutius me adspexit, velut caussam requirens eius dicti. Ita, inquam, Lernuti. Profanam sine salino mensam esse veterum opinio fuit, sed & nostra. Arnobius: *Sacras facitis mensas salinorum apposito, & simulacris deorum.* Quin & salinum ipsum inter vasa sacra. Benè notat interpres vetus ad illud Horatij,

Salinum sacram mensam facit.

—— *splendet in mensâ tenui salinum.*

Salinum propriè est patella, in quâ diis primitiæ cum sale offerebantur. Et Statius ad hanc mentem:

—— *& exiguo placuerunt farra salino.*

Itaque in Liuio libro XXVI ferre iam possum, *Vt salinum patellamque deorum caussâ habeant.* etsi non pessimè rescripsi* olim, *culignam.* Sed adfirmat vulgatam etiam Valerius, qui de pau-

*Vide epist. Quæst. lib. I. ep. VIII.

pertate Fabricij & Æmilij: *Vterque, inquit, patellam deorum & salinum habuit.* Et Plinius: *Fabricius bellicosos Imperatores plus quàm pateram & salinum ex argento habere vetabat.* At de simulacris deorum, quod addit Arnobius: verum est, collocasse eos in mensâ statuam dei cuiuspiam velut tutelam geniumque mensæ. Ita Herculem Epitrapezium lego in Siluis Statij: qui Vindici fuit

In mēsa olim deorum imago aliqua.

—— *Castæ Genius tutelaque mensæ.*

Et ante Vindicem, eum

—— * *Pellæus habebat*
Regnator, lætis numen venerabile mensis.

*Martial. de eodem Hercule Vindicis, Hoc habuit numen Pellæi mensa tyranni.

Quinetiam deos ipsos initio mensæ inuocabant. Quintilianus Declamat. CCCI. *Habuisti honorem & illud humile limen intrasti, & adisti mensam: ad quam cùm venire cœpimus, deos inuocamus.* Inter hos sermones puer regressus à Cantero. Ego inclamaui, Ades, inquam; testudo, non homo: & qui ignauiorem possis facere ipsam ignauiam. Dic, vbi moratus? Parabat respondere puer, sed Duza occupauit. &, Vnam hanc noxiam amitte Lipsi, inquit. Seruorum hic dies est. Quid tu iam? inquam. Nempe, inquit, hodie Saturnalia. Cùm capite ego abnuissem, Ita verò, inquit, hodie legitima veterum Saturnalia. aut Fasti omnes me fallunt, qui ea coniiciunt in diem XVI. Kalendas. Atqui per id festum, velut vsurariam quandam libertatem seruos habuisse, non ignoras. Imò ius iis datum quodam genere supra ipsos dominos; cum quibus commutabant etiam vestem. Dio lib. LVIII. ἐν τοῖς Κρονίοις οἱ δοῦλοι τὸ τῶν δεσποτῶν σχῆμα μεταλαμβάνοντες ἑορτάζουσι. id est, *Saturnalibus serui habitum herilem sumentes festiuè agunt.* Atque adeò sedebant ad dominicam mensam, dominis præministrantibus. Athenæus lib. XIV. ταῖς τῶν Κρονίων ἡμέραις ἔθος ἐστὶ Ῥωμαίων παισὶν ἑστιᾶν τοὺς οἰκέτας, αὐτοὺς τὰς τῶν οἰκετῶν ἀναδεχομένους λειτουργίας. id est, *Saturnalium diebus, mos Romanis, præbere seruis conuiuium, sic vt ipsi officia seruorum obirent.* Attij versus huic rei:

Saturnalia veterum, quo die.

Seruis tunc libertas.

Imò domini fungebantur eorum vices.

Exercent epulas læti, famulosque procurant
Quisque suos.

Et Senecæ locum non inuitum huc traxerim, epistolâ XLVII. *Instituerunt diem festum, non quo solùm* (ex veteri meo libro, *solo*, cum sententiæ totius medicinâ) *cum seruis domini vescerentur,*

Seneca explicatus: Correctusq́;.

sed

ſed quo vtique honores illis in domo gerere, ius dicere permiſerunt, & domum puſillam remp. eſſe iudicauerunt. Nam intellegit hoc Saturnalium feſtum. Ego poſtea Duzæ verba placatior, imò verò iam hilarior, Abi puer, inquam, viciſti hoc patrono. conuerſuſque ad conuiuas, Amici, aio, comburamus hunc diem. Bona Saturnalia hodie.

Quapropter edulcare conuenit vitam,
Curasque acerbas ſenſibus gubernare.

vt ait Matius. Id quidem in procliui, ait Pighius. Certè, vt hic apparatus eſt, nos hodie molliùs apud te curabimur, quàm regi Antiocho oculi ſolent. Non cibo, Pighi, inquam, (ſubita enim hæc cænula eſt, & velut condicta) ſed voluntate certè lubentiaque. Sed doce nos, antiquúmne hoc Saturni feſtum? Antiquiſſimum, ait Pighius. Nam Saturnus, vti ſcire te ſcio, inter veterrimos Italiæ deos. qui frugibus repertor, quique gentes eas primus docuiſſe creditur ſationes. Itaque non dubiè Latinis nomen inuênit à ſatu. Vt enim à portu Portûnus, à nuptu Neptunnus, ſic diſertè à ſatu, Satunnus. Nam ita primitùs pronuntiabant. Feſtus: *Hic Deus in Saliaribus Satunnus nominatur, videlicet à ſationibus.* malè ibi vulgò, *Satirnus*, vel, *Saturnus*. Nam Salij ſcilicet aliter indigetabant, quàm vulgus. Sic Tertullianus, *Exceptus à Iano, vel vt Salij volunt, Eano.* Crebra autem & vetus ea terminatio in nominibus deorum. Sic Pilunnus, Picunnus, Vertunnus, etiam hodie in antiquioribus libris: denique, vt dixi, Neptunnus. Victor hîc interfatus, De Neptuno Pighi, inquit, permitte ambigam: Cicero contra te, qui deriuat à nando. Eius verba II. De naturâ deor. *Vt à portu Portunus, ſic Neptunus à nando, prioribus litteris paullum immutatis.* Pighius excepit, Imò tu permitte de ſcriptura iſta ambigam. Neptunus ais à nando? quomodo poteſt? Rem ſpectem, ſiue verba: infelix originatio tua Cicero, imò falſa. Varro meliùs, *Neptunus*, inquit, *quòd mare terras obnubit.* Sed, meâ fide, nunquam fugit id verbum ab ore Marci. Corruptum locum adſero, ſcribendumque, *à nubendo*, vel, *à nuptu*. Res auctor eſt, & Cicero ipſe, qui comparat Neptuni etymon cum Portunni. ineptiſſimè, vulgata quidem illa lectio ſi vera ſit quam ego planiſſimè perſuaſus ſum ab ſtolido aliquo Hermâ eſſe, qui nubendi verbum

Saturni etymon Latinū.

Feſtus correctus.

Ratio terminandi inflectendiq; nomina deorum priſca.

In Cicerone diuinatio.

non nisi in coniugiis nouerat. Vetus ergo in Italiâ ille deus: etiam festum, si Macrobij centonibus fides, quos vobis non inculco. Dionysius Halicarnasseus originem Saturnalium ad regem Tullum clarè refert libro tertio. At Liuius post reges exactos demum festum id constituit, lib. 11. *A Sempronio*, inquit, *& M. Minutio Cos. ædes Saturno dedicata: Saturnalia institutus festus dies.* Imò centenis aliquot pòst annis agnoscere institutionem eius videtur libro vigesimo tertio: eâ mente tamen, credo, quòd aut paucis adhuc sacer festusque esset is dies; aut quòd tunc demum in Decembrem mensem reiectus, cùm anteà habitus alio mense. Verba quidem Liuij clara hæc: *Postremò, ex libris Decembri iam mense ad ædem Saturni immolatum est, lectisterniumque imperatum & conuiuium publicum, ac per vrbem Saturnalia die ac nocte clamatum: populusque eum diem festum habere ac seruare in perpetuum iussus.* Nam hæc narrat Cn. Seruilio & C. Flaminio Coss. bello Punico secundo. Ait Liuius, clamatum Saturnalia. Vellem voce additâ, Iò Saturnalia. Certè is solemnis clamor. Dio de militibus in Claudij libertum iocantibus: συμβοήσαντες ἐξαίφνης τοῦτο δὴ τὸ θρυλλούμενον, ἰὼ Σατουρνάλια. id est, *clamantes statim illud tritum, Iò Saturnalia.* Macrobius tamen, vt vulgata lectio Liuij: *quo solo die apud ædem Saturni, conuiuio soluto, Saturnalia clamabantur.* Clamabant &, Bona Saturnalia. Arrianus in Dissertationibus Epicteti: τοῖς γὰρ παιδίοις ὅταν προσελθόντα κροτῇ καὶ λέγῃ, σήμερον Σατουρνάλια ἀγαθά, λέγομεν, οὐκ ἔστιν ἀγαθὰ ταῦτα; οὐδαμῶς· ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἐπικροτοῦμεν. id est, *Pueris enim cùm adueniunt plaudentes & dicentes, Hodie bona Saturnalia, dicimúsne, Non sunt hæc bona? nequaquam: sed ipsi quoque applaudimus.* Martialis allusit,

Iste tibi faciet Bona Saturnalia porcus.

Fortasse & Catullus, *Saturnalibus optimo dierum.* Caussa huic clamori, præter religionem, etiam lætitia. quia certè non alium diem priuatim publiceque habuerunt hilariorem. Inde sermo, Saturnum Pollucis filium esse, *vel à pollendo* (ait Fulgentius in Mythologicis) *vel à pollucibilitate, quam nos humanitatem dicimus. Vnde & Plautus in comœdiâ Epidici ait, Bibite, pergræcamini pollucibiliter.* Nec malè Fulgentius. Omnes enim illi dies reuera iocorum conuiuiorumque. Inde ortum, vt præter reliqui temporis morem, Saturnalibus manè lauarent, quasi statim transituri ad

Saturnalia quando instituta.
Dissensus Liuij à Dionysio.
Iò Saturnalia.
Bona Saturnalia.
Saturnus Pollucis proles.
Lætitia Saturnalium.
Manè tunc lauabant.

ri ad mensam. Didici è solo Tertulliano: *Non lauor*, inquit, *diluculo Saturnalibus, ne & noctem & diem perdam: attamen lauor honestâ horâ & salubri.* Et ab eâdem caussâ, vt ego quidem coniicio, instituta mutatio vestis. Nam Imperatorum temporibus, Senatores Equitesque, Saturnalibus, in synthesi conspiciebantur. Refero ad Imperatorum tempora. quia vix est, vt id obtinuerit antè, vel ex Senecâ, epistolâ XVIII. *Si te hic haberem, libenter conferrem quid existimares esse faciendum: vtrum nihil ex cottidianâ consuetudine mutandum, an & hilariùs cœnandum & exuendum togam. Nam quod fieri nisi in tumultu & tristi tempore ciuitatis non solet, voluptatis caussâ & festorum dierum vestem mutauimus.* Ita enim narrat, vt videatur eam culpam impingere suo æuo. Idque in parte verum. Nam olim quidem Togas ponebant domini, easque serui induebant: at synthesim sumpsisse eos non credo, non lego. Quæ tamen Senecæ & pòst æuo, receptissima per eos dies. Martialis:

Synthesi etiam honestiores ciues.

Quando id institutum.

Synthesibus dum gaudet Eques dominusque Senatus,
Dumque decent nostrum pillea sumpta Iouem.

Nec alterius sententiæ illud epigramma:

Nil lasciuius est Charisiano.
Saturnalibus ambulat togatus.

Caussa recipiendi, quoniam cænatoria, opinor, ea vestis. At Saturnalia, non aliud quàm promiscuæ epulæ & velut continentes comissationes. Iure ergo, tanquam in publico quodam ciuitatis conuiuio, sumpta vestis quæ ad conuiuia; eaque etiam in publico vsurpata lætitiæ testandæ. Finierat Pighius. sed ad eum Victor, Velim Pighi, inquit, paullò ista fusiùs. Tibi hîc liquet, credo: sed nobis in priscis iis ritibus adhuc nubes. quam sermonis tui luce remoue. Parebo, inquit. etsi vobis eruditis rerum veterum, satis censebam, vt pedem modò ponerem in viam. Romanis in duplici discrimine vestis. Alia Domestica, alia Forensis. Suetonius, Ammianus, Iurisconsulti. Illa intra parietes scilicet vsui: hæc in negotiis inque foro. Commutare eas, & domi forensem, aut foris domesticam induisse; probrum. Inter domesticas, Cænatoria. quam non fas videre publicam lucem. Martialis in lemmate, *Cænatoria:*

Quare institutum.

Forensis vestis & Domestica.

Cænatoria domi tantum.

Nec fora sunt nobis, nec sunt vadimonia nota:
Hoc opus est, pictis accubuisse thoris.

Aut foris etiam, sed sub tempus cænæ. Itaque vt rem nouam narrat Dio in Hadriano, quòd Fronto nobilis orator Turbonis tribunal adierit ἐν τῇ στολῇ τῇ δειπνίτιδι, *in conuiuiali veste.* Et ab hac mente idem Hadrianus Imp. *Senatores & Equites semper in publico togatos esse iussit, nisi à cænâ reuerterentur*, ait Spartianus in eius vitâ. Et benè iuuat Spartianus. Fas enim mosque, vt apparet, cum cænatoriis conspici in publico, sub cænæ tempus. Cur non igitur Saturnalibus diebus permissum, per quos continuæ, vt dixi, cænæ? Hercules non aliam caussam video Synthesis sumptæ. Nam quod probandum superest, *Synthesis, in-* *ter cænatoria.* Synthesim adfirmo dictam cænatoriam vestem: vtique hominum lautiorum. Martialis satis clarè:

Vndecies vnâ surrexti, Zoile, cænâ:
Et mutata tibi est synthesis vndecies.

Tranquillus validè adiuuat, qui in Nerone obseruat cum notâ, quòd *plerumque synthesinam indutus, prodierit in publicum, sine cinctu & discalceatus.* qui scilicet conuiuantium habitus. Iámne capitis? an etiam de Cænatoriis latiùs dico? Annuistis: dicam. *Semper Romani vestem in cænâ mutabant.* Mos ille vetus Romæ, vt domi haberent vestes ad cænam. & si foris cænarent, acciperent ab amicis, aut ipsi adferent. Capitolinus in vitâ Maximini: *Cùm ad cænam ab Alexandro esset vocatus, in patris honorem, quòd ei deesset vestis cænatoria, ipsius Alexandri accepit.* *Pallium, pro eâ veste.* Plautus pallium malacum id appellauit, me interprete, Bacchidibus:

Plauto lux.

Pro galeâ scaphium, pro insigni sit corolla plectilis,
Pro hastâ talus, pro loricâ malacum capiam pallium.

Nam describit omnia, quæ solita conuiuio. Et benè, Pallium: credo enim fuisse ad eam formam. Martialis quidem sic appellat, vbi de se cum vxore accumbente:

Ad mensam venies, sed sic diuisa recumbes,
Vt non tangantur pallia nostra tuis.

Et Petronius de Trimalcione cænante: *Pallio coccino adrasum incluserat caput, circaque oneratas veste ceruices laticlauiam immiserat mappam.* Rectè etiam, Malacum Plautus. Reuerà enim mollior pretiosiorque ea vestis, & è purpurâ sæpè. Apud Horatium vetula amatrix:

Muri-

Muricibus Tyriis iteratæ vellera lanæ
Cui properabantur? tibi nempe.
Ne foret æquales inter conuiua, magis quem
Diligeret mulier ſua, quàm te.

Nam ad conuiuia manifeſtè accommodat. Etiam Petronius: *Veſtimenta mea cubitoria* (legerim, *accubitoria*, litterulâ retractâ) *Petronius leuiter emendatus.* *perdidit, quæ mihi natali meo donauerat cliens quidam, Tyria ſine dubio ſed iam* (malim negandi notâ, *ſed haud*, vt dibapha ſignificet) *ſemel lota*. *Accubitoria veſtimenta.* Sed & Perſius:

——ecce inter pocula quærunt
Romulidæ ſaturi, quid dia poëmata narrent.
Heîc aliquis, cui circum humeros hyacinthina læna eſt,
Rancidulum quiddam, &c.

Nam lænam circum humeros & quidem hyacinthinam, ve- *Læna, pro*
ſtem hanc dixit conuiuialem. Lautiorum videlicet hominum *cænatoriis.*
cænatoria ſemper purpurea coccinâue: quæ fortaſſis propriè *Plerumque è purpurâ, coccóue.*
Syntheſis dicta, & ideò tantùm Equiti & Senatori adtributa à
Martiale, excluſâ plebe. Dio, vbi Suetonius de Nerone, *ſynthe-
ſinam* dixit, ſiue ſyntheſim: vertit in eâdem re, χιτώνιον ἄνθινον. id
eſt, *tuniculam floridam*. Et ſcio floridam veſtem in Apuleio aliiſ- *Coniectura*
que legi; ſed videte tamen ne verius hîc ſit, ἰάνθινον. à colore vi- *in Dione.*
delicet, qui in ſyntheſi violaceus, vel vt *Plinius etiam appellat, **Plinio lib.*
Ianthinus. Hæc de Cænatoriis. quem morem manſiſſe ad Si- *XXI. c. VI.*
donij tempora diſco ex libro primo Epiſtolar. vbi de conuiuio *Ianthina veſtis dicta.*
imperatorio, à quo iam ſurrexerat: *Paulum à proſpectu Imperato- Quãdiu perſeuerarit is mos.*
*ris proceſſeramus, atque etiamnum chlamydibus induebamur, cùm mi-
hi Conſul*, &c. Oſtendit clarè poſitam à ſe chlamydem, & reſum-
ptam.

CAPVT III.

De Saturnalium diebus. Opalia. Suidæ lux. Auſonio medicina. Varroni lux & medicina. Aucti Saturnalium dies.

BEAS nos, Pighi; ſermonibus iſtis, inquam. ſed de numero dierum Saturnalium, nílne addis? Neque enim liquida vulgò ea res: & Macrobius, qui conatur, puluerem ob oculos nobis ſpargit. ita concinnat neſcio quid perplexi, & quod, peream, ſi vnquam cepit ipſe. Pighius, Ita ſolus ego qui conſulor?

lor? inquit. Melius est domum aperiam, & solium mihi ponam nouus *Brutus. Tamen, quâ de re quæris, sic habuit. Antiquitus vnus Saturnalia dies: & idem communis cum Ope. Nam Opalia & Saturnalia vtraque incidebant in diem XIV. Kal. Iani. Macrobius testis, & Kalendarium vetus repertum Romæ. Quid mirum? quorum lectus communis est, vt sit dies? Nam Ops siue Rhea, vxor Saturni. Hoc nisi præscimus, nunquam illud Suidæ è Lexico dextrâ manu capiemus: Κρόνια, ἑορτὴ ἀγομένη Κρόνῳ καὶ τῇ μητρὶ τῶν θεῶν: id est, *Saturnalia, festum celebratum Saturno & Matri deûm.* Quid enim in speciem vanius, quàm Saturnalia adscribere Matri deûm, siue Opi? At caussa confusionis Græculo non iniusta, communio illa dierum à me dicta. Hæc Ops opem feret Ausonio poëtæ, cuius desperatæ sanitatis versum etiam Æsculapius noster, Scaliger, deposuit: ego de viâ medicus sanabo. In carmine de Feriis Romanis:

Visne ope sancte sacrum, vel Saturnalia dicam?*
Festaque seruorum, cùm famulantur heri?

Nam clarè lego, *Visne Opis antè sacrum.* Ambigit poëta Opalia priùs an Saturnalia dicat. quare? quia, vt iam iteraui, conueniebant ea festa, & vtrique deo, deæ, sacer idem dies. Interpellauit hîc Victor: &, Correctio, inquit, per-clara: non illa quam ponis dierum concursio. Varro facit tenebras, qui lib. quinto de L. L. *Saturnalia,* inquit, *dicta ab Saturno, quòd eo die feriæ eius, vt post diem tertium Opalia, Opis.* Ecce, nónne disertè post diem tertium à Saturnalibus Opalia celebrata vult? at tu aiebas die eodem. Respondit Pighius, His tenebris, Victor, dabo lucem. Quæ de communione dierum prædixi, ad Consulum tempora pertinent & remp. priscam: non idem de C. Cæsaris & deinceps ætate sentias. Vt enim Cæsar fastos correxit, & huic Decembri mensi duos addidit dies: * Saturnalia, vt sic dicam, sedem mutarunt, & à XVI. Kal. numerari cœpta, non vt antè à XIV. Migrarunt igitur Saturnalia: non tamen Ops, quæ in die veteri stabilis permansit. Hanc correctionem Cæsarianam clarum Varronem spectasse. qui condidit eos De linguâ Latinâ libros (vti vel hinc discimus) Cæsare iam Dictatore: & feriarum dies ad Fastos eius aptauit. Tamen in Varrone scribi erit verius, *vt pòst, die tertio.* Hoc mihi iam lucet, inquit Victor: tu

perge.

*Qui celeber inter priscos Iurecõsultos.

Quot dies Saturnalium.

Opalia.

Suidas explicatus & excusatus.

Ausonius correctus.

Varroni data lux.

*Vide Macrobium, qui multa, lib. I.

Varro quãdo libros de L. L. scripserit.

Fortasse is emendatus.

perge. Iterumq́ue Pighius: Vt ergo cœpi dicere, inquit, vnus Saturnalium dies mansit ad C. Cæsarem: ab illo, tres celebrari cœpti. idq́ue Octauianus Augustus tenuit, qui in legibus iudiciariis triduum ferias seruari iussit. Hactenus certa possum: de die quarto dicam incerta. Nam illum quis addiderit, non lectum mihi, & credo, nunc non scriptum. Quintum saltem diem additum à Caligulâ reperio. Suetonius: *Vt lætitiam publicam in perpetuum augeret, diem adiecit Saturnalibus, appellauitque Iuuenalem.* Diem Beroaldus intellegit sextum vel octauum. Errat. vos accipite quintum. Dio lib. LIX. de hac ipsâ re: τά τε Κρόνια ἐπὶ πέντε ἡμέρας ἑορτάζεσθαι ἐκέλευσε: id est, *Saturnalia per dies quinque celebrari iussit.* Tamen ille ipse quintus dies post Caij cędem abolitus, sed restituit Claudius docente eodem Græco lib. LX. τοῖς τε Κρονίοις τὴν πέμπτην ἡμέραν, τὴν καταδειχθεῖσαν τε ὑπὸ τοῦ Γαΐου, καὶ μετὰ τοῦτο καταλυθεῖσαν, ἀπέδωκε. id est: *Saturnalibus quintum diem, à Caio institutum, posteaque omissum, restituit.* In vniuersum ergo Saturnalium dies legitimi, vti videtis, quinque. Ego dixi. Cùm desiisset Pighius, Lernutius occupauit. Sed enim scrupus ille de die quarto. non tollis hanc molestiam pedibus? Vellem tu meo capiti, inquit. nam iuxtà tecum id scio. Diuinemus, inquam ego. An Tiberius, si fortè, addidit? Certè ille solus interiectus Caligulam & Augustum. Huic vaticinio, ait Pighius, ex Tiberij moribus non est fides. Nec enim ille vnquam fautor rei ludicræ: &, vt eius seueritas fuit, diminutum potiùs publicas voluptates isset, quàm auctum. Ego quamquam cum Euripidæâ nutrice possim dicere,

Οὐ μάντις εἰμί τ᾽ ἀφανῆ γνῶναι σαφῶς:

Vates ego haud sum, incerta certò vt nouerim.

tamen diuinem diem quartum esse ab Augusto. cuius extremis annis irrepserit, crescente luxu, & quia ea auctio plebi volenti.

Quomodo aucti Saturnalium dies.

Quintus dies à Caligulâ est.

Quartũ quis addiderit, incertum.

Videri tamē ab Augusto esse.

CAPVT IIII.

Etiam quæsitum de diebus. Obiectiones positæ, & in parte remotæ.

SVSCIPIT Lernutius. Anchoram iecisti, Pighi, sed nondum adspicis terram. Duo me turbant. Ais à Iulio Cæsare tres Saturnalium dies factos, anteà vnum. Ais nunquam

Tres dies etiā ante Cæsarē.

plures fuisse quinque. Primùm oppugnat Cicero, qui libro v. ad Atticum diu ante Iulianam correctionem tertia Saturnalia nominat: *Mancipia vænibant*, inquit, *Saturnalibus tertiis*. Sed & Mallius quidam apud Macrobium, cuius ibi verba. Alterum. Interrupit Pighius, St, inquit. turbinem hũc priùs remoueam, ne naui nostræ frangat ratem. Tertia Saturnalia nominât Cicero? Fateor. hilaritas ergo triduana, sed non feriæ, non sacrum. Festus pro me: *Quinquatrus appellari quidam putant à numero dierum. qui scilicet errant, tam hercules quàm qui triduo Saturnalia & totidem diebus Compitalia. Nam his omnibus, singulis diebus fiunt sacra.* Iam dic de altero. Septem dies Saturnalium comperior, ait Lernutius, non vt tu perseueras quinque. Lucianus in Croniis plus vno loco. Martialis,

Quo modo septem numerati.

Saturni septem venerat ante dies.

& poëtæ alij. Subridens Pighius, Per hanc, inquit, tempestatem facilè ero in portu. Saturnalia legitima dixi quinque fuisse: tu, illique quos laudas, spurios adiicitis dies binos. Vt clarè dicam. Ipsa Saturnalia constabant diebus quinque: at Sigillaria, quæ subsequebantur, binis. Quæ festiuitas quia non abhorrens à lætitiâ priori, illique continens erat: factum vt confusè numerati Saturnales septem. At in re aliud fuit. Itaque ille ipse Martialis, vbi veritatis diligentior, nominat Saturnalia modò quinque:

Et iam Saturni quinque fuere dies.

Alibi: *Hæc signata mihi quinque diebus erunt.*

Tamen septẽ dies etiã ante Cæsarem.

Et iámne hæc res in vado? Imò, inquit Duza, ecce alius imbricitor Auster. Nam vt Martialis ætate dies septem numerentur, caussam video: anteriori æuo quid fiet? cùm septem recensitos reperiam multis ante Cæsarem annis? Nouius Atellanarum scriptor:

Olim exspectata septem veniunt Saturnalia.

Sed & Mummius quidam:

——nostri maiores veluti benè
Multa instituère, sic hoc optimè, frigore
Fecère summo dies septem Saturnalia.

Nec facilis solutu is nodus.

Et quid ais tu? Vnus ante Cæsarem Saturnalia dies: binos Sigillaritios adde: vbi septem? Amplius largior. tres fuerint

Satur-

Saturnalium: vbi ſeptem? Exſpecto quid ad iſta noſter Brutus. Tacebat Pighius. Et mehercules obbrutui, inquit. Iuua in partem Lipſi. Egóne? inquam. oram reperire nullam quâ te expediam queo. & quin ad prius illud tectorium confugimus, lætitiæ fuiſſe dies plures, non feſti? Niſi id ſit, ſubmitto equidem arma.

CAPVT V.

Saturnalia Gladiatoribus ludiśque deſtinata. Ipſi Gladiatores Marti, vel potiùs Saturno ſacri. Saturnus inter inferos maleficus & cruento ſacro gaudens. Tibullo lux, & Tertulliano. Sacerdotes Saturni.

RISIT vehementer Duza; &, Hic Auſter, vt video, inquit, vos omnes perculit. Heus puer, da vinum huic naufrago Lipſio: ſed merum. Nam aquâ non vltrà illi opus. Etiam rides? inquam ego. vlciſcar. Da mihi puer eccillam pateram è cryſtallo: illam capaciorem dico, quæ eſt in Delficâ. Admiratus Duza, Hui! tam grandem? inquit. Non id è more tuo, non è ſanitate. Nimirum, inquam, non Cereri, ſed Saturno hoc ſacrum fit. Itaque, ait Duza, tu nos omnes hodie reddes ſaturos. mallem hilaros & lubentes. Sanè mos Romanus non magis conuiuiis hunc diem dicauit, quàm facetiis & ludis. Itaque Gladiatores, Venatio, Circenſes, quanquam aliâs; tamen his diebus propriè dabantur. Gladiatores inprimis, quorum tutela Saturnus. Erras Duza, inquam: Mars potiùs. Apud Tertullianum certè lego (libello de Spectaculis) *Martem & Dianam vtriuſque ludi præſidem nouimus.* ludi videlicet gladiatorij, venatoriique. Item Saluianum: *Colitur & honoratur Minerua in gymnaſiis, Venus in theatris, Neptunus in Circis, Mars in arenis, Mercurius in palæſtris.* Duza renidens & renitens, Non pugnem, inquit, tantis ſcriptoribus libens: tamen vereor vt verior Lactantius ſit: *Munera, inquit, & quæ vocantur Venationes, Saturno adtribuerunt.* Ita eum locum inſertâ copulâ lego. Nam & in Epitomâ Lactantij: *Munerum editiones Saturno factæ* (lego *ſacræ*) *ſunt: ſcena Liberi patris eſt.* Addicit Lactantio Auſonius,

Gladiatores Saturnalibus dati.

Eorum præſes Mars.

Vel potiùs Saturnus.

Et gladiatores funebria prœlia notum
Decertaſſe foro: nunc ſibi harena ſuos

Vindicat, extremo cùm iam ſub menſe Decembri
Falcigerum placant ſanguine cæligenam.

Vbi duo notes, & pugnaſſe gladiatores Saturnalibus; & Saturno placando propitiandoque. Cauſſam quam putem eius tutelæ fuiſſe, hæc eſt. Saturnus non inter ſuperos, ſed inferos deos. Plutarchus in καταγραφῇ κεφαλαίων. Ρωμαῖοι, inquit, τὸν Κρόνον ἡγοῦνται θεὸν ὑπουδαῖον καὶ χθόνιον. & alibi, Κρόνον δὲ τῶν κάτω θεῶν, οὐ τῶν ἄνω νομίζουσι. Eademq́ue opinio apud Græcos ipſos. Itaque in Tartaro eum collocat Prometheus apud Æſchylum,

Saturnus inter deos inferos habitus.

Ἐμαῖς δὲ βουλαῖς ταρτάρου μελαμβαθὴς
Κευθμὼν καλύπτει τὸν παλαιγενῆ Κρόνον
Αὐτοῖσι συμμάχοισι.

Me conſulente, in Tartari receſſibus
Habet latebra antiquitus ſatum Cronum,
Eiuſque comites.

Et in Catalogo deorum duodecim maiorum omiſit Ennius,

Iuno, Veſta, Minerua, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Iouis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.

non facturus, ſi inter cælites fuiſſet. Credo eam opinionem valuiſſe, quia triſte Saturni ſidus & maleficum: quale ingenium deorum inferorum. Inde eſt nænia Græcorum, Κρόνιον ὄμμα: id eſt, *Saturnius oculus*: inde ſuperſtitio, Saturni diem viæ non fauſtum. Tibullus,

Saturnus maleficus.

Tibullo lux.

Aut ego ſum cauſſatus aues, aut omina dira,
Saturni aut ſacram me tenuiſſe diem.

Ouidius ad amatorem, cui iter inuito ſuadet:

Nec pluuias opta, nec te peregrina morentur
Sabbata, nec damnis Alia nota ſuis.

Ideò ſanguine placandus.

Saturni ſacerdotes coccinati.

Iure ergo Romani, quia gladiatorum ſanguine placari manes credebant, eaque prima ludicri cauſſa; hoc ſpectaculum dedicarunt crudo & ſanguineo deo. Quò traho etiam cultum ſacerdotum eius à reliquo vulgo ſecretum. Nam pallio coccineo myſtæ Saturni velabantur. Tertullianus de Teſtimonio animæ: *Atque id plerumque facit & vittâ Cereris redimita, & pallio Saturni coccinata, & deæ Iſidis linteata.* Idem de Pallio: *Cùm lætioris purpuræ ambitio & galatici ruboris ſuperiectio Saturnum commendat.* Coccineus enim color (quem Galaticum rubo-

rem

rem appellat, quia granum id Galatiæ frequens) sanguinis & cædium est: ideoque & Imperatoriis olim paludamentis, ait Plinius, dicatum coccum. Hæc satis certa. Abnuere tamen nobis Prudentius tuus videtur, Victor, in Hamartigenciâ: *Paludamēta Imperatorū coccinea.* *Diti sacros esse gladiatores ex Prudentio.*

Respice terrifici scelerata sacraria Ditis,
Cui cadit infestâ fusus gladiator arenâ.

Sed * Ditem qui eundem cum Saturno hîc capiat, meâ sententiâ, haud aberret.

** Aut etiam Diti, hoc respectu, quòd manibus placandis dati gladiatores.*

CAPVT VI.

Gladiatores olim in conuiuiis: Campanorum instituto. Romani id æmulati. Lampridius contra Turnebum explicatus, in Cubiculariis gladiatoribus. Germanorum immanitas.

INTER hos sermones intulerant pueri missum secundum. in quo gallinæ, columbæ, turdi, & eiusmodi altilium minuta. Et ego ad hospites, En, inquam, paraui ad illud Comicum,

Non ampliter, sed munditer conuiuium.

Tempus non tulit. nec inter eos ganeones ego, quibus modulus est vitæ culina, vt ait Varro. Itaque sumite quæso contenti istis. Etiam excusas? ait Pighius.

Sibi habeant sua regna reges, sibi diuitias diuites:

nobis dum sic sit. Et quæ cæna præ istâ, quam suauissimæ doctissimæque fabulæ condiunt? Vellem paullò magis, inquam: nec tu Pighi sermonis esses tam parcus. Parcus ego? inquit. cui linguarium meherclè dandum fuit, ita insolitè hac omni cænâ sum loquax. Scis enim ingenium meum: quamque illud Homericum in me conueniat,

Ἀλλ' οὔ οἱ χάρις ἀμφιπεριστέφεται ἐπέεσσιν.
Sed non illius cingebat Gratia labra.

Tace, inquam. Nam tu quidem

Λέγειν ἄριστος, ἀδυνατώτατος λαλεῖν.
Bonus loqui, sed fabulari nescius.

vt inuertam illud Eupolidis. Sed quoniam cœpimus, & bella iam occasio est, de Gladiatoribus placétne largiùs fabulari? Nam verum fateamur. non alius mos est, quem disertè intellegi pluris intersit veterum scriptorum. Quæ historia ab hac *Vtilitas intellecta rei gladiatoriæ.*

commemoratione gladiatorum, quis orator, quis poëta abstinuit? Et quidem pleræque metaphoræ, similitudines, imagines, alij flores orationis sunt ab istis. Occupa ergo hanc gratiam tu Pighi, & doce nos inuulgatum adhuc ritum. Egóne? ait. imò Duza hic potiùs --- παλαιάτε πολλάτε εἰδώς. --- *& prisca & pluria noscens.* Et solúsne Pighius hîc pro magistro? Tum ego, Qui viam ad mare nescit, amnem sibi quærit ducem: sic nos te Pighi, vti penetremus ad mare illud antiquitatum. Eia! vrgetis modestiam meam, inquit. sed enim ne alienum sit ab hac mensâ. Renidens Duza: Adeò hic sermo, Pighi, mensæ non disconuenit, vt Romani rem ipsam cottidie oculis vsurpauerint super mensam. Nam in lętiori conuiuio solemne fuit, in triclinio paria aliquot gladiatorum exhibere ad pugnam. Ortus, vt videtur, mos à Campanis: de quibus Silius libro XI. Punicor.

Gladiatores olim super mensam.

Auctoribus Campanis.

Quinetiam exhilarare viris conuiuia cæde
Mos olim, & miscere epulis spectacula dira
Certantum ferro, sæpe & super ipsa cadentum
Pocula, respersis non parco sanguine mensis.

Strabo de iisdem lib. quinto: ἐπὶ τοσοῦτον δὲ ἐνετρύφησαν, ὥς᾽ ἐπὶ δεῖπνον ἐκάλουν πρὸς ζεύγη μονομάχων, ὁρίζοντες ἀριθμὸν κατὰ τὴν τῶν δείπνων ἀξίαν. id est: *Eò luxus prouecti sunt, vti conuiuas vocarent ad paria gladiatorum; quorum numerum augebant minuebántve pro dignitate cuiusque conuiuij.* Liuius libro nono: *Et Romani quidem ad honorem deûm insignibus hostium armis vsi sunt: Campani ab superbiâ & odio Samnitium, gladiatores (quod spectaculum inter epulas erat) eo ornatu armarunt, Samnitiumque nomine appellarunt.* Ab iis ergo auidè hauserunt Romani. de quibus Nicolaus Damascenus: τὰς τῶν μονομάχων θέας, inquit, οὐ μόνον ἐν πανηγύρεσι καὶ θεάτροις ἐποιοῦντο Ῥωμαῖοι, ἀλλά καὶ ἐν ταῖς ἑστιάσεσιν. ἐκάλουν δ᾽ οὖν τινες πολλάκις ἐπὶ δεῖπνον τοὺς φίλους ἐπί τε ἄλλοις, καὶ ὅπως ἂν δύο ἢ τρία ζεύγη ἴδοιεν μονομάχων, ὅτε καὶ κορεσθέντες δείπνου καὶ μέθης, εἰσεκάλουν τοὺς μονομάχους. καὶ ὁ μὲν ἅμα ἐσφάττετο, αὐτοί δ᾽ ἐκρότουν ἐπὶ τούτῳ ἡδόμενοι. id est: *Spectacula gladiatorum non per ferias tantùm & in theatris Romani exhibuerunt; sed priuatim in conuiuiis. Quin & ad cœnam sæpe amicos vocare soliti, cùm ob alia, tum vt bina aut terna paria gladiatorum viderent: quos vino iam & cibo madidi intrò vocabant. atque ille quidem trucidabatur: isti plausum manibus dabant,*

Quos Romani imitati.

dabant, tanquam in re lætâ. Nec de alio ritu Horatium exaudio:

Cædimur, & totidem plagis consumimus hostem
Lento Samnites ad lumina prima duello.

Horatius explicatus.

Lumina accipio, cænæ, præter opinionem florilegi interpretis. Perseuerauit ille mos ad extrema imperij tempora. Capitolinus de Vero: *Gladiatorum etiam frequentis* (ita inibi lego) *pugnas in conuiuio habuit, trahens cænam in noctem, & in thoro conuiuiali condormiens.* Lampridius de Antonino: *Gladiatores ante conuiuium pugnantes, sibi frequenter exhibuit.* Atque hi conuiuales gladiatores sunt, quos Cubicularios Lampridius in Commodo dixit: *Inter hæc habitu victimarij victimas immolauit: in arenâ rudibus; inter cubicularios gladiatores pugnauit lucentibus aliquando mucronibus.* Ita paullò veriùs doceo, quàm Turnebus: qui Rudiarios pro Cubiculariis substituit, deâ non fauente. Nam & Dio illum in publico sine ferro; domi gladiis, & ad cædem vsque, dimicasse commemorat: καὶ ἐμονομάχει, inquit, οἴκοι μὲν, ὡς καὶ φονεύειν τινάς· ἐν δὲ τῷ κοινῷ, ἄνευ σιδήρου καὶ ἄνευ αἵματος ἀνθρωπείου. id est, *Et digladiabatur domi quidem, etiam ad cædem quorumdam; in publico autem, fine ferro, & sine sanguine humano.* Desierat Duza, & ad eum ego: Sed censen' hanc legitimam in conuiuio pugnam fuisse, an quasi lusum? Hostibus quidem nostris, inquit, sit hic lusus. prorsus legitima pugna, & cum applausu conuiuantium, occidebant, occidebantur. Ita Nicolaus: cuius verba, vt video, præteruolarunt tuas aures. Vultu auersatus feritatem eam Victor, Di boni! crudas & immanes epulas! inquit. & iam miror Lapitharum conuiuia in prouerbium isse, non isse Romanorum. Quid illos culpas? respondit Duza. nos ecce. Galli nihilo meliores. Posidonius: Κελτοὶ, inquit, παρὰ τὸ δεῖπνον μονομαχοῦσι. *Galli super cænam digladiantur.* Imò hoc ampliùs scribit, eò dementiæ prouectos, vt paullulo argento vel vasis aliquot fictilibus conducti (quæ pacto scilicet propinquis darentur) supini in scuto immobilesque iacerent, atque ibi accedens alius iugulum iis incideret. At enim, inquit Victor, de Germanis id accipi commodius veriusque est. Scis enim quomodò Græci vsitati voce κελτῷ.

Cubicularij gladiatores.

Vulgata in Lampridio lectio defensa, distinctione tamē adempta.

Cruenta Romanorum conuiuia.

Celtarum sine Germanorū magis.

CAPVT

CAPVT VII.

In genere de Spectaculis primò. Tum de celebritate & frequentiâ Gladiatorij ludicri. quamq́ue id gratum. Quo nomine antiquis dictum. Munus, Munerarius, Munerator. Editio, Editor. Tacitus correctus. Gladiatores significatione duplici, pro re proq́ue hominibus.

AT tibi, Pighi, satin' vt præcisa nunc omnis tergiuersatio? Perge, cum Musis beneuolentibus. Sed mussante etiam Pighio, ego velut commotior, Quàm lenta hæc materies? inquam. corbita celeriùs moueatur in tranquillo mari. Fac, siquid facis. At Pighius renidens, Sine præmediter saltem, inquit. Vnde enim tam numerò possim, de re obsitâ & vetustâ? Nos precabimur, ait Lernutius, Numeriam deam tibi vt adsit & Monetam. De postremâ, inquit, accipio omen: fauentior vt mihi quàm Antuerpię sit. Vos audite, adiuuate, & aberrantem dirigite. Spectaculorum res nec antiquis quidem sine curâ fuit: scripseruntq́ue de iis ex professo, quod sciamus, Suetonius Tranquillus, & *Tertullianus. Alterius liber nunc est: alterius, fuit. Sed caussa scribendi iis finisq́ue, non vna. Ille vt explicaret, noster vt damnaret, descenderunt in hanc arenam. Et sanè pleriq. Theologi è priscis, cùm viderent pietatis damno, addictum deuinctumq́ue populum his ludis, passim inuecti in eos, vt libidinis sæuitiæq́ue fontes. Et benè illi. nec malè nunc ego, qui per Suetonij vestigia iens ritus illustrabo prisci & nobis ignoti æui. Quomodò enim vel illos ipsos viros sanctos legemus capiemusq́ue, nisi cognitione aliquâ imbuti rerum earum quas carpunt? Vt omittam scripta omnia profana, quibus immittenda lux ab hac narratione. Atque vt primas totius sermonis lineas ducam, Spectaculorum apud Romanos quadrigas constituo, Gladiatores, Venationem, Circenses, Scenam. Tria ex iis ad oculos maximè, vnum pertinuit ad aures. Quæ ad oculos, propria ferè Romanorum. aut si in aliâ gente, tenuia præ istis, & dictu parum digna. Scio & Agones Musicos fuisse, & Gymnicos ludos: sed nouè illa traducta Romam, nec mihi nunc curæ. Dicam de Gladiatoribus, vt petistis. quod inter omnia scire vos volo celeberrimum fuisse frequentissimumq́ue

Scriptores etiam olim de re ludicrâ.

**Præter hos, etiam Sinnius Capito.*

Theologi veteres inuecti in spectacula crebrò.

Diuisio spectaculorum.

Gladiatorij ludi, inter omnes, celeberrimi.

que Romæ. Cicero adfirmat seriò, oratione pro Sestio: *Equidem existimo nullum tempus esse frequentioris populi, quàm illud gladiatorium: neque concionis vllius, neque verò vllorum comitiorum.* Et in quo plebs maximè vel delectabatur, vel veriùs, insaniebat. Idem Cicero, de gladiatoribus: *Id autem spectaculi genus erat, quod omni frequentiâ atque omni genere hominum celebratur, quo multitudo maximè delectatur.* Idemque studium appositè exprimit & tangit quicumque scriptor, De caussis corruptæ eloquentiæ. *Iam verò,* inquit, *propria & peculiaria huius vrbis vitia penè in vtero matris concipi mihi videntur, histrionalis fauor, & gladiatorum equorumque studia. quibus occupatus obsessusque animus, quantulum loci bonis artibus relinquit? quotumquemque inueneris, qui domi quidquam aliud loquatur? quos alios * adolescentulorum sermones excipimus, siquando auditoria intrauimus?* Nam illud fœdum, incredibile, quod addit: *Ne præceptores quidem vllas crebriores cum auditoribus suis fabulas habent. Colligunt enim discipulos non seueritate disciplinæ, nec ingenij experimento, sed ambitione salutantium, & illecebris adulationis.* Spectaculum hoc appellatum propriè, Munus. vel quia populo gratis daretur; vel, vt Tertullianus ait, *ab officio, quia officium se mortuis facere arbitrabantur.* Et bene ac peritè Tertullianus. nam Munus propriè officium antiquis; sicut Munis, officiosus. Festus: *Munem significare certum est officiosum: sicut è contrario immunis dicitur, qui nullo fungitur officio.* At origo gladiatorum, vt mox dicam, à funebri re. Is qui præbebat, ab eâ voce Munerarius dictus. Glossæ, *Munerarius,* ἀγωνοθέτης. cuius vocis primum patrem Quinctilianus facit Augustum libro VIII. *Quædam in vsu,* inquit, *perquàm recentia, vt Messalla primus Reatum, Munerarium Augustus primus dixerunt.* Nam anteà vel Domini ludorum dicebantur, vt Ciceroni de Legibus: vel Editores, & res ipsa Editiones. Capitolinus in Antonino: *Absens populi Romani voluptates per ditissimos editores curari vehementer præcepit.* Lapis propter Neapolim: HIC. OBLITERATO. MVNERIS. SPECTACVLO. IMPETRATA. EDITIONE. AB. INDVLGEN. MAX. PRINCIPIS. DIEM. GLADIATORVM. ET. OMNEM. APPARATVM. PECVNIA. SVA. EDIDIT. Alius Præneste: OB. INSIGNEM. EIVS. EDITIONEM. MVNERIS. BIDVI. Et exempla plu-

Gratissimi plebi.

Iuuentuti in deliciis.

* Exemplum habes in Suetonij Nerone, cap. xxij.

Hi ludi propriè Muneris nomine veniūt: etsi Venatio etiam comprehēsa, vt dico lib. ij

Munerarius.

Dominus.

Editor.

Editiones.

In Tacito coniectura. ria obuia vulgò. Tacitum in hac voce bene emendasti Lipsi, lib. III. Annal. de vitiis Drusi: *Huc potiùs intenderet, diem ædificationibus, noctem conuiuiis traheret.* benè, inquam, tu, *editionibus*: quia ad ludos hos cruentos edendos frequentandosque Drusus pronus. Nec sine caussâ tamen ficta ab Augusto illa vox noua. quia Editores Dominíve, communes sunt omnibus ludis: Munerarius non nisi is qui munera edit, id est Gladiatores

Munerator. aut Venationes. Muneratorem dixit magis nouè Florus de Spartaco: *quasi planè expiatutus omne præteritum dedecus, si de gladiatore munerator fuisset.* Hîc Lernutius, Sed non res ipsa, etiam *Gladiatorium* dicta? quæ vox mihi alibi lecta. Ad illum Pighius,

**Vide lib. II cap. V.* Lecta in Liuio, inquit: sed pro * auctoramento pretioque gladiatorum, non pro ludis.

Gladiatores, pro ipsis ludis At *Cicero aliique, plus semel *Gladiatores*, pro spectaculo & munere ipso vsurpant, homines pro

**Lib. II. ad Attic. ep. I. Philip. I. & IX aliâsq;.* re: vt contrà rem pro hominibus, cùm Seruitia, Coniugia dicimus, seruos & coniuges ipsos. De verbo quod satis est dixi, si addidero Gladiatorem à Quinctiliano definiri *qui in arenâ populo spectante pugnauit.*

Gladiator quis. Ita enim hîc appello: non eos, quos Iurisconsultus, l. vlt. De iure immunitatis μαχαιροποιοὺς dixit, satis propriè, at parum vsitatè.

CAPVT VIII.

Dispositio & ordo futuri sermonis. Origo ludicri: & caussa. Ciceroni lux facta. Primi gladiatores. Ausonio præluximus, eumque emendauimus. Recensio veterum munerum. quæ olim comprehensa Actis, inter res serias. In illustrium funere gladiatores: mox etiam plebeio: idque ex testamento. Postremò & fæminarum.

Termini gladiatorij huius sermonis. AD ipsam rem venio. de quâ dicenda mihi quattuor, Origo progressusque, Locus, homines, Modus. Hæc septa non transiliam: si fecero, lineam aduersum me poscite, vt olim

Gladiatores orti ab Etruscis. vrbanè Afer. Origo gladiatorum à re funebri: exemplum, ab Etruscis. Ita Damascenus Nicolaus tradit: οἱ Ῥωμαῖοι, inquit, παρὰ Θυῤῥηνῶν παρέλαβον τὸ ἔθος: *Romani à Tyrrhenis morem hunc accepêre.* At fortasse Etrusci ipsi à Græcis. Hermippus certè apud

**Sed hoc ad duelliũ potiùs pertinere videtur, quàm ad hoc ludicrum.* Athenæum τῶν * μονομαχούντων εὑρετὰς ἀποφαίνει τοὺς Μαντινεῖς, *inuentores gladiatoriæ pugnæ facit Mantinenses.* Et Statius Papinius extremo

libro

libro VI. inter certamina ludosque Argolicos, etiam Gladiatorios tentatos ponit: idque prisco illo (nescio an satis cautè) æuo. Vndecumque exemplum; caussa tamen & origo, Funus. Tertullianus: *Olim quoniam animas defunctorum humano sanguine propitiari creditum erat, captiuos vel malo ingenio seruos mercati in exsequiis immolabant. Posteà placuit impietatem voluptate adumbrare. itaque quos parauerant, armis quibus tunc & qualiter poterant eruditos, mox edicto die inferiarum, apud tumulos erogabãt. Hæc muneris origo.* Et cum illo Seruius ad hoc Virgilij, *Viuentes rapit, inferias quos immolet vmbris. Moris erat*, inquit, *in sepulchris virorum fortium captiuos necari. quod postquàm crudele visum est, placuit gladiatores ante sepulchra dimicare, qui à busti cineribus Bustuarij dicti.* Quod suggerit de Bustuariis, Ciceroni præibit ad lucem, scribenti in Pisonem: *Neque ego cessissem, & me ipsa suo complexu patria tenuisset, si mihi cum illo Bustuario gladiatore* (Clodium intellegit) *& tecum certandum fuisset.* Mos autem vetus, quem tangunt, immolandi captiuos, vel ex Homero notus, apud quem Achilles in Patrocli rogum coniecit:

Caussa præbendi, Funus.

Bustuarij gladiatores.

Cicero explicatus.

Captiui ad bustum immolati.

Δώδεκα μὲν Τρώων μεγαθύμων υἱέας ἐσθλούς.

Bis senos iuuenes Troiano sanguine cretos.

Itaque prætextu hoc religionis dati publicè Romæ primi gladiatores. Dico publicè. quia facilè suspicor, iam anteà priuatim & per conuiuia innotuisse. At publicè primò in Foro boario, anno vrbis CCCCXC. Dederunt M. & D. Bruti, caussâ mortis patris. Valerius Maximus adnotauit: *Gladiatorium munus primum*, inquit, *Romæ datum est in Foro boario, Ap. Claudio & M. Fuluio Cos. Dederunt M. & D. Bruti, funebri memoriâ patris cineres honorando.* Et Epitome Liuiana XVI. *D. Iunius Brutus munus gladiatorium in defuncti patris memoriam edidit primus.* vbi malè tamen scriptoris an exscriptoris culpâ, omissus Marcus. Ausonius,

Primi publici gladiatores Romæ.

Tres primas Threcum pugnas, tribus ordine sellis
Iuniadæ patrio inferias misêre sepulchro.

Ita rectè. & *Threces, pro quouis gladiatore. *Phæaces* non habent hîc locum, quidquid vetus liber eos ingerat, & vir doctus, qui in iis defendendis sudat. Malè autem *tribus ordine sellis*, pro *bellis*. Nam intellegi vult, primò data tantùm tria paria: quæ

*Vide lib. II cap. XV.

Ausonius correctus & explicatus.

poëticè & μεγαλύνων appellat tria bella; non aliter quàm anteà *Tres Threcum pugnas*. Nisi quis tamen *tres sellas* capiat, triplicem illum consessum Senatus, Equitum, Plebis. Hæc origo. & fallor? an numquam rep. illâ priscâ data munera, nisi in funere, &, vt Liuius appellat, *mortis caussâ*? Non fallor. Illum ipsum scriptorem videamus, qui, in libris qui exstant, pleraque ea seriò recensuit & cum curâ. Libro XVI. narrauerat (id enim ex Epitomâ liquet) tria paria data à Iuniis. Ecce annis quinquaginta pòst, (non enim priùs in ipso Liuio reperio) refert data paria duo & viginti, anno vrbis DXL. Verba eius è lib. XXIII. *M. Æmilio Lepido qui bis Consul fuit, filij tres L. M. Q. ludos funebres per triduum, & gladiatorum paria duo & viginti per triduum in foro dederunt.* Iterum libro XXXI. interiectis quatuordecim fermè annis, P. Sulpicio C. Aurelio Coss. paria vigintiquinque. *Ludi*, inquit, *funebres eo anno per quatriduum in foro mortis M. Valerij Læuini caussâ. paria quinque & viginti pugnarunt.* Et lib. XXIX. *P. Licinij funeris caussâ Visceratio data, & gladiatores* CXX. *pugnarunt.* Qui numerus grandior, quàm vt conueniat in id æuum: scribamque *gladiatores* LXX. Denique etiam, anno vrbis DLXXX. paria data triginta septem: quod velut primariæ magnificentię recensuit lib. XLI. *Munera*, inquit, *gladiatorum eo anno parua aliquot alia data. vnum ante cetera insigne fuit, vt per triduum quattuor & septuaginta homines pugnarint.* Nec *pluriens, quod mens mihi suppeditet, gladiatorum mentio in Liuio: nisi lib. XXVIII. de Scipionis munere, quod in prouinciâ præbitum, non Romæ. *Scipio*, inquit, *Carthaginem ad vota soluenda diis, munusque quod mortis caussâ patris patruique parabat, edendum rediit.* Victor hîc interpellans, Quæso, inquit, quod consilium aut quod otium Liuio, in grauem illam historiam res ludicras intexere, & has verè nugas? Pighius, Nugas nobis, inquit: non Romanis, qui hæc talia etiã referebant in Acta vrbis. atque inde scito Liuium hausisse. Satis id liquet ex Epistolâ Ciceronis ad Cælium: à quo cùm petiisset acta omnia vrbis ad se mitti; ille *gladiatorum compositiones* miserat, Cicerone leuiter irridente & indignante. Sed ne excidam, quod dicitur, à lineâ, in funere tantùm olim noti gladiatores: nec eo omni, sed virorum principum, illustriorumque. Non enim dabantur, credo, nisi in funere Indictiuo.

Olim, tãtùm in funere gladiatores.

In Liuio diligens recensus munerum publicorum.

**Eò, quia libri alij desũt. Nam pari curâ vbique recensuit.*

Gladiatorum editiones Actis publicis perscriptæ.

Eæ non in omni morte, sed illustri.

ctiuo. Cicero suadet 11. de Legibus: *Reliqua sunt in more*, inquit, *funus vt indicatur, siquid ludorum.* Et Festus: *Indictiua funera sunt, quibus adhibentur non ludi modò, sed etiam desultores.* Spectauit eò Spartaci immane factum, qui illudens, & quasi imitatione Romanâ, Crixo è ducibus suis cæso, CCC. captiuorum morte parentauit, hoc gladiatorio ritu. Appianus narrat. & Florus eleganter: *Ille*, inquit, *de stipendiario Thrace miles, de milite desertor, inde latro, deinde in honorem virium gladiator, defunctorum quoque prœlio ducum funera imperatoriis celebrauit exsequiis, captiuosque circa rogum iussit armis dimicare, quasi planè expiaturus omne præteritum dedecus si de gladiatore munerator fuisset.* Sed & Hispani in Viriathi funere fecerunt apud eundem Appianum: *Igni exstincto & iustis factis, decreuerunt vt in eius honorem multa gladiatorum paria super sepulchrum eius dimicarent.* Ergo hæc certamina primò in honorem Imperatorum procerumque. Sed paullatim, vt solet, res increbuit: & à tenui canali in mare quoddam (fas sic loqui) excreuit editionum. Dare enim cœperunt vulgò etiam priuati: & plerisque ea cura in testamentis. Cauebant, inquam, post mortem suam tot & tot paria sibi edi. Tertullianus: *Priuatorum memoriis legatariæ editiones parentant.* Seneca de breuitate vitæ: *Quidam disponunt etiam illa quæ vltra vitam sunt, moles magnas sepulchrorum, & operum publicorum dedicationes, & ad rogum munera, & ambitiosas exsequias.* Munera ad rogum, gladiatores sunt: rideo, qui *munia* subiiciunt. Apud Horatium, heredes

Floro & historiæ data lux.

Mox etiam in priuatorũ. Idq; ex testamento.

Firmata & interpretata Senecæ scriptura.

Ni sic fecissent, gladiatorum dare centum
Damnati paria.

Apud Persium senex,

—— at tu meus heres
Quisquis es, à turbâ paullum seductior audi.
Dis igitur genioque ducis centum paria ob res
Egregiè gestas indico.

Persius explicatus cōtra vulgum.

Quæ malè accipi scio de Hecatombâ. Cicero pro Sullâ: *Ita prorsus. interpositi sunt gladiatores, sed quos testamento patris deberi videmus.* Imò vsque eò mos eualuit, vt ditiori aliquo mortuo, populus Munus efflagitaret, velut debitum, & ex præscripto legis. Exemplum in Suetonio insigne, cum Tiberij reprimentis laude. *Cùm Pollentina plebs*, inquit, *funus cuiusdam primipilaris*

Licentia plebis in flagitãdis munerib.

non priùs ex foro misisset, quàm extortâ pecuniâ per vim heredibus ad gladiatorium munus: cohortem ab vrbe, & aliam à Cotyis regno, dissimulatâ itineris caußâ, detectis repentè armis, per diuersas portas in opidum immisit. ac pai tem maiorem plebis & decurionum in perpetua vincula coniecit. Nec verò hac fini, aut in virorum saltem funeribus, stetit mos: transiit etiam (pudet pigetque) ad fœminarum. Dux & auctor rei stirps illa Veneris Cæsar Iulius: *qui munus populo epulumque in filiæ memoriam pronuntiauit, quod ante eum nemo*, ait Suetonius, cap. XXVI. Et confirmat Dio: ἐπὶ τῇ θυγατρὶ, inquit, καὶ θηρίων σφαγὰς καὶ ἀνδρῶν ὁπλομαχίας ἐποίησε. id est, *Filiæ suæ & ferarum cædes, & virorum pugnas exhibuit.* Nec dubitate quin Diui exemplum cupidè imitatus sit vulgus. In Sparriano certè lego, *Hadrianum præcipuos honores socrui suæ ludis gladiatoriis impendisse.*

In mulierum etiam funeribus dati.

CAPVT IX.

Præter funus & religionem, etiam voluptatis caußâ dati gladiatores. A plerisque magistratibus. etiam Sacerdotibus. Arcariis, (in quâ voce Lampridius correctus.) Imperatoribus.

Voluptatis caußâ præbiti.

FONTEM crebræ editionis habetis: sed vnum. Alter superest, Voluptas. Postquam enim res placere populo visa, & omne vulgus cupiens harum spectionum: ecce ansa præbendi reperta est etiam citra funus. Florus tangit & carpit: *Vnde*, inquit, *gladiatorij aduersus dominos suos exercitus? nisi ad conciliandum plebis fauorem effusa largitio, cùm spectaculis indulget, supplicia quondam hostium, artem facit.* Scilicet nimis raræ illustrium diuitumque mortes: & inuentum, vt Magistratus darent, Sacerdotes, Principes, denique omnes qui gratiam à populo exambire vellent aut honorem. Bene Tertullianus ad hanc insaniam, *Transiit*, inquit, *hoc genus editionis ab honoribus mortuorum ad honores viuentium, Quæsturas dico & Magistratus & Flaminia & Sacerdotia.* Et Lactantius lib. VI. *Quid dicendum est de iis, qui populari leuitate ducti, vel magnis vrbibus suffecturas opes* (notate de effuso sumptu) *exhibendis muneribus impendunt? Nisi eos dementes atque furiosos, qui præstent populo quod & ipsi perdant, & nemo eorum quibus præstatur accipiat.* Distinctè & velut per indicem de omnibus dicam. sed propitia mihi esto dea Fides: quia vereor

Ab omnibus qui in honore.

vt apud

vt apud istos inueniam fidem. Primi è magistratibus dederunt, vt coniicio,

ÆDILES. Quidni enim exemplum rei primum ab illo magistratu censeam, cui, velut peculiare munus, ludi? Adde quòd antiquissima mentio Ædilitiorum aliquot munerum Ciceroni de Officiis secundo: quem est videre. Etiam Cæsar Ædilis munus præbuit, ex Suetonio cap. x. & Plutarcho in eius vitâ. Editio tamen ea quando cœperit, non callidè scio: vix est vt ante sexcentesimum vrbis annum, si non imponit mihi Liuius. Cur enim funebria aliquot munera recenset, nulla Ædilitia: quę probabile fuisse ampla, & Senatorij apparatus? Quandocumque cœperint, mansêre tamen ad extrema imperij, recensetque Capitolinus in Gordianis: *Ædilitatis suæ tempore, duodecim populo Romano munera, id est per singulos menses singula de suo exhibuit.* Secundò dedêre

Coniectura de exortu voluptarij muneris.

PRAETORES, more item vetere. Plutarchus, in Bruto, Cassium facit eum alloqui: παρὰ μὲν τῶν ἄλλων στρατηγῶν, ἐπιδόσεις καὶ θέατρα, καὶ μονομάχους: παρὰ σοῦ δὲ τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος ἀπαιτοῦσι. id est: *Ab aliis quidem Prætoribus munera, & spectacula, & gladiatores: à te verò depulsionem tyrannidis populus exspectat.* Augustus aliquid hac in re innouans & astringens, τοῖς μὲν στρατηγοῖς συνέταξεν τὰς πανηγύρεις πάσας, ἔκ τε τοῦ δήμου δίδοσθαί τι αὐτοῖς κελεύσας, καὶ προσαπειπὼν μήτε ἐς ἐκείνας οἴκοθεν τινὰ πλεῖον τοῦ ἑτέρου ἀναλίσκειν, μήθ᾽ ὁπλομαχίαν, μήτ᾽ ἄλλως, εἰ μὴ ἡ βουλὴ ψηφίσαιτο· μήτ᾽ αὖ πλεονάκις ἢ δὶς ἐν ἑκάστῳ ἔτει, μήτε πλειόνων εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἀνδρῶν ποιεῖν: id est, *Prætoribus curam ludorum omnium imposuit, è publico aliquid eis dari præcipiens: & interdicens, nequis à se aliquid amplius altero impenderet, siue in Gladiatores, siue in alios, nisi Senatus id decreuisset. Néve sæpius, quàm bis quoque anno, Gladiatores daret, neu plurium quàm sexaginta parium*: ait Dio, libro LIIII. Posteà tamen edictum illud, quà de sumptu est, laxauit Augustus idem: καὶ τοῖς βουλομένοις τῶν στρατηγῶν τριπλάσιον τοῦ παρὰ τοῦ δημοσίου σφίσιν ἐς τὰς πανηγύρεις διδομένου προσαναλίσκειν ἐφῆκεν. id est, *Et Prætoribus, siqui vellent, concessit, vt triplum in ludos impenderent, eius quod è publico accipiebant.* Imò è publico aliquid dari vltrà vetuit, narrante eodem Græco, lib. LV. τὸ ἀργύριον τὸ τοῖς στρατηγοῖς, τοῖς τὰς ὁπλομαχίας ποιοῦσιν, ἐκ τοῦ δημοσίου διδόμενον, ἐκέλευσε μηκέτ᾽ ἀναλίσκεσθαι. id est, *Pecuniam Prætoribus, qui Gladiatores daret, è publico ad-*

In Prætoribus mutata sæpe res.

E publico dati sumptus.

Sed mox sublati.

co adtribui solitam, vetuit vltrà in eam rem absumi. Caligula etiam aliquid constituit hac in re: καὶ δύο στρατηγοὺς, ἐς τοὺς ὁπλομαχικοὺς ἀγῶνας, * ὥσπερ ποτὲ ἐγίγνετο, λαγχάνειν ἐκέλευσε: id est, *& duos Prætores, ludos Gladiatorios, vti anteà factum, sortiri iussit.* notat Dio lib. LVIII. At Claudius prorsum vetuit, & à Pręoribus ea munera remouit. Idẽ Dio: τοῖς τε στρατηγοῖς τοὺς ἀγῶνας τοὺς ὁπλομαχικοὺς ἀπηγόρευσε μὴ ποιεῖν. id est, *Prætores vetuit vltrà edere Gladiatoria munera.* fortasse tũc, cùm Quæstoribus imposuit, vt dicam. Videntur tamen iterum irrupisse, & sub Traiano ea Iuuenalis agnoscit:

**Credo id capiendum, ut iterum publico sumptu dederint, permissu Caij.*

Claudius prætoria munera tollit.

Quæ mox iterũ in usũ.

—— quanti sua funera vendant
Quid refert? vendunt nullo cogente Nerone.
Nec dubitant celsi prætoris vendere ludis.

De arenâ enim ij versus. Et Lampridius in Commodo: *Commodianum etiam Prætorem dixit, quo præsente sæpissimè gladiator pugnauit.* vbi legam, *præsidente.* Tertiò

Lampridius correctus.

QVAESTORES. instituto Claudij, vt disertè notat Tranquillus cap. XXIIII. *Collegio Quæstorum pro staturâ viarum gladiatorium munus iniunxit.* Quod tamen conatus Nero tollere, qui sanxit, *vt ne designatis quidem Quæstoribus gladiatores edendi necessitas esset.* Sed reduxit denuò Domitianus, & *Quæstoria munera olim omissa reuocauit,* vt scribit Suetonius capite IIII. Itaque crebra mentio deinceps. Capitolinus in M. Antonino: *Gladiatorium quasi priuatus Quæstor edidit munus.* Idem in Vero: *Medius inter Pium & Marcum resedit, cùm Quæstor populo munus daret.* Spartianus in Caracallâ: *Papinianus qui ante triduum Quæstor opulentum ediderat munus.* Non leuauit sed auxit Quæstorum onus Alexander: qui *Quæstores candidatos iussit ex suâ pecuniâ munera populo dare: sed vt post Quæsturam Præturas acciperent, & prouincias regerent,* ait Lampridius. Quartò dedêre

Quæstorum munera Nero tollit.

Frustrà reuocante iterum Domitiano.

CONSVLES, *exemplis tamen haud ita crebris. Cicero secundo de Offic. *magnificentissima Pompeij munera secundo consulatu* celebrat. Marcellus Iurisconsultus l. XXXVI. De cond. & demonstr. *Viuo Mæuio Seius consul designatus est, & munus edidit.* Et facit Suetonij locus, Nerone capite IIII. Hæc de magistratibus reperio. Iam verò dedêre etiam

** Nõ crebrò reperta consularia munera. dico de gladiatoribus. Nam de Venatione sæpe. Et ad eã hæc ipsa possis referre, excepto Tranquilli loco.*

SACERDOTES. atque ita Pontificales ludos in Tranquillo obseruo Aug. cap. XLIIII. & Sacerdotales ludos in Plinio

nio libro VII. Epistolarum. Addite & Tertulliani verba, quæ suprà. Item nouo nomine & re

ÆRARII. Ita enim sanè in Lampridij Alexandro legitur: *Ærarios verò instituit qui de areâ* (ita vetus lectio) *fisci ederent munera, eademque parciora.* quamquam emendandum censeo, *Arcarios instituit*, & mox, *de arcâ fisci.* Arcarij enim apud *Symmachum, Cassiodorum, & in Codice Theodosij lecti, qui præerant arcæ. Denique

Lampridius emendatus.

Arca & Arcarij.

**Iureti Notas ad Symmachū vide, lib. I. epist. LXII.*

IMPERATORES, ita quidem frequenter, vt hoc eximium censuisse videantur inter munia Principatus. Dabant enim Natali suo: dabant Quinquennalibus, Decennalibus, Vicesimalibus: dabant in Dedicatione publicorum operum: in Victoriâ & triumpho: & per variam occasionem, vti ex historiâ inferioris æui promptum colligere, ne fastidium vobis pariam tot exemplis.

Principes quando dederint.

CAPVT X.

Nec Romæ solùm, sed in prouinciis. Vbi reges dabant, præsidésque. Paulatim in coloniis & municipiis increbuit mos: vbi minores magistratus dabant. Posteà promiscuè priuati, vario prætextu. Dies etiam, quibus ex more dabant.

ROMAE ista. Quid in prouinciis? certè & eas peruasit studium huius ludicri, velut tabes. Primus Perseus Macedonum rex transtulit in Græciam: quod docuit me Liuius libro XLI. *Spectaculorum quoque magnificentiâ,* inquit, *reges omnes vicit superiores, reliquorum sui moris & copiâ Græcorum artificum: gladiatorium munus Romanæ consuetudinis, primò maiore cum * terrore hominum insuetorum ad tale spectaculum, quàm cum voluptate dedit. deinde sæpius dando, & modò vulneribus tenus, modò sine missione etiam, & familiare oculis gratumque id spectaculum fecit, & armorum studium plerisque iuuenum accendit.* Nec dubiè alij reges & dynastæ, in sua regna. Et profanæ solùm gentes? imò ipsi ecce Iudæi. apud quos * Herodes rex sub Augusto in singulis pænè opidis theatra & amphiteatra constituit. & Agrippa vnâ commissione dedit paria septingenta, Romanos quodammodo ipsos exsuperans. Iosephus lib. XIX. in hæc verba: Ἐπεδαψιλεύσα-

Dati etiā in Prouinciis, à regibus.

Quando in Macedoniâ, & fortasse Græciâ, primùm.

**Quod ipsum hodie eueniret.*

Quando in Iudæâ.

**Vide Iosep. lib. XIX. variis locis.*

Multitudo gladiatorum in Iudæâ.

τὸ αὐτῶν τὴν καθιέρωσιν μεγαλοπρεπῶς, ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ, πλήθει μονομάχων, τὴν αὐτοῦ δεικνὺς μεγαλόνοιαν· ἔνθα καὶ τὴν κατὰ πλῆθος ἀντίταξιν, βουληθεὶς γενέσθαι τῶν θεωμένων τέρψιν, ἑπτακοσίους ἄνδρας ἑπτακοσίοις μαχησομένους ἔπεμψε, κακούργους ὅσους εἶχεν ἀποτάξας εἰς τήνδε τὴν πρᾶξιν, ἵνα οἱ μὲν κολασθῶσι, τὸ πολέμου δὲ ἔργον γένηται τέρψις εἰρήνης. id est: *Dedicationem eorum operum magnificè celebrauit in Amphitheatro, copiâ gladiatorum, ostendens animi sui magnitudinem. vbi etiam, vt multitudine inter se pugnantium augeretur voluptas spectantium, septingentos viros cum septingentis commisit, noxios quotquot habuit in hanc operam destinans: vt & illi pœnas dignas luerent; & belli imago, oblectatio pacis esset.*

Dati etiam à Præsidibus. Nec reges solùm insanierunt hanc insaniam, sed etiam in prouinciis passim Proconsules Præsidesque. Ab eâ mente est, quod *Tacitus explicatus.* Tacitus Iunio Blæso qui Pannoniæ Præfectus, gladiatores adtribuit, lib. I. Annal. *Nocte proximâ,* inquit, *iugulauit per gladiatores suos, quos in exitium militum habet atque armat.* Et mox: *Pars militum gladiatores, qui e seruitio Blæsi erant, vinciunt* Et multo clariùs lib. XIII. *Edixit Cæsar nequis magistratus aut Procurator qui prouinciam obtineret, spectaculum gladiatorum aut ferarum, aut quod aliud ludicrum ederet. Nam antè non minùs tali largitione, quàm corripiendis pecuniis subiectos adfligebant: dum quæ libidine deliquerant, ambitu propugnant.* Vbi etiam vetitas eiusmodi editiones videtis: sed obedientiâ, vt metuo, non diuturnâ. *Dati in coloniis & municipiis vulgò.* Iam verò coloniæ & municipia pleraque æmulabantur: & passim inter reliquias vetustatis Amphitheatra etiamnunc, cædium istarum sedes. De Græciâ quidem Philostratus satis testabitur, IIII. de vitâ Apollonij. Alius item error Athenis emendatus est. *Conueniens enim populus in theatrum, quod in arce est, Gladiatores sese mutuo iugulantes spectabat, magisque ibi tunc talia exempla edebantur, quàm nunc Corinthi. Nam magnis pecuniis empti homines nequam eò ducebantur, vt adulteri, perfossores parietum, sectores marsupiorum, receptores fugitiuorum, aliiq; tales. Athenienses autem eos armis instruentes, certare inter se iubebant. quam tam crudelem consuetudinem Apollonius illîc sustulit.* Videtis in Græciâ passim edita, & parum fideliter, puto, sustulit Apollonius. Idem alibi: atque vt Romæ magistratus præbebant: sic in coloniis municipiisque Duumuiri aut Ædiles. *Ab Aedilibus.* Apuleius indicat libro X. *Thyasus,* inquit, *oriundus patriâ Corintho, gradatim permensis honoribus, quinquennali ma-*

gistratu

gistratu fuerat destinatus: & vt splendori capessendorum responderet fascium, manus gladiatorum triduanis spectaculis pollicitus, latiùs munificentiam suam protendebat. Nam quòd scribit quinquennalem magistratum, non alios intellegit quàm Ædiles quinquennales. Sed & multi priuati dabant, nullâ lege, ad populi tantùm gratiam & pecuniæ suæ illudentes. Sic apud eundem Apuleium lib. IIII. in Platearum ciuitate Demochares quidam, *munus gladiatorum editurus, genere primarius vir, & opibus pluribus, & liberalitate præcipuus, digno fortunæ suæ splendore publicas voluptates instruebat.* Sic apud Martialem nescio quis cerdo: quem poëta tangit iure,

Apuleio lux, silente; Beroaldo.

Dati etiam à priuatis.

Imò à cerdonibus.

Das gladiatores sutorum regule cerdo:
Quodque tibi tribuit subula, sica rapit.

Apud Tacitum, Fidenis, Atilius quidam generis libertini. Et ab hac caussâ in lapidibus frequenter decreti honores leguntur: vt Præneste,

Statua ob prabitionem, & tituli passim.

A. MVNIO. A. F.
MIN. EVARISTO
*SPL. EQ. R. PAT. COL.
OMNIB. HONOR.
NITIDE. FVNCTO
OB. INSIGNEM. EIVS. EDITIONEM
MVNERIS. BIDVI. POPVLO
POSTVLANTE. BIGAM
PLACVIT. EQVEST. STATVA
DECRETO. ORDINIS. EVM
ORNARI
L. D. D. D.

**id est, Splendido equiti Romano, patrono coloniæ.*

Item iuxta Neapolim:

L. EGNATIO. INVENTO
PATRI. L. EGNATI. POLLI
RVFI. HONORATI. EQVO. P.
AB. IMPERATORIBVS. ANTONINO
ET. VERO. AVG.
HIC. OBLITERATO. MVNERIS. SPECTACVLO
IMPETRATA. EDITIONE. AB. INDVLGEN.

MAX. PRINCIPIS. DIEM. GLADIATORVM
ET. OMNEM. APPARATVM. PECVNIA. SVA
EDIDIT
COLONI. ET. INCOLAE
OB. MVNIFICENTIAM. EIVS
L. D. D. D.

Dabant pro salute principis. Frequens etiam titulus præbendi, Salus Imperatoris. Sic Suessæ C. Titio cuidam honores decreti in marmore leguntur, QVOD. PRO. SALVTE. ET. INDVLGENTIA. IMP. ANTONINI. PII. FELICIS. AVG. MVNVS. FAMILIAE. GLADIATORIAE. EX. PECVNIA. SVA. EDIDISSET. Vetuit Claudius frustrà. Quanquam id Claudius, quod in se erat, vetuisset, narrante Dione libro vlt. τοῖς τε στρατηγοῖς, inquit, τοὺς ἀγῶνας τοὺς ὁπλομαχικοὺς ἀπηγόρευσε μὴ ποιεῖν, καὶ εἰ δή τις ἄλλος αὐτοὺς ὁπουδή ποτε ἐπιτελοίη, ἀλλὰ μή τι νεὼς καὶ ὑπὲρ ἑαυτοῦ σωτηρίας γιγνομένων σφῶν ἢ γράφεσθαι ἢ καὶ λέγεσθαι ἐκέλευσε. id est: *Prætoribus edixit gladiatorios ludos non præbere: & si quis alius eos vbicumque locorum daret, ne susceptos eos factosque pro salute suâ aut scriberet aut diceret.* Atque hi fortasse Honorarij ludi Suetonio dicti, in Aug. cap. XXXII. quia in honorem Principis suscepti. etsi aliam eius verbi sententiam haud sperno. Certis diebus dati. Postremò non homines solùm certi qui darent, sed etiam tempora quędam quibus darentur: Saturnalibus. Saturnalia inprimis, vt prædixi. Quinquatribus. Deinde Quinquatruum festi dies. Ouidius:

Sanguine prima vacat, nec fas concurrere ferro;
Caussa, quòd est illâ nata Minerua die.
Altera trésque super rasâ celebrantur arenâ,
Ensibus exsertis bellica læta dea est.

Quod ait diem primam puram à sanguine: ita capio, vt pugnauerint quidem, sed rudibus non ferro. Dio ad hanc rem scribit lib. LIIII. Augustum dedisse μονομαχίας ἀγῶνας, ἐν τοῖς Παναθηναίοις, τῷ τῶν παίδων ὀνόματι, *gladiatorum ludos, Quinquatribus, filiorum nomine.* Dies inserti ad honorem principis. Atque etiam per adulationem Senatus, dies vnus altérve gladiatoribus sæpe additus, in honorem Cæsaris: vt in eo ipso scriptore obuia exempla.

CAPVT XI.

Crebritas munerum, & multitudo pugnantium, supra nostram fidem. Plinius ac Suetonius probabiliter emendati.

INTERQVIESCENTE paullùm Pighio, Victor, Non teneo me vltrà, inquit. & quis hic furor? quæ publica clades orbis terræ? Pighius illum intuens, Magis id dicas Victor, inquit: si numerum tibi dierum recensuero, quibus dati: numerum hominum, qui dati. Cæsar Ædilis CCCXX. paria dedit, auctore Plutarcho. Adrianus Cæsar *Gladiatorium munus per sex dies continuos exhibuit*, narrante Spartiano. Gordianus, *ædilitatis suæ tempore duodecim populo Romano munera, id est, per singulos menses singula exhibuit: ita vt * gladiatorum nonnunquam quingena paria exhiberet, numquam minus centenis quinquagenis*, vt scribit Capitolinus. Et nugas adhuc loquor & vitreas fractas, præut Titi editio fuit; qui Gladiatores, Venatus, Naumachias per centum dies dedit, auctore Dione. Quid plura? ecce bonus & moderatus Princeps Traianus, spectacula eiusmodi per dies centum vigintitres continuauit, & gladiatorum decem millia dedit. Tu Lipsi abnutas? dabo fidei meæ caussâ Dionis ipsa verba. καὶ θέας, inquit, ἐν τρίσι καὶ εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἡμέραις ἐποίησεν, ἐν αἷς θηρία τε καὶ βοτὰ χίλιά που καὶ μύρια που ἐσφάγη, καὶ μονομάχοι μύριοι ἠγωνίσαντο. id est, *Et spectacula centum & viginti dierum edidit. in quibus feras cicuresque animantes, interdum mille*, interdum ad decem millia, interfectæ sunt. gladiatorum autem decem millia pugnarunt.* Itaque magna copia Romæ & in prouinciis gladiatorum: nec diutiùs conniueo in mendâ quæ Plinij codices obsedit libro XI. cap. XXXVII. *Viginti*, inquit, *gladiatorum paria in Caij principis ludo fuerunt, in iis duo omnino qui contra comminationem aliquam non conniuerent.* Vestram fidem! in magnifici illius & in has voluptates effusi Principis ludo, dumtaxat viginti paria? At ego scio plures sæpe habuisse vnum aliquem è Quiritium plebe. Gordianus ecce Romæ habuit *gladiatorum fiscalium paria mille*, ait Capitolinus. nec tamen aut imperium tunc, aut ipse, ad Caligulæ & illius æui opes. Otho Imperator duo millia gladiatorum contra Vitellium armauit, auctore Tacito. credo, ex iis tantùm,

Crebritas gladiatorum & munerus.

* *Ergo vnus ille nō minus tribus millibus dedit, vno Anno.*

Incredibilis editio Traiani.

In Plinio mēdū ostensum.

Et sublatum. qui in Principis fisco. Fidenter igitur rescribo, *Mille gladiatorum paria.* & video erroris caussam. Notatus apud Plinium scilicet numerus fuit, non perscriptus. Nota autem millenaria hæc olim, in lapidibus obuia, ∞: quæ ignorabilis obiecta exscriptori. Itaque censuit, similitudine aliquâ captus, geminatum X esse: fecitque viginti. Nunquam mihi fides apud vos, si hodie huius rei sum mendax. Idem planè mendum in Suetonij Tiberio, cap. LXI. de Principis illius immani sæuitiâ: *Viginti*, inquit, *vno die abiecti tractique, interque eos pueri & feminæ.* Corrigo vtiliter, *Mille vno die.* Quídni corrigam? Tacitus de eâdem re: *Iacuit immensa strages, omnis sexus, omnis ætas, illustres, ignobiles, dispersi aut aggregati.* Quæ hîc (vt cum Plauto loquar) paratragœdiat Tacitus, non est vt locum habeant in viginti homullis. Denique *historia ipsa refellit, quam censeo legatis in Dione. Quod autem ad rem, de quâ Plinius: certè magis mira eius adseueratio, si inter tam multos reperti dumtaxat inconniuis oculis duo; non mira, si inter viginti.

Millenaria nota sæpe corrupta.

Etiam in Suetonio.

*Omnes enim vocati, qui accusati in caussâ Seiani.

CAPVT XII.

Detestatio huius verè sceleris. quæque leges ab antiquis latæ, ad coërcendam effusam præbitionem. Eæ duorum generum, quæ certos homines ab editione arcerent: quæque numerum & modum editioni ipsi ponerent. Postremò tota res sublata. Ammianus explicatus & Prudentius.

ORIGINEM videtis, progressumque: & quàm non temerè à funere orta res, quæ reuerâ funus & pestis orbi terræ. Credo, imò scio, nullum bellum tantam cladem vastitiemque generi humano intulisse, quàm hos ad voluptatem ludos. Numerum cum animis vestris recensete dierum quos dixi hominumque: mentior, si non vnus aliquis mensis Europæ stetit vicenis capitum millibus aut tricenis. Heu mores! Neronem culpamus aut Caligulam, qui centum aliquot homines vitâ interfecerunt, irâ siue metu: ecce vnus editor, homines supra mille ludens interfecit, & die non toto. Atque hæc delicias vocabant, & cibum oculorum: fiebantque non per vnius alteriúsve lasciuiam, sed velut publicâ lege, & decreto. Itaque

Calamitas orbi inuecta per hos ludos.

Diuinatio probabilis in numero interfectorum.

Itaque eò ventum est, vt aliis legibus effusio ista fuerit coër-cenda: quas ordine dabo. Primò ad ambitum reprimendum, inuenio cautum, nequis daret candidatus. Legem eam tulit M. Tullius consul: & vis eius sententiaque expressa, interrogatione in Vatinium: *Cùm mea lex dilucidè vetet, biennio quo quis petat, petiturúsve sit, gladiatores dare, nisi ex testamento præstitutâ die: quæ tanta in te sit amentia, vt in ipsâ petitione gladiatores audeas dare?* Et pro Sestio: *Acta mea ait sibi displicere. quis nescit? qui legem eam contemnat, quæ dilucidè vetat, gladiatores biennio quo quis petierit aut petiturus sit dare?* Ex quibus postremis verbis facile visu & sublatu mendum in priore loco contra Vatinium, *biennio quo quis petat*. Potiùs enim, *quo quis petiit*. Cautum etiam de numero gladiatorum aliquid, sub idem tempus. Suetonius de Ædilitate Cæsaris, cap. x. *Cùm multiplici familiâ vndique comparatâ, inimicos exterruisset: cautum est de numero gladiatorum, quo ne maiorem cuiquam Romæ habere liceret.* etsi id interdictum ad habitationem potiùs in vrbe pertinere videatur, quàm ad pugnantium numerum. Sicut in Catilinariâ coniuratione, item remoti gladiatores ab vrbe: *&, decreuere,* inquit Sallustius, *vti gladiatoriæ familiæ Capuam & in cetera municipia distribuerentur.* Sed Augustus certè etiam de numero parium cauit, edixitque anno vrbis DCCXXXII. μήθ' ὁπλομαχίαν πλεονάκις ἢ δὶς ἐν ἑκάστῳ ἔτει, μήτε πλειόνων εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἀνδρῶν ποιεῖν: *nec Gladiatores sæpius quàm bis anno dari, nec plurium quàm* LX. *parium.* quod ipsum tamen pertinuisse modò censeo ad editiones Prætorum, qui publico, in parte, sumptu præbebant: vti ex prioribus Dionis verbis appâret. At Tiberius firmus contra ista, certum numerum in commune præscripsit, narrante Tranquillo, cap. XXXIIII. *Ludorum ac munerum,* inquit, *impensas corripuit, mercedibus scenicorum recisis* (ita verius quàm, *rescissis*) *paribusque gladiatorum ad certum numerum redactis.* Ad hoc edictum, siue SC. fuit, respexit Tacitus lib. XIII. Annal. *Non referrem vulgatissimum Senatusconsultum, quo ciuitati Syracusanorum egredi numerum edendis gladiatoribus finitum concedebatur, nisi Pætus Thrasea contradixisset, præbuissetque materiam obtrectatoribus arguendæ sententiæ.* Sed post Tiberium Caligula, conculcato hoc interdicto, ἐπέτρεψε τοῖς βουλομένοις καὶ ὑπὲρ τὸν νόμον τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μονομαχούντων χρῆσθαι: *permisit volentibus cunctis, etiam*

Leges reprimendis editionibus.
Vetiti dare Candidati.
Cicero correctus.
Numerus definitus, supra quem ne haberent in vrbe.
Ne darent etiam.
Tiberij eâ de re edictum.
Tacitus explicatus.
Caligula nullum fecit Tiberij interdictum.

etiam supra numerum definitum, gladiatores præbere. Et Domitianus gratificatus contra eandem legem ingenio suo & sæculo videtur, ducente nos Plinij loco, in Panegyrico: *De ampliando numero gladiatorum aut instituendo collegio fabrûm consulebamur: & quasi prolatis imperij finibus, nunc ingentes arcus, nunc menses nomini Cæsarum dicabamus.* Nec de numero solùm Tiberius; aliquid etiam statuit de munerariis. cauitque Sc. *nequis gladiatorium munus ederet, cui minor quadringentorum millium res*, ait Tacitus libro IIII. Fortasse & idem vetuit, nequis edidisse vellet libertus. Fuisse id scitum, colligo ex Suetonij Claudio cap. XXVIII. qui Harpocræ liberto, *lecticâ per vrbem vehendi spectaculáque publicè edendi ius tribuit.* Nisi enim id antè vetitum, indulgeat nunc frustrà. Quin & Nerone Principe statutum, nequis Præses aut Procurator qui prouinciam obtineret, gladiatores daret. Tacitus auctor lib. XIII. cuius verba memini referre antè. Reperio etiam Sumptum ad munera, coërcitum plus semel. Antoninus Pius *Sumptum muneribus gladiatoriis instituit*, ait Capitolinus: id est, profusionem vetuit, certâ pecuniâ definitâ. Post illum Marcus Philosophus *Gladiatoria spectacula omnifariam temperauit*, siue, vt idem Capitolinus posteà ait, *Gladiatorij muneris sumptus modum fecit.* Alexander verò, monente Lampridio, *Habuit in animo vt munera per totum annum dispergeret, vt per* XXX. *dies munus populo daretur:* salubri consilio, sed sine effectu. Perrupit enim omnia septa inueterata licentia: nec iam princeps aut lex, qui capere posset tam effusis cupiditatibus modum. Itaque tardè, imò serò, descensum eò, vt gladiataria spectacula prorsum tollerentur. Eam sublationem Zonaras Neruæ Imperatori adsignat, qui, vt ait, *gladiatorum compositiones & certamina vetuit.* Parum cautè, vereque. quoniam reuerâ sub Neruâ & post Neruam mansêre ij ludi: sed sumptus dumtaxat numerumque imminuit. & circumspectiùs Dio, πολλὰς, inquit, ἱπποδρομίας, ἄλλας τε τινὰς θέας κατέλυσε, συςέλλων ὡς οἷόντε δαπανήματα: *Crebros Circenses, & alia quædam spectacula sustulit, imminuens & temperans, quà fieri posset, sumptus.* Veriùs pulcherrimæ rei laudem ad Constantinum Imp. referemus: cuius vtinam cetera fuissent ad hoc exemplum! Is primus Romanorum Principum, gladiatoria spectacula è toto orbe Romano submouit, anno ab vr-

Fortè & Domitianus.

Cautum qui dare possent, qui non possent.

Non liberti.

Nō Præsides.

De sumptu item cautum.

Tandem sublati gladiatores.

Zonaræ lapsus.

Constantini lex.

ab vrbe conditâ ∞. LXVII. pænè ſexcentis, poſt inſtituta ea, annis. Auctor Sozomenus lib. I. Παρὰ δὲ Ῥωμαίοις, inquit, τότε πρῶτον ἡ τῶν μονομάχων ἐλύθη θέα: *Apud Romanos tunc primùm ſublatum Gladiatorum ſpectaculum.* Et Euſebius lib. IIII. de vitâ Conſtantini: διεκελεύετο, inquit, μὴ θύειν εἰδώλοις, μὴ μονομάχων μιαιφονίαις μολύνειν τὰς πόλεις: *vetuit idolis ſacrificari, vetuit gladiatorum cædibus pollui vrbes.* Meminit & Calliſtus libro VII. Quin etiam nunc inſerta Iuſtinianæo *Codici Conſtantini ipſa lex: *Cruenta ſpectacula, in otio ciuili & domeſticâ quiete, non placent. quapropter omnino gladiatores eſſe prohibemus.* Et hoc quidem rectè notatum à peritis duobus noſtri æui Iuriſconſultis: quibus ſuggero Ammiani Marcellini egregium locum lib. XIIII. de ſæuitiâ Conſtantij: *Erat*, inquit, *diritatis eius hoc quoque indicium nec obſcurum, nec latens, quòd ludicris cruentis delectabatur, & in Circo ſex vel ſeptem aliquotiens vetitis certaminibus pugilum viciſſim ſe concidentium perfuſorumque ſanguine ſpecie, vt lucratus ingentia lætabatur.* Nam ludicra cruenta, ita, vt Conſtantini lex *cruenta ſpectacula.* & quòd ait Pugiles, vſurpat ſanè pro Gladiatoribus, ritu Græcanico, quibus πύκτης & *πυκτεύειν etiam de iſtis. Ipſe clarè indicat, cùm addit, *ſeſe concidentium & ſanguine perfuſorum:* multoque clariùs, cùm ait, *vetitis certaminibus.* reſpiciens ſcilicet ad Conſtantini interdictum. Et repreſſit quidem igitur Chriſtianus Princeps; eoque nec apud Saluianum, qui ludos exagitat ex profeſſo, memoria gladiatorum; nec apud Caſſiodorum quidem accurata: tamen & ſub Conſtantio, & poſteà ſub Theodoſio a c Valentiniano conati irrumpere: imò irrupêre. Lex in Theodoſiano Codice eſt, quâ *Munerarij prohibentur auctoratos militiæ, vel Palatinâ præditos dignitate, in ludum producere.* Si in iſtis tantùm vetitum: iure argumentor, permiſſum in aliis. Adde & l. quanquam. Cod. Theod. De paganis. Etiam Auguſtinum lib. VI. Confeſſ. cap. VIII. qui *Alypium ſuum, gladiatorij ſpectaculi inhiatu incredibiliter abreptum* ſcribit. Etiam ſub Honorio, Prudentius locis aliquot deſcribit, & damnat: votum imò preceſque interponit ad Principem, pro tollendo:

Quod genus vt ſceleris iam neſciat aurea Roma
Te precor Auſonij dux auguſtiſſime regni:
*Et tam triſte *ſacrum iubeas, vt cetera, tolli.*

*Lib. XI. tit. XLIII.

Ammiano data lux.

* Artemidorus in capite περὶ μονομάχων.

Iterum inuaſit gladiatores.

Lib. vlt. contra Sym.

*Benè, Sacrum, quia Dis inferis placandis.

 Et pau-

Et paucis interſitis:

Arripe dilatam tua, Dux, in tempora famam,
Quodque patris ſupereſt, ſucceſſor, laudis habeto.
Ille vrbem vetuit taurorum ſanguine tingi:
Tu mortes miſerorum hominum prohibeto litare.
Nullus in vrbe cadat, cuius ſit pœna voluptas.
Iam ſolis contenta feris infamis arena
Nulla cruentatis homicidia ludat in armis.

Et ſuſtulit ſanè Honorius, occaſione Telemachi cuiuſdam monachi, qui gladiatores Romæ pugnantes, pio quodam ardore diducere conatus, à populo lapidibus obrutus fuit. De quo facto Theodoretus lib. v. Hiſtor. Eccleſ. cap. xxvi. & Caſſiodorus in Tripertitæ lib. x. cap. II. Ita obuiam itum ludo non ludo: & ſublata adeò res cum memoriâ gladiatorum, vt ægrè nunc ad intelligentiam retrahere poſſimus morem fugitiuum.

CAPVT XIII.

Additamenti loco ad primam ſermonis partem adiectum, de habitu Edentium: de habitu Spectantium. Suetonius illuſtratus.

DE origine, progreſſu, deque interdicto gladiatoriæ rei, quod ſatis eſt, dixi: non abſurdè adiunxero, quo habitu dederint, quoque modo. Duo genera collocaui inter Editores: Magiſtratus, & Priuatos. Qui enim munus mortis cauſsâ dabant, plerique videlicet fuere priuati: tamen dabant non quaſi priuati. Per dies enim omnes muneris, prætextæ illis ius, lictorum, accenſi: omninoque imaginem quandam gerebant magiſtratus. De prætextâ, Feſtus: *Prætextâ pullâ nulli alij licebat vti, quàm ei qui funus faciebat.* Cicero in Piſonem: *Sex. Clodium qui nunquam anteà prætextatus fuerat, ludos facere & prætextatum volitare paſſus es.* Ex hoc ritu Suetonium nouè interpretor Claudij cap. II. *Ob valetudinem gladiatorio munere, quod ſimul cum fratre memoriæ patris edebat, palliolatus nouo more præſedit.* Benè, nouo more: debuiſſet enim prætextatus. Sed Palliolum, in morbo veſtis. Quinctilianus: *Palliolum, ſicut faſcias & focalia, ſola excuſare poteſt valetudo.* Seneca libro IIII. Natural. Quæſtionum: *Videbis quoſdam graciles, & palliolo focalique circumdatos, pallentes & ægros.*

Habitus veſtisque Editorum.

Prætextati fuêre.

Suetonius nouè illuſtratus.

Palliolati, ægri.

& ægros. De lictoribus & accenso, Cicero de Legibus: *Reliqua sunt in more, funus vt indicatur, siquid ludorum: dominúsque funeris vtatur accenso atque lictoribus.* Nec illud in occasione prætereo, propriam quandam vestem fuisse in munere funebri ipsorum spectatorum. Spectabant enim in penulâ pullâ. Dio L V. κἀν τούτῳ καὶ ἐπιτάφιοι ἐπὶ τῷ Ἀγρίππᾳ ὁπλομαχίαι, φαιὰν ἐσθῆτα τῶν τε ἄλλων, πλὴν τοῦ Αὐγούστου καὶ αὐτῶν τῶν υἱέων αὐτοῦ, λαβόντων, καὶ ἑνὸς πρὸς ἕνα καὶ πλειόνων πρὸς ἴσους ἐγένοντο: *Intereà & funebre munus gladiatorium editum, cùm singulis certantibus, tam pluribus contra pares, quod cùm alij omnes spectarunt in pullâ veste, tum & filij Augusti, solo ipso excepto.* Lampridius in Commodo: *Contra consuetudinem, penulatos iussit spectatores, non togatos ad munus conuenire; quod funeribus solebat; ipse in togâ pullâ præsidens.* Quibus è verbis vtrumque discimus, in funebri munere penulatos; in alio, togatos spectatores fuisse. Nec procudo vltrà sermonem limitis primi.

Lictores & accensus Editori.

Spectatores in quâ veste.

Penulati, ad funebre munus.

Ad voluptarium, Togati.

CAPVT XIIII.

Pars secunda, De loco. qui cùm duplex, primò de Ludo dictum. Cui rei inuentus: quàm multi Romæ: qui præfecti & administri. De victu & saginâ gladiatorum in his ludis. qui fuére etiam extra Romam. & aliquid de ludorum formâ.

AD locum transeo. qui duplex, Ludus, & Arena. Illum appello, vbi habiti altique gladiatores: hunc, vbi dati & producti. De priore, priùs. *Ludus gladiatorius,* inquit Isidorus, *Inde dictus quòd in eo iuuenes vsum armorum condiscant.* Nam primò credo gladiatores domi & in reliquâ familiâ fuisse, imò nec eruditos valdè ad pugnam fuisse. Polybius hoc mihi dicit, nec ratio abnuit, quæ vult prima omnia rudia magis & impolita esse: sed Polybius ita in fragmento apud Suidam: καὶ τὸ μὲν παλαιὸν ἀπὸ τοῦ κρατίστου ἐγένετο παρὰ Ῥωμαίοις ἡ μονομαχία· ἐν δὲ τοῖς καθ' ἡμᾶς πολλαὶ ὁδοὶ εὕρηνται: *Olim & initio apud Romanos nudis viribus gladiatorum certamen constabat; nunc autem plures viæ & modi reperti.* Significat nec genera tam multa fuisse, quàm mox dicam: nec item ludos, in quibus accuratè docerentur. qui tamen, crescente numero & crebritate editionum, publicè sunt aperti, & in iis Magistri. Etsi quidam splendidiores, etiam post institu-

De ludis gladiatorum.

Anteà in domibus.

tos ludos, habuêre domi eos aut apud amicos. Ita C. Cæsar *Tirones neque in ludo neque per lanistas, sed in domibus per equites Rom. ac etiam per Senatores armorum peritos erudiebat*, scribit Sueton. cap. XXVI. Quod tamen perrarum, & vulgò ars pugnandi docta exercitaque in ipsis ludis. Prudentius:

Ludi ad artē destinati.

Nam quid vesani sibi vult ars impia ludi?
*Quid mortes iuuenum, quid sanguine *pasta voluptas?*

*Malo parta.

Seneca libro II. de Irâ: *Non alia quàm in ludo gladiatorio vita est, cum iisdem viuentium, pugnantiumque.* Lusorium appellasse Lampridius videtur in Eligabalo: *Strauit sibi*, inquit, *triclinium in summo Lusorio, & dum pranderet, noxios* (ita appellat gladiatores) *& venationes sibi exhibuit.* vel vt mauelim, *ibi exhibuit.* Et in Saluiano Massiliensi Episcopo idem verbum, lib. VI. *Longum est nunc dicere de omnibus Amphitheatris, Odeis, Lusoriis.* Græcè κασταγώγιον μονομάχων appellat Herodianus, quasi dicas diuersorium domiciliumque. De Commodo: εἰς τοσοῦτον, inquit, προεχώρησε μανίας, ὡς μηκέτι βούλεσθαι βασίλειον ἑστίαν οἰκεῖν, ἀλλὰ γὰρ μετοικισθῆναι ἐβούλετο μονομάχων καταγώγιον. id est, *Eò dementiæ vênit, vt iam nec Aulam & Palatium inhabitare vellet, sed migrare constituerat in ludum Gladiatorium.* Quam eamdem monstri illius insaniam etiam Lampridius & Xiphilinus adnotarunt. Suidas μονομαχοτροφεῖον dicit, contentus tamen, sine alio additamento, posuisse nudam vocem. In vrbe autem plures eiusmodi ludi, nominibus suis noti & discreti: quorum in P. Victore mentio, & passim in marmoribus priscæ vrbis. Repperi istos. LVDVM GALLICVM. LVDVM DACICVM. LVDVM MAGNVM. LVDVM MAMERTINVM. LVDVM MATVTINVM. & in Horatio in eâ ad Pisones, *Ludum Æmilium.* E quibus tamen non abnuerim, quin aliqui etiam bestiariorum fuerint: vti certè *Matutinus. Hisce ludis non Lanistæ solùm præerant, vt dicam iam nunc, sed etiam digniori nomine Procuratores. nec ij de plebe, sed ex ciuium primis: fuitque velut inter dignitates & infulas id munus. Lapis priscus: CVRATOR. MVNERIS. PVBL. GLADIATOR. Tacitus Annali XI. *Decius quoque Calpurnianus & Sulpicius Rufus Procurator ludi, eádem pœnâ adfecti.* Inscriptio alia vetus:

Lusoria dicti etiam.

Plures ludi in vrbe Româ.

Eorum catalogus.

Distincti ludi bestiariorum & gladiatorum.

*Nam matutina spectacula ferarū.

Procuratores ludorum.

T. FLA-

T. FLAVIO. T. F. GERMANO
CVRATORI. TRIVMPHI. FELICISSIMI
GERMANICI. SECVNDI. IMP. CAES. FL.
DOMITIANI. AVGVSTI. EXORNATO
SACERDOTI. SPLENDIDIDISSIMO
PONTIF. MINOR. PROC. *XX. HER
PROC. PATRIMONI. PROC. LVDI. MAGNI
PROC. LVDI. MATVTINI

*Vigesimæ Hereditatiũ.

Nec longè diuersi ab istis Curatores munerum ac venationum: quorum mentio Suetonio in Caligulâ, cap. XXVII. Et vis addam quod vos medici rideatis, Victor? Medici etiam sui singulis his ludis: nec id noui sæculi inuento, sed diu ante Imperatores. Lapidem legi hunc:

Curatores munerum. Medici ludorum. Iidq; veteres.

SILVANO. SANCTO
C. AVSTRVNIVS. MEDI
CVS. LVD. GALLIC
PORTIC. ET. EXEDR.
ET. SIGN. AEN.
VOTO. SVSCEP.
L. M.
DEDIC. KAL. MAI
L. MARCIO. ET
SEX. IVLIO. COS.

In quo sculpti Consules incidunt annum Vrbis DCLXIII. Adeò antiqua cura illa in valetudine gladiatorum. Legi & in alio lapide, EVTYCHVS AVG. L. MEDICVS. LVDI. MATVTINI. Censeo exemplum translatum è Græciâ, apud quos medici athletis. Arrianus lib. III. Dissertationum, Athletam compellans: δεῖ σε, inquit, εὐτακτεῖν, ἀναγκοφαγεῖν, ἀπέχεσθαι πεμμάτων, μὴ ψυχρὸν πίνειν, μὴ οἶον ὅτ' ἔτυχεν ἁπλῶς. ἰατρῷ γὰρ παραδεδωκέναι σεαυτὸν, τῷ ἐπιστάτῃ: *Oportet te iam in ordinem redigi, ad præscriptum vesci, abstinere bellariis; frigidam non bibere, nec si quid fortuitò incidit aut offertur. Medico enimuerò obtemperare, sed & præfecto aut doctori.* At quæres, cui bono medici mox morituris? Dicam. Primò medicos haud tam artè acceperim, vt hodie; sed incluserim etiam chirurgos, vsurpatione priscâ. Ij autem opus certè gladiatoribus læsis, luxatísve. Deinde & ratio victus gladiatorij

Qui institutũ exẽpli Græcorum. Quo fine ij medici. Medici etiam pro chirurgis. Ratio gladiatorij victus.

ea, vt salui esse sine medico non possent. Largè enim edebant, bibebant: & dabantur velut in saginam. eâ fini, vt Domini valentes eos producerent, &, vt Cicero ait, cum *gladiatoriâ totius corporis firmitate*. Cyprianus eleganti epistolâ ad Donatum, libro II. *Paratur gladiatorius ludus, vt libidinem crudelium luminum sanguis oblectet. Impletur in succum cibis fortioribus corpus, & aruina assidui nidoris moles membrorum robusta pinguescit, vt saginatus in pœnam cariùs pereat.* Quinctilianus: *Alebat deuotum corpus prauior omni fame sagina.* Inde gladiatoria sagina Tacito: *Singulis ibi militibus Vitellius paratos cibos, tanquam gladiatoriam saginam, diuidebat.* Inde Saginæ nomine, ludum ipsum Propertius intellexit hoc versu,

Sagina gladiatoria.

Qui dabit immundæ vænalia fata saginæ.

id est, ad gladium se auctorabit, & ad ludum. Plinius videtur adtribuere hordeum iis in cibum: *Antiquissimum*, ait, *in cibis hordeum. sicut Atheniensium ritu, Menandro auctore, apparet: & gladiatorum cognomine, qui Hordearij vocabantur.* Sed mihi anceps adhuc sententia eius loci: dicam & lectio. Cedò enim. ideon' euincas hordeum antiquissimum in cibo Romano, quia gladiatores ab eo dicti? atqui tota gladiatura non veteris Romæ, vt vidimus, inuenti. Sed nec credo eo vsos. malè alibilis is panis, flatus genitor maliq́ue coloris, vt tui, Victor, medici volunt. ideoq́ue ignominiæ caussâ, militibus datus qui deliquissent. Seneca etiam eum inter vilissima genera habet: *Voluptas est*, inquiens, *posse capere voluptatem vel ex hordeaceo pane.* Quæ omnia contraria gladiatoriæ huic saginæ. Nec tamen Plinij verbis quid faciam habeo sine libris: & fortasse prisci tenuiùs eos alebant. Sed redeo ad ludos, quos comperior non Romæ solùm fuisse, sed in coloniis item municipiisq́ue. Capuæ inprimis & Rauennæ. De Capuâ Cæsar lib. I. belli ciuilis: *Capuæ primùm sese confirmant, gladiatoresq́ue quos ibi Cæsar in ludo habebat, in forum productos Lentulus * libertati confirmat, atque iis equos attribuit.* Cicero lib. VII. ad Atticum: *Gladiatores Cæsaris qui Capuæ sunt, sanè commodè Pompeius distribuit binos singulis patribus familiarum.* Spartianus in Iuliano: *Sed posteà sponte suâ gladiatores Capuæ iussit armari per Lollianum Titianum.* De Rauennâ, Strabo dilucidè: οὕτως γ' οὖν ὑγιεινὸν ἐξήτασται τὸ χωρίον, ὥστε ἐνταῦθα τοὺς μονομάχους

De Plinij loco addubitatũ.

Hordeaceus panis non bonus.

Ludi isti etiã in coloniis. Capuæ præsertim.

*Legerem, libertate. id est. firmat cõsiliatq; sibi data libertate. pillei impositione.

Et Rauenna.

χους

χους τρέφειν καὶ γυμνάζειν ἀπέδειξαν οἱ ἡγεμόνες. *Adeò*, inquit, *saluber locus, vt illic gladiatores ali atque exerceri Principes voluerint*. Rauennæ autem ludum exstruxit, aut certè voluit, Cæsar. Suetonius cap. XXXI. *Ne qua suspicio moueretur, & spectaculo publico per dissimulationem interfuit, & formam quâ gladiatorium ludum erat ædificaturus considerauit*. Formam, ait. de quâ nihil dixerim, præter *Cellæ in iis ludis.* multiplices in iis ludis minutasque cellas fuisse, in queîs seorsim haberentur singuli gladiatores. Quinctilianus: *Commorabor inter homicidas, inclusus turpiore custodiâ & sordido cellarum situ.* Idem: *An ille animus rediret in cellulam, ferret saginam, magistrum, personam denique sceleris?* Exemplo scilicet seruorum, quibus *Cellæ seruiles.* cellæ. Seneca pater: *Ex cellâ suæ dominæ migrabit in cubiculum: vel Domina ex cubiculo suo migrabit in cellam?* Seneca filius, de seruo Pompeij Demetrio: *Cui iamdudum diuitiæ esse debuerant, duo vicarij & cella laxior*. Suetonius Nerone cap. XLVIII. *Receptus in proximam cellam, decubuit super lectum*. Sed & meretricum cellæ *Cellæ meretricia.* (ex Iuuenali & Petronio) & capitum omnium viliorum. Concludam de ludo cum Quinctiliani dicto: *In ludo fui. quâ pœnâ* *Pœna ludi.* *nullam grauiorem scelera nouerunt, cuius ad comparationem ergastulum leue est.*

CAPVT XV.

Ludorum præfecti, Lanistæ: qui Familiæ præesse dicti, eamque Ducere. Iidem Doctores, magistri, commentabantur, Dictata dabant. Tirones apud eos instituti: quorum exercitium, Batuere rudibus. Rudem videri gladium è ligno. etiamque Lanistis fuisse, ac tironibus.

HIs ludis præfuisse Lanistas monui: de quibus opportunè nunc adtexo. *Lanistæ vox.* A laniandis corporibus vulgò eam vocem formant: nec persuadent. Isidorum potiùs audio, qui Thuscum verbum esse vult, & illis carnificem signare. & audio eò libentior, quia res gladiatoria petita à Thuscis. Lanistarum multa vbique mentio. Lapis Romæ:

P. POETILIVS. P. L.
SYRVS
LANISTA. AD. AR. FORIN

Glossarius liber, *Lanista*, λουδοτρόφος, μονομαχοτρόφος, ἐπιστάτης μονομάχων. Lanistæ auium, etiam apud Columellam, qui aues condo-

Laniſtæ pro gladiatoribus

ceſaciunt ad pugnam. Pro ipſis gladiatoribus Prudentius vſurpat: parum propriè, imò imperitè:

—— ſedet illa verendis
Vittarum inſignis faleris, fruiturq́ue laniſtis.

Nam de Veſtali ſcribit, quæ ſpectabat gladiatores. Emebant autem laniſtæ futuros gladiatores, aut expoſiticios pueros huic rei tollebant. Quinctilianus Declamat. CCCXXVIII. *Quantum ad te pertinet, non habet reſpublica virum fortem. aut illum feræ lacerauerunt, aut aliquis (quod multo ſit indignius) ſuſtulit leno aut laniſta.* Martialis:

Inſpexit velut emptor aut laniſta.

Familia gladiatorum.

Tota autem manus quæ ſub vno Laniſtâ, Familia appellabatur: & eum dicebant Familiæ præeſſe. Cicero pro Sullâ: *At præfuit familiæ Cornelius. Iam ſi in parandâ familiâ ſuſpicio eſt nulla; quod præfuit, nihil ad rem pertinet.* Nam hunc Cornelium ſcilicet fuiſſe pro laniſtâ. In lapide priſco MVNVS. FAMILIAE. GLADIATORIAE. Suetonius Auguſti cap. XLII. *Cùm venalicios & Laniſtarum familias vrbe expuliſſet.* Seneca de Beneficiis: *Laniſta, qui familiam ſuam ſummâ curâ exercet atque ornat.*

Familiam ducere.

Hinc natum prouerbiũ Ciceroni familiare, Ducere familiam: quod idem cenſeo ac familiæ præeſſe, ſumptumq́ue ab hac ipsâ laniſtarum præfecturâ. Cicero in Antonium: *Lucius quidem frater, vt qui peregrè depugnauit, familiam ducit.* Idem alibi: *Sententia, quæ familiam ducit.* Et: *Accedit, quòd familiam ducit, in iure ſcientia.* Nam qui caput in aliquâ re princepſq́ue, bene Ducere eum dixeris & Ducem. Sic in Hiſtoriis paſſim Ducere ordines; in Quinctiliano, Ducere claſſem. Nec vis verbi huius adhuc ſatis intellecta: non certè ab iis qui Adagia nobis concinnarunt. Hi iidem Laniſtæ, honeſtiori & inuidendo verbo Doctores dicti. Valerius lib. II. *Ex ludo C. Valerij Scauri doctoribus gladiatorum accerſitis.* Quinctilianus Declamat. CCCII. *In ludo fuit. Fuerunt & doctores, & medici, & miniſtri: neque tamen illo gladiatorum nomine tenentur.* Et Magiſtri. Cicero III. de Oratore: *Magiſter hic Samnitium ſummâ ſenectute eſt.* Videlicet quia gladiatores nouitios & tirones docebant. Quin iidem Commentari dicuntur, & dare Dictata: verbis omnibus à meliore ludo ſumptis. Cicero de Magiſtro Samnitium: *cottidie commentatur.* Cæſar

Doctores pro Laniſtis.

Et magiſtri.

Commentabantur.

sar apud Suetonium, à plerisque Senatorum & equitum preci-
bus enisus est, *vt ipsi disciplinam tironum susciperent, & exercenti-
bus Dictata darent*. Tertullianus ad Martyres: *Nec tantus ego sum,* Dictata dāt.
*vt vos alloquar. sed tamen & gladiatores perfectissimos non tantùm
magistri & præpositi sui, sed etiam idiotæ & superuacui quique ad-
hortantur de longinquo: vt sæpe de ipso populo Dictata suggesta pro-
fuerint*. Nec ineptè, Dictata: quia reuerâ præcepta sua armorum, Etiam in
commisêre etiam scripto. Iuuenalis de futuro gladiatore, scriptis.

Scripturus leges & regia verba lanistæ.

Hirtius gladiatoriam hanc rationem docendi, bene cum mili-
tari composuit lib. I. De bello Africo: *Cæsar*, inquit, *contra eius-
modi hostium genera, non vt imperator exercitum veteranum, sed vt
lanista tirones gladiatores condocefacere. quo pede se reciperent ab ho-
ste, & quemadmodum obuersi aduersariis, & in quantulo spatio resi-
sterent*, &c. Ait, tirones gladiatores. quia in ludo genera duo,
Tirones siue nouitij, & Veterani. Veterani nobiliores, & vsu
longo edocti. ad Tirones cura & institutio præcipuè pertine- Tirones docti
bat. Symmachus lib. II. Epistolar. *Nam gladiaturæ idoneos com-* in ludis.
*munis cura prospiciet, quæ pars in apparatu Quæstorio prior est, vt au-
ctoramento lectos longus vsus instituat*. Quinctilianus: *Et inter
dedita noxæ mancipia contemptissimus tiro gladiator, vt nouissimè per-
derem calamitatis meæ innocentiam, discebam cottidie scelus*. Ratio
modusque instituendi, vt rudibus batuerent cum Lanistâ. Sue- Rudibus ba-
tonius Caligulâ: *Mirmyllonem è ludo* (malim, *in ludo*) *rudibus se-* tuebant.
cum * *batuentem, & sponte prostratum confodit ferreâ sicâ*. Siue *Idem Suet.
etiam ad palum exercerentur, militum instar. Vegetius lib. I. in Cal. cap.
cap. XI. *Palorum enim* (malo, *palariorum*) *vsus non solùm militibus* LIIII.
sed etiam gladiatoribus plurimum prodest. Sed prius illud de Rudi-
bus, propriè, Batuere dicebant: & gymnasium ipsum, Batua-
lia. Glossæ priscæ, *Batualia, γυμνασίον τῶν μονομάχων.* Adamantius Batualia.
Martyr: *Batualia, quæ vulgò Battalia dicuntur, exercitationes gladia-
torum vel militum significant*. Nec malè addit litterator ille de mi- Etiam milites
litibus. nam & ij interdum rudibus pugnabant, ludendi exer- batuebant.
cendíue causâ. Liuius lib. XXVI. Scipionis curam in milite for-
mando describens: *Tertio die rudibus inter se in modum iustæ pu-* Correctus
gnæ concurrerunt. Ita vetus liber, qui apud Lipsium: non, sudi- Liuius.
bus, vt præferunt vulgati. Firmat Polybius, qui eâpse in re ξυ- Quid Rudis?

λίνας μαχαίρας dixit: *gladios ligneos*. Id autem, ni fallor, Rudis: gladius, inquam, è * ligno. Suadeor Dionis etiam loco, in Commodo, qui poſt meridiem exercitia eius cum gladiatoribus denarrans: ἤσκει δὲ, inquit, καὶ ἐχρῆτο τῇ ὁπλίσει τῇ τοῦ Σεκούτορος καλουμένου, τὴν μὲν ἀσπίδα ἐν τῇ δεξιᾷ, τὸ δὲ ξίφος τὸ ξύλινον ἐν τῇ ἀριστερᾷ ἔχων: id eſt, *Exercebatur, & in vſu habebat armaturam Secutoris dictam: clypeum dextrâ, gladium ligneum ſiniſtrâ præferens.* Ait enim clarè ξίφος ξύλινον: ad batuendum ſcilicet, non pugnandum. Itaque Baculos eos appellat Capitolinus in Gallienis: *Pugiles baculis, non veritate pugilantes.* Ita enim ego emendem, cùm vulgò ſit, *faculis*. ex quo alij, *ſacculis*, me iudice, haud aptè. Tamen vulgò aliter iudicant, ſcio: & ſatis habent dixiſſe Rudem, baculum fuiſſe. At ego etiam aliud eos doceo in rude. Duplicem eam fuiſſe: Laniſtarum, & Tironum ſiue exercentium. Laniſtæ ſua rudis, quâ ſecerni cognoſcique potuit. eam dico è ferulâ fuiſſe, & ferulam etiam nominari à priſcis. Dio in Commodo: ἀντηγωνίζετο δὲ αὐτῷ γυμναστής τις, ἢ καὶ μονομάχος, νάρθηκα ἔχων. id eſt: *Pugnabat cum eo Laniſta quiſpiam, vel etiam gladiator, ferulam habens.* Et nónne diſcriminat apertè? Commodo velut diſcipulo gladium ligneum tribuit: magiſtro ferulam. Seneca ab hoc more ludit in Satyrâ Menippæâ: *Eum proximo munere, inter nouos auctoratos, ferulis vapulare placet.* Nam noui auctorati, nouitij gladiatores: quos rude ferulaque ſuâ aberrantes laniſta cædebat, velut legitimus magiſter. Nam & hæc res à litterario ludo. Martialis illud tortuoſum & breue, credo, iam capitis, *Vide an te delectet contra retiarium ferula.* id eſt, rudis, contra tridentem. De hac ferulaceâ rude Chariſius: *Rudis, ſcipio quem Laniſta liberandis gladiatoribus gerit.* Gloſſæ: *Rudis*, ῥάβδος ἡ τῶν ἐπιστατῶν τῶν μονομάχων. Varro tranſtulit decorè: *Ad te enim rudem agriculturæ eſſe nunc, olim ad Stolonem fuiſſe dicunt.* id eſt, magiſterium & velut præfecturam agriculturæ. At rudis ad gymnaſia, diuerſa ab hac, & gladij formâ, vt dixi; fortaſſe etiam ponderoſior, grauiorque. Suggerit apud Senecam Latro Portius: *Non eſt vtilis exercitatio, niſi quæ operi ſimillima eſt illi quod exerceat. itaque durior ſolet eſſe vero certamine. Gladiatores grauioribus armis diſcunt, quàm pugnant: diutius illos magiſter armatos, quàm aduerſarius ſuſtinet.* Idemque in militibus notat Vegetius tactitatum: lib. I. cap. XII.

Duplicis

* Et quidem pro modo cuiuſque armaturæ. Threci incuruus: Secutori rectus: Retiario dentatus. Fortaſſe etiã è ferro, ſed tamen hebes. Vide lib. II. cap. XXI.

Videri eam duplicem. Laniſtarum ferulaceam: qualia ſceptra pædagogorũ.

Tirones vapulabant ferulis.

Martiali lux.

Varroni lux.

Arma tironũ grauia.

Duplicis ponderis illa cratis & claua ideo dabantur, vt cùm vera & leuiora tiro arma sumpsisset, velut grauiore pondere liberatus, securior alacriorque pugnaret. Hæc exercitatio & velut meditatio nouis gladiatoribus ad cædem. quam Cyprianus, vt cum Lucretio loquar, iure increpat incilátque: *Homo*, inquit, *in hominis voluptatem perimitur: & vt quis possit occidere, peritia est, vsus est, ars est. Scelus non tantùm geritur, sed docetur. quid potest inhumanius, quid acerbius dici? Disciplina est, vt perimere quis possit: & gloria est, quòd peremit.* Detestatio eius disciplinæ.

CAPVT XVI.

Mensæ secundæ. interruptus paullum sermo de loco: dictúmque per occasionem de Saturnalicis muneribus: item de Apophoretis, quæ duplicia; & in mensis, & item in ludis spectaculísque.

DICEBAT etiam Pighius: cùm ego ad puerum, Tolle ocius has mensas, & bellaria nobis infer. quæ bellaria? inquit Victor, non opus.

—— *τρώγημα δὲ

Ὁ σωφρονιστὴς τοῖς φιληκόοις λόγος.

*Bellariũ est, Sermo bonus prudẽsque cupidis discere.

Pighianus hic quidem sermo ante omnia tragemata & mella nobis. Ecce autem dum loquimur, pueri adesse nuntiantur onusti, pomis, pyris, oliuis, palmulis, caricis, aliaque copiâ partim domestici, partim exotici fructus. Missi erant ab Hieronymo Berchemio, familiari nostro. Hem! inquam ego. semper ita munis noster Berchemius? Tutores illi dabimus, ne prodigat. At vos pueri grates illi dicite gratias, & rogate cras vt apud nos sit. Versúsque ad conuiuas, Amici, inquio, numquam vidi munera magis opportuna: non eò solùm quia allata in punctistitio, vt sic dicam, mensæ postremæ, sed quia hoc Saturni die. Morem enim Romanum scitis, per Saturnalia, munuscula missitandi vltrò citrò. Spartianus in Hadriano: *Saturnalicia & Sigillaricia frequenter amicis inopinantibus misit, & ipse ab his libenter accepit.* Tertullianus de Idololatriâ: *Nobis, quibus Sabbatha extranea sunt, & Neomeniæ, & feriæ aliquando à deo dilectæ; Saturnalia, & Ianuariæ, & Brumæ, & Matronales frequentantur: munera commeant, strenæ consonant, lusus, conuiuia constrepunt.* Saturnalibus munera missitata.

Martialis:

Saturnalia diuitem Sabellum
Fecerunt, meritò tumet Sabellus.

Meminit & Suetonius Augusto, cap. LXXV. & plures alij. quid enim moror in re tritâ? Tu Pighi, dum interiungis, bibe. Licet, inquit; nam sitiebam in hoc sermonum æstu. puer affunde largiùs. Dum ille bibit, ad me Lernutius, De muneribus mos mihi satis liquidus: non æquè de Apophoretis, quæ ipsa donata Saturnalibus lego. Suetonius Vespas. cap. XIX. *Sicut Saturnalibus dabat viris Apophoreta, ita & Kalendis Martij feminis.* Sodes, illustra. Ne id quidem Lernuti, inquam ego, in altâ nocte. Nam Græco eo nomine dicta propriè, quæ in conuiuiis dabantur auferenda. Ipse Martialis, qui libellum eo indice scripsit, interpres,

Apophoreta item Saturnalibus.

Quid, ea?

Præmia conuiuæ det sua quisque suo.

Et Ambrosius: *Qui ad conuiuium magnum inuitantur, Apophoreta secum reportare consueuerunt.* Suetonius in Caligulâ: *Agitatori Eutycho, *comissatione quadam, in Apophoretis vicies* HS. *contulit.* Nec ignota ista, scio, vobis: illud nouè fortasse moneo, Lampridium corrigendum in hacce voce, vitâ Eligabali: *Eunuchos pro aphroditis dedit. dedit quadrigas, equos stratos, mulos, basternas & rhedas.* rescribendumque, *pro apophoretis dedit.* Atque hæc, Lernuti, in mensâ Apophoreta. Posteà translata ea vox ad munera etiam editionum. Ne enim lineam spectaculi huius transiliamus, scitote fuisse ritum vti Editores munuscula aliqua amicis fautoribúsque mitterent, ludis confectis. ea quoque Apophoreta dicta. Symmachus lib. II. *Filius noster Symmachus, peracto munere candidato, affert tibi dona Quæstoria, & ceteras necessitudines nostras pari honore participat. Quæso igitur vt eius nomine Dypticha & Apophoreta suscipere dignemini, qui apparatui eius plura & præclara tribuistis.* Et sæpius Apophoretica apud eundem. vt lib. IX. *Non aspernabere, vt æstimo, dyptichi & apophoretici oblationem. neque enim graue est verecundiæ tuæ sollennia & votiua suscipere.* Libro quinto: *Ad te dyptichum candidati, & apophoreticum librarum argenti duarum misimus, approbare cupientes editioni te nostræ non animo defuisse.* Nec omitto denique, Apophoretum vel Apophoretam potiùs inter genera vasorum censeri Isidoro, cuius verba De vasis escarum: *Apophoreta, à Græcis, à ferendo poma vel*

**Dubito an, cōmissione vt per ludos ei hoc munus. tamen & vulgata recta.*

Lampridius correctus.

Apophoreta in ludis, vel Apophoretica.

Apophoreta lanx.

tale

tale quid nominata. est enim plana. Desieram ego: sed excipiens Duza, Bene & benignè doces de Apophoretis, inquit. sed auden' tu ea dare nobis? Quænam illa? inquam. magnum sit quod tibi negem, ô Batâua Syren. Ex medio, inquit, Saturnalium ritu cereos accensos. scin' cui rei? qui nobis domum prę- *Cerei in Saturnalibus dati.* luceant. certè enim iam tempus. Heu, inquam, Mormo, non Syren. ——— * ποῖόν σὲ ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων? Vix adsedimus *quæ vox clausô tibi fugit ab ore?* etiam, & faris de discessu? Caue, caue, ne per hoc Saturni festum Saturnum te faciā ego, & nouus Iupiter te dem in vincla.

CAPVT XVII.

Iterum ad gladiatores reditum: deque locis pugnæ dictum. Ea sunt, Rogus, Forum, Ampbitheatrum, Septa, Circus, Vici & regiones.

AT tu, Pighi, redis in eandem arenam pugnatum? Ille ridens, Ego, inquit, iam missum me putabam. Scin' quomodò? inquam. vt mihi domino citiùs decretum sit auctorari, quàm vt te soluam. Pergo igitur, inquit. De loco vbi habiti, dixi: locus superest pugnæ, qui non vnus. Ad rogum enim da- *Vbi dati gladiatores.* ti: in foro: in Circo: in Amphitheatro: in Septis: Vicatim & regionatim. Ad rogum olim, in exequiis: isque antiquissimus locus. Posteà non placuit circumducere populum, & omisso rogo ipsi gladiatores funebres in foro dati. Forum ergo locus ve- *In foro olim.* tus pariter & diuturnus. Vitruuius: *Italiæ non eadem ratio fuit. Nam à maioribus consuetudo tradita est, gladiatorum munera in foro dari. Proinde spatiosiora distribuebant intercolumnia.* Idem alibi: *Muneribus quæ à magistratibus foro gladiatorum, scænisque ludorum dantur.* Asconius in Verrem: *Menius exceperat sibi ius vnius columnæ, super quam tectum proiiceret, vnde ipse & posteri eius spectare munus gladiatorium possent: quod etiam tum in foro dabatur.* Ait, *etiam tum*: quia nimirum is mos non prorsus exoluerat etiam Asconij, id est, Claudij ætate. Plinij verba cauete vobis impo- *Plinij ambigua verba enodata.* nant, lib. XV. cap. XVIII. *Ara inde sublata gladiatorio munere Diui Iulij, quod nouissimè pugnauit in foro.* ancipitis dico & fallacis sententiæ verba. Videntur enim adfirmare postremum id fuisse in foro munus. Falsò. Nam & sub Augusto fuit, ex Propertio

Seu cùm lasciuum sternet arena forum.

& Tiberius munus gladiatorium duplex dedit, alterum in foro, alterum in Septis, auctore Tranquillo, cap. VII. At Plinius de ipso Cæsare sensit, nouissimum id fuisse forense munus, illo editore. Tamen cœptum vilescere & forum. opinor ideò, quia loca sessui & spectationi parum apta. Itaque magno ambitu locum in foro Consules magistratusque clientibus tribulibúsue suis adsignabant, & in beneficij loco. Cicero oratione pro Murenâ satis multis verbis: ad Atticum lib. II. epist. I. *Quærit ex me, num consuessem Siculis, locum gladiatoribus dare? Negaui. At ego, inquit, nouus patronus instituam. sed soror, quæ tantùm habeat consularis loci, vnum mihi solùm pedem dat.* Et facit eò decretum Senatus in honorem Ser. Sulpicij: *Senatui placere Ser. Sulpicio statuam pedestrem æneam in rostris statui: circumque eam statuam locum ludis, gladiatoribusque, liberos posterosque eius quoquò versus pedes quinque habere*, apud Ciceronem Phil. IX. Igitur structa * Amphitheatra, destinata propriè huic ludicro & Venationi. Et plerũque exhinc in iis dati gladiatores: tamen non omisso prorsus foro. Etiam in Septis Agrippæ. Suetonius Calig. cap. XVIII. *Munera gladiatoria partim in Amphitheatro Tauri, partim in Septis aliquot edidit.* & idē scriptor notat aliàs. Sed & Circus interdum huic rei, vt reperietis in Dione. sæpe Vici & XIIII. regiones vrbis: quod sub Impp. factitatum obseruo. Sed non mihi mens onerare vos copiâ vulgarium exemplorum. Explicui de loco.

Forum non aptè extructum ad spectacula.

Difficiles in eo loci: & in beneficio dati.

** Adi librum nostrum De Amphitheatro.*

Amphitheatra.

Septa.

Circus.

Vici & regiones vrbis.

CAPVT XVIII.

De Spoliario, quod item pars ludi. vnde id dictum, & cui rei vsuique. Obiter etiam de obscænâ ludi parte.

HIC Victor, Nimium properas. Quod olim de Haterio Augustus, de te Pighi dixerim, Sufflaminandus es. Nam Spoliario quid fiet, nisi locus ei est in loco? Caput percussit Pighius, & Hem! inquit, videte vestrum Cyneam. Absque hoc monitore, res tam illustris elapsa mihi erat. Sed retraham. Spoliatium non ipse ludus, sed ludi, vt appâret, pars. Ex lapide prisco, quem Tybure vidimus: CVRATORI. MVNERIS. PVBLICI. GLADIATORI. III. QVOT. IS. TEMPORE. HONORVM. CVRARVMQVE. SVARVM. PLENISSIMO.

Spoliarium quid.

MO. MVNIFICENTIAE. STVDIO. VOLVPTATIB. ET. VTILITATIBVS. POPVLI. PLVRIMA. CONTVLERIT. LVDVM. ETIAM. GLADIATORIVM. ET. SPOLIAR. SOLO. EMPTO. SVA. PECVNIA. EXTRVCTVM. PVBLICE. OPTVLERIT. Etiam Tertullianus ab ipsis Amphitheatris separat: *Ceterùm à sæculo coronantur & lupanaria, & latrinæ, & pistrina, & carcer, & ludus, & ipsa Amphitheatra, & ipsa Spoliaria, ipsæque Libitinæ.* Ductum nomen à re balneariâ. Nam *exteriores cellulæ in balneis, Spoliaria,* dictæ, vt notant Glossæ Latinæ veteres: vel, vt Græcæ, Ἀποδυτήριον, *Spoliarium.* Vbi ergo in balneis exuebantur, seque veste exspoliabant, Spoliaria dicta. & à caussâ simili, in Ludis. Nam ibi, credo, gladiatorum vestes, ornamenta. Plinius in Panegyrico de Ærario disserens: *Nunc templum, nunc verè deus, non spoliarium ciuium cruentarumque prædarum sæuum receptaculum.* Imò amplius, locus ille receptor vulneratorum cæsorumque. Cassius Seuerus in Controuersiâ, Debilitans expositos. *Produc agedum familiam semiuiuam, tremulam, debilem, cæcam, mancam, famelicam: ostende nobis captiuos tuos. Volo mehercules nosse illum specum tuum, illam humanarum calamitatum officinam, illud infantium spoliarium.* Seneca de Prouidentiâ: *Videant largum in foro sanguinem, & supra Seruilianum lacum (id enim proscriptionis Sullanæ spoliarium est) Senatorum capita.* Itaque crebræ illæ acclamationes Senatus, mortuo Commodo, sunt ab hoc ritu, apud Lampridium, *Gladiatorem in spoliario.* &, *Gladiatoris cadauer vnco trahatur: gladiatoris cadauer in spoliario ponatur.* Quin & ij, qui sine spe curationis læsi, illic interficiebantur. Seneca epist. XCIIII. *Nunquid aliquem esse tam cupidum vitæ putas, vt iugulari in Spoliario, quàm in Arenâ malit?* Obscænam partem ludi in eodem Senecâ lego libro VII. Quæst. Nat. extremo: nec scio an ad Spoliarium, an ad ludi locum fœdum, vbi * Spongia, referam: an potiùs emendem, *artem ludi,* & capiam de iis qui spontè sese auctorant.

A balneis ducta vox.

Cui rei spoliaria.

De Senecæ loco.

* De quâ Martialis, Quadrifiat, infelix dânatæ spongia virgæ. & Seneca epist. LXXI.

CAPVT

CAPVT XIX.

Finis conuiuij sermonísque. per occasionem de Diludiis. item de ratione inuitandi ad hilaritatem insitatâ hodie. Ammianus expletus à coniecturâ. De Mutitatione, Agellius correctus, & Nonius.

DIXI. & sit iam sermonum pausa quæso. Nam & serum est, vt video: & in me quidem omnis vis loquendi iam vacuit. Itaque domuitionem paremus. Inclementi vultu ego, Tu Pighi cesses? nec per limites illos eas, quos ipse tibi posuisti? Non ego homo trioboli sum, si id feram. Cras licebit, inquit. nunc te Lipsi, per hanc dexteram oro, mitte. Non, si per hanc sororem læuam quoque, inquam. Et iámne mitto ad Prętorem, vt te nectam? Neca etiam, inquit, si voles. Nam mihi decretum in hoc Spoliario mori potiùs, quàm amplius in hâc Arenam. Lernutius cum Victore interueniens: Hercules multa nox est, Lipsi, inquiunt: & tempus abeundi. Ego commotior, Etiam me latrant meæ canes? Sed surgebat iam & Duza. Itaque ego, Hæc quidem conspiratio est, inquam. at sedete saltem dum patera ista circumfertur. Nam Pighio nostro non aliâ lege diludia do. Sedit iterum & respexit me Duza, Diludia tu quid appellas? Appositè ad hanc rem, inquam. Nam, *tempora quæ gladiatoribus conceduntur inter dies munerum quibus pugnatur, Diludia dicuntur*, vti scribit ad illud Horatij,

Diludia, quid?

Displicet iste locus, clamo, & diludia posco.

vetus scholiastes. Hîc Victor, Verè fortasse Commentator, inquit. tamen mihi olim sententia mea non displicet, Diludia esse cùm medij ludi alio genere spectaculi interrumpuntur, & quasi diffinduntur. Ita enim mos, vt in mediâ sæpe comœdiâ aut tragœdiâ, Venationem aut paria aliquot gladiatorum poscerent, tædij lęuandi. Horatius testis:

Si discordet eques, media inter carmina poscunt
Aut vrsum aut pugiles.

Et Dio: qui Circenses diffissos ait Venatione & Athletis interpositis, lib. IX. *ἄρκτοι μὲν*, inquit, *μεταξὺ τοῦ δρόμου τῶν ἵππων ἐσφάγησαν, καὶ ἀθληταὶ ἠγωνίσαντο, καὶ παῖδες Ἀσιανοὶ πυῤῥίχην ὠρχήσαντο*: id est, *Vrsi Circensibus interpositi & cæsi, & athletæ certarunt, & pueri Asiatici Pyrrhi-*

Pyrrhicam saltarunt. Approbo, ait Duza. Et similis calamitas Terentianæ Hecyræ interuenit, interposito funambulo. Eius enim sententiæ querela illa Prologi,

Ita populus studio stupidus in funambulo
Animum occupârat.

Etiam gladiatoribus: vt statim,

Primo actu, placeo: cùm intereà rumor venit
Datum iri gladiatores. populus conuolat.
Tumultuantur, clamant, pugnant de loco.

Cùm dixisset, paterâ acceptâ ego Victorem intuitus, Hanc ita spumantem, inquam, Latio & Latiæ. Eduxi, & Victori tradens, Viuamus, inquam; moriendum est. Ille abominatus tam tristem vocem, Quæso, inquit, vitemus hanc δυσφημίαν in mensâ: & despue, ne omen habeat tua vox. Ego risi, &, Homo religiosissime, inquam, ita nescis morem antiquum? Numquam illi hilariùs se inuitabant, quin lacesserent lætitiam hoc sermone. Atque adeò ipsa verba, vt protuli, apud Vibium Gallum in Controuersiâ Senecæ VII. lib. IX. *Conuiuæ certè tui dicunt, Viuamus, moriendum est.* Ita lego, non *Bibamus*, cum vulgo. Ritum non vulgatũ obseruo in hac ipsâ admonitione apud Ammianum, lib. XVI. Nam pueri ministri cùm lumina mensæ inferrent, soliti similia dicere. Ita enim suppleam legamque defecta hæc verba: *Malignitate simili quidem Agens in rebus in Hispaniâ, ad cænam itidem inuitatus, cùm inferentes vespertina lumina pueros exclamasse audisset ex vsu, Vincamus* * *perun* ....:. *lem ne* ..... *interpretatum, atrociter deleuit nobilem domum.* Lego, *Viuamus, pereundum est.* addiditque Ammianus calumniatorem aliquem sic interpretatum esse, solemne verbum, tanquam machinaretur Dominus ille aliquid magnum, & cum exitij sui metu coniunctum. aut, tanquam id detorsisset in sæuitiam Imperatoris, sub quo omnibus pereundum esset. Hoc ecphonema etiam in veteri inscriptione sepulchrali,

Inuitãdi mira, sed prisca ratio.

Seneca leuiter correctus.

** At qui dicunt restituisse Ammianum, hæc omnia insidè omittunt.*

A M I C I.
D V M. V I V I M V S.
V I V A M V S.

Et sententia non semel obuia in poëtis. Quid autem dices, si ipsum cranium mortui inferre in mensam soliti, huic rei?

Cranium in mensâ.

Epigramma Græcum disertè:

Ἡ πτωχῶν χαρίεσσα πανοπλίη, ἀρτολάγυνος
Αὕτη, καὶ δροσερῶν ἐκ πετάλων στέφανος,
Καὶ τοῦτο φθιμένοιο προάστιον ἱερὸν ὀστεῦν,
Ἐγκεφάλου ψυχῆς φρούριον ἀκρότατον.
Πῖνε, λέγει τὸ γλύμμα, καὶ ἔσθιε, καὶ περίκεισο
Ἄνθεα. τοιοῦτοι γινόμεθ᾽ ἐξαπίνης.

Sed & in Trimalcionis conuiuio apud Petronium: *Potantibus & accuratissimè lautitias nobis mirantibus, laruam argenteam adtulit nobis seruus, sic aptam, Vt articuli eius vertebræque locatæ in omnem partem flecterentur. Hanc cùm super mensam semel iterumque abiecisset, & catenatio mobilis aliquot figuras exprimeret, Trimalcio adiecit,*

Heu heu nos miseros: quàm totus humuncio nil est.

* * *

Sic erimus cuncti, postquam nos auferet Orcus.
Ergo viuamus, dum licet esse bene.

Quod ab Ægyptio quidem ritu videtur, qui σκελετὸν ipsum mortui inferre conuiuio soliti, cum monitione, Ita breui omnes futuros. Plutarchus auctor in Conuiuio. Hîc Lernutius: Morem asperum, inquit, & non longè à Scythis; quibus etiam potus in cranio mortuorum. Quin & hodie, vt audio, apud quosdam noui orbis Indos. Tamen inuitatio illa in specie barbara: re, optima. Quid enim homulli sumus? aut quamdiu hęc vita? Ite mortales, & magnis cogitationibus animum implete: cras morituri. Et in calore illo simul effudit hos Anapæstos:

Vana spes vita.

Miserum, miserum, mortale genus,
Cui vix orto fatum aboriri est:
Heu quàm fallaci iactaris
Turbine vitæ!
Ille superbi limina regis
Ambit, & alter populi fasces:
Alter nullo fine parandi
Aurum congerit, & congesto
Pauper in auro est.
Ah nescitis viuere, nec mori.
Moneo, moneo, ponite curas:
Cursu præcipiti ruit ætas.

Ludite,

Ludite, viuite, dum breuia ſinunt
Penſa ſororum.

Cum fine verſuum omnes ſurgebant. Duzām ego laciniā tenui, Atque audin? inquam, iam opus viuere. Imò Bitere, ait, vt Comici noſtri loquebantur. Tempus nos admonet; certè ſomnus. Non etiam mittis? Polypus mihi vidêre: ita quidquid tetigeris, tenes. Mittam in hanc legem, inquam, vti cras iterum apud me ſitis. Imò apud me, ait Lernutius. Sit enim hæc per dies hos feſtos quædam, vt antiqui dicebant, Mutitatio. Mirantibus nouitatem verbi, Ita dico, inquit, Mutitatio. Agellius: *Legitur in Atteij Capitonis Coniectaneis Senatus decretum vetus, in quo iubentur principes ciuitatis, qui ludis Megalenſibus mutitarent, id eſt mutua inter ſe conuiuia agitarent, iurare apud Cos.* &c. Vbi lego fide codicum, *mutua inter ſe dominia agitarent*. Dominus antiquis, Præbitor: & Dominia, præbitiones hilariores. Lucillius: *Primùm dominia atque ſodalitia omnia tolluntur.* Cicero Frumentariâ in Verrem: *Huius argento dominia veſtra, huius ſignis forum comitiumque ornari.* Mutilus hic Tullij locus apud Nonium in Dominus: *Cicero Frumentaria: Adria argento dominos veſtræ*: facilis ex Cicerone correctu. Ad hæc alternantia conuiuia Virgilius reſpexit,

Mutuaque inter ſe læti conuiuia curant.

Etiam Pindarus Ode I. de Tantalo, qui, ἀμοιβαῖα θεοῖς δεῖπνα παρέχει: id eſt, *alternantia conuiuia diis præbet*. Occupauit reſpondere Duza, Ergo apud te Lernuti in prandio cras erimus. Nam hic Lipſius petit tanquam Cæſaris candidatus. Etiam irrides? inquam. At enim Berchemium vocaui. Igitur & is apud nos erit, ait Lernutius. Tu abi, & cùm nos bene curaſti, valetudinem tuam cura. Et cum dicto facta diſceſſio, vel vt ego appellabam, fuga.

Mutitatio priſcorum.

Agellius correctus.

Et Nonius.

I. LIPSI SATVRNALIVM SERMONVM LIBER II.

CAPVT I.

Quid ante diei secundi conuiuium. cum Victore dissertatio super Taciti loco, de inuentione argenti apud Germanos. crebra manuum lautio antiquis.

SECVNDVS dies erat, quo Lernutio constitueramus: venitque ad me ante conuiuij horam Victor. Iámne vales? inquit. Ab animo Victor, inquam: à corpore (vt Augustus loquebatur) betizo. Quid ergo mirum, inquit, à morbo tam propinquo? Sed animum quod purgas; crede mihi, ab illo fonte hic languor. Studia animum, animus corpus fatigauit. Nec vultu aspernêre. Est enim & animorum lassitudo quædam, non minor quàm corporum, sed occultior: quæ fugienda nobis, & scintilla illa diuini ignis non obruenda est. Sed cui rei in mensâ libri? quos peius odisse te volo, quàm fullo vlulam. Ne erres Victor, inquam: libris nihil nunc facio pericli. Tacitum alucinans modò in manus sumpseram, atque aliud agens. Ecce autem versabar & vexabar in loco isto, De Germanorum moribus. *Aurum & argentum propitij an irati dij negauerint, dubito. Nec tamen affirmauerim, nullam Germaniæ venam argentum aurúmue gignere. quis enim scrutatus est? possessione & vsu haut perinde adficiuntur.* Negat ecce clarè inuentam in Germaniâ argenti venam quæsitámue. At contrà Annali XI. *Nec multo pòst Curtius Ruffus eundem honorem adipiscitur, qui in agro Mattiaco recluserat specus quærendis venis argenti.* Quæ inuentio argenti, quinquaginta, ante hunc libellum Taciti scriptum, annis. Non concilio prorsus. Libri veteres, *in agro Machiaco.* Igitur lego, *Maciaco,* vel, *Mazyaco.* Non enim apud

Taciti non certæ historiæ locus.

De argento apud Germanos reperto.

Tacitus fortè emendatus.

Germa-

Germaniç Mattiacos hçc Curtij fossio, vt arbitrantur: sed apud Macas vel Mazyas Africæ populos. cui ipsi prouinciæ hic Curtius præfectus. Plinius certè in Germaniâ venam argenti nullam, ambiguè çris commemorat: & multis sæculis pòst, inuentionem hanc adsignant medij temporis scriptores. Ditmarus libro II. Chronicorum: *Temporibus Othonis aureum illuxit sæculum, apud nos inuentâ primùm venâ argenti.* Windichindus monachus (vixit ante annos DC.) lib. III. *Ergo qualiter Otho Romanos duobus prœliis vicerit, terra Saxonia venas argenti aperuerit, imperiumque cum filio quàm magnificè dilatauerit, nostræ tenuitatis non est dicere.* Hæc taliaque, Victor, historica & oblectantia muginabar. Ne ista quidem fas, inquit. sed eamus. Sol iam duodecimam lineam tangit. In viâ eramus; ecce obuius nobis Duza. Bona sçqua est, inquam. capio ex nomine tuo omen hodiernæ voluptatis. Sed quod herè oblitus, Hautenus noster quî valet? ille flos poëtarum? Nam certè hoc elogiū illi debemus, Vnum esse inter Belgas, qui nostrâ linguâ viam viderit ad carmen. Ille quidem rectè, inquit: & te amat. Sed carminum eius famam scis quàm premant iudicia vulgi. Nempe vulgi, inquam: sed dic illi à me, sodes: peruincet hanc nouitatis inuidiam: & vt arbores quædam, sic fama eius æternior erit, quò tardiùs crescet. Pulchrum est cum Manilio gloriari, —— *nec in turbam, nec turbæ carmina scribo.* In his sermonibus peruentum ad Lernutij ædes. Tristior nobis visus. Itaque Duza ad illum,

Quis istic voltus, quæ caligans tristitas?

Parúmne in tempore, aut parum grati aduenimus? Ille singulos amplexus, Vos quidem opportuni & gratissimi, inquit. Pighius dedit me in hunc tumorem, qui puerum iam nunc misit, & renuntiari iussit: Negotium sibi natum esse. Id tu tristis? inquam ego. Ne veniat. an de illius vespere victuri sumus? & succidaneum ecce tibi hunc Berchemium do, qui in portâ. Simul intrauit Berchemius, & ad eum Lernutius, Tu certè fidem amas, & te fides. Nasiternam huc puer: lauate. Non ego, ait Victor: iam antè laui. Hem! ait Lernutius, adeò remotus à more prisco? qui non ante mensam modò, sed in conuiuio meliore per singula fercula & missus lauabant. Ita apud Atheneum lib. IIII. cap. I. in Carani Macedonis conuiuio iam medio leges:

In vno conuiuio Romani sæpius lauabant.

καὶ ὡς ἅδην εἴχομεν βρώσεως, ἐχερνιψάμεθα: *& cùm satis cibi sumpsissemus, manus lauimus*. Iterumq́ue post aliud ferculum: καὶ νιψάμενοι τὰς χεῖρας ἐστεφανώμεθα: id est, *& manus loti coronas sumpsimus*. Apud Lampridium in Eligabalo: *Exhibuit aliquando & tale conuiuium, vt haberet viginti duo fercula ingentium epularum, & per singula fercula lauarent*. Idem in eodem Principe: *Parasitis in secundâ mensâ sæpe ceream cœnam, sæpe ligneam, sæpe eburneam exhibuit: cùm tantùm biberent per singula fercula, & manus quasi comedissent, lauarent*. Hoc quidem molestum more Romano, inquit Victor. Quomodo enim in lecto? & surgebántne? Minimè, inquit. sed auertebant à mensâ. Sidonius bene adsignificat, lib. 1. cùm apud Cæsarem epularetur: *Retrorsusq́ue conuersus, tanquam manibus aquam postularem, tantumq́ue remoratus quantum stibadij circulum celerantia ministeria percurrunt, cubitum thoro reddidi*. Fateor Lernuti, inquit, hoc me hodie doces.

Cuiusmodi ea lotio.

CAPVT II.

In ipso conuiuio, de Carptorum munere & vario nomine. Item de Structoribus. Translatus cœptus sermo à Pighio ad Duzam.

IAM adsederamus, & illatæ sunt epulæ sanè lautæ, & quæ (vt Plauti iocus) cinerem non quærerent. Inter alia Capus, qui magnitudine suâ omnium oculos in se conuertit. Tamen ad nos Lernutius: Mi hospites, inquit, pauca præstinaui. Nam per hos dies, vt scitis, promiscuæ cænæ non solùm cande, sed vacuefaciunt annonam macelli. Itaque hic Capus prandij nostri fundus & fundamentum est. Tu Duza, diuide hunc spadonem, quod sine fraude legis Scantiniæ sit. Carptor hîc ego? inquit Duza. tibi hoc ius erat in domo tuâ. Mirantibus, vt videbatur, nobis insolentiam vocis: Duza, Carptores, inquit, antiquis dicti, qui cibum scindentes carpentesq́ue præministrarent. Iuuenalis:

Carptores qui?

——carptores, archimagiri.

Vbi tamen, *fartores*, &, *captores* substituunt non boni arbitri veterum conuiuiorum. Proprium enim huic muneri Carpendi verbum. Apud Petronium Trimalcio, quasi per delicias, identidem imperat, Carpe: & explicat conuiua veteranus, *Vides illum*

Stabilita Iuuenalis lectio.

illum qui obſonium carpit? Carpus vocatur. itaque quotieſcumque dicit, Carpe, eodem verbo & vocat & imperat. Quod proinde eſt, quaſi tu Lernuti hunc puerum pocillatorem voces Fundum. Sciſſores iidem dicti. Petronius: *Proceſſit ſtatim ſciſſor, & ad ſymphoniam ita geſticulatus lacerauit obſonium, vt putares Darium hydraule cantante pugnare.* Qui locus ſatis indicat, cur eoſdem Cheironomontas Iuuenalis dixerit —— *& cheironomonta volanti Cultello* —— itemque Sidonius lib. IIII. *Inter Apicios epulones, & Byzantinos chironomontas.* Neſcio an eos ipſos, Diribitores dixerit Apuleius lib. II. *Diribitores pluſculi ſplendidè amicti, fercula copioſa ſcitulè ſubminiſtrata.* an potiùs, qui fercula puerorum manibus allata commodè diſponerent, & collocarent (vt ille iocatur) velut ſub ſignis. Vtraque certè notio in verbo veteri Diribendi. Hos tamen poſtremos, verbo magis trito Structores nominabant. Iuuenalis:

Sciſſores. Cheironomontes. Diribitores. Structores.

> *Structorem intereà, ne qua indignatio deſit,*
> *Saltantem ſpectas.*

Petronius: *Proprium conuenientemque materiæ ſtructor impoſuerat cibũ.* Athenæus lib. IIII. ἰόβας ὁ βασιλεὺς τὸν αὐτὸν εἶναί φησι τραπεζοκόμον, καὶ τὸν ὑπὸ Ῥωμαίων καλούμενον στρύκτορα. id eſt: *Iuba rex eũdem cenſet Græcorum* τραπεζοκόμον (quaſi dicas menſæ Curatorem) *cum eo quem Romani Structorem dicunt.* In hoc verbo Senecam velim emendari libro De vitâ beatâ, cap. XVII. *Quare ars eſt apud te, miniſtrare? nec temerè & vt libet collocatur argentum, ſed peritè ſeruatur, & eſt aliquis ſcindendi obſonij magiſter?* reſcribique, *peritè ſtruitur.* Tertullianus libello De cultu: *Structores capillaturæ*, paullò aliter dixit. Deſierat Duza, excepit Lernutius, De verbo optimè, ô magiſter: rem vide. Et ſimul admouit lancem. Duza capum etiam atque etiam adſpiciens, Heu gallum decumanum! inquit. & mirum ni iſtum ſubmiſerint Brugæ tuę. Ita eſt, inquit: ſed tu Carpe carpe. Quàm pinguis autem! ait inter carpendum Duza. viden', Lipſi, quis fructus cælibis vitæ? Fateor, inquam: & cælibem quaſi cælitem agnoſco, nec in alio etymo Grammaticis credo magis. Sed vt epulæ tam lautæ condimentum aliquod habeant; placétne Lernuti in Arenam redeamus, ſpectatum Gladiatores? Placet maximè, inquit. Hæret enim adhuc animo meo heſternus Pighii ſermo: cum delectabili re-

Seneca emẽdatus.

cordatione veterum morum. Atque vt ij qui symphoniam audierunt, ferunt secum in auribus modulationem illam & dulcedinem cantus: sic ego in animo narrationem Pighianam. Sed quis absente illo nunc Editor? Quis, nisi tu dominus? inquam. Ita enim ius, mos, vt qui mensam, præbeat & ludos. Ain' tu? inquit. At per meam editionem, ætatem estote sine ludis. Et pugnem ipse potiùs, quàm vt edam. Cur non autem noster Duza? —— ὥσπέρ μοι πολλὸν ἀμείνων. Conuersi taciti omnes ad Duzam sumus, quasi rogantes. At ille, Amici, inquit, vnde mihi ea vis? ab ingenio tantum, an à memoriâ possim? Denique cœpit herè Pighius, & vniuersum hoc argumentum disposuit & intra sese formauit. Eam partitionem ordinemque quâ diuinatione adsequar? Illud modò fiet, vt ego ipse qui ludos paro, vobis sim ludus. Imò omnes nos in partem iuuabimus, ait Berchemius: spondeo. Et ego respondeo, inquam: aude modò. Æstuo, ait Duza,

—— velut minuta magno
Deprensa nauis in mari, vesaniente vento.

Hinc preces vestræ sunt: illinc molimentum rei & difficultas. Tamen quoniam iubetis (nam mihi amicorum preces, iussa) aggrediar, & quod in hac re appositè dicitur, * Gladiator in arenâ consilium capiam.

* Prouerbium apud Senecā epist. XXII.

CAPVT III.

Propositio dicendorum. primoque de conditione gladiatorum, quosdam seruos esse aut quasi seruos: quosdam initio liberos, imò nobiles. Equites Senatoresque passim arenâ se polluisse. quod aliis Principibus permissum, aliis vetitum.

COMPOSVIT se Duza ad dicendum, nos ad audiendum. Et meditatione aliquâ interpositâ, sic infit: Quattuor, vt meminisse potui, limitibus terminatus à Pighio hic sermo: Origine, Loco, Hominibus, Modo. Priores duo benè & legitimè ab eo destituti sunt: tertium nunc collocabo, & de Hominibus duo dicam. Quæ conditio gladiatorum fuerit: & Quæ eorum genera, quodque discrimen. Ad conditionem quod attinet: è seruis plerumque comperior fuisse, aut captiuis. Serui

Quæ dicenda Duzæ.

aut vendebantur in ludum, aut damnabantur. De venditione Tertullianus: *Olim captiuos, vel malo ingenio seruos emercati.* Et Suetonius Vitellio: *Asiaticum ob nimiam contumaciam & ferocitatem grauatus, circumforaneo lanistæ vendidit, dilatumque ad finem muneris repentè surripuit.* Adeoque id increbuit, & ob leuem sæpe caussam: vt Hadrianus Imp. *Lenoni & lanistæ seruum vel ancillam vendi vetuerit, caußâ non præstitâ,* ait Spartianus. De damnatione, passim historiæ & legum libri, vbi damnati ad * gladium, leguntur, vel ad gladij ludum. Sic enim etiã loquebantur. Capitolinus in Macrino: *Seruos qui à dominis fugissent repertos, ad gladij ludum deputabat.* Eos cõquiri moris etiam in prouinciis fuit, ex Tacito, qui lib. III. Annal. in Galliâ nominat, *E seruitiis gladiaturæ destinatos.* De Captiuis etiam, nõ ignotum. Aut enim vẽditi illi ipsi lanistis, aut ab Impp. postquam in triumpho ducti, dati in ludum. In vitâ Probi: *Edita gladiatorum paria trecenta, Blemiis plerisq. pugnantibus, qui per triumphum erant ducti, plerisque Germanis & Sarmatis.* Vopiscus de triumpho Aureliani: *Per ordinem ducta gladiatorũ paria octingenta, præter captiuos gentium barbararum.* Sæpe & sine triumpho. In vitâ Claudij: *Claudius omnes qui rebelles animos extulerant, capit, atq. in vincla Romam etiam mittit ludo publico deputatos.* Ad captiuos pertinere Tertulliani querelam puto: *Certè quidem & innocentes gladiatores in ludum veniũt, vt voluptatis publicæ hostiæ fiant.* Serui ergo captiuique primò ad hoc munus. Sed paullatim etiã liberi & ingenui; nulla quidem aliunde vi, sed pretio inducti vel malâ libidine pugnandi. Vtrũque genus coniunxit Liuius lib. XXVIII. *Gladiatorium spectaculum fuit, non ex eo genere hominum ex quo lanistis comparare mos est, seruorum dilectu ac * liberorum qui venalem sanguinem habent: gratuita omnis pugnantium opera fuit.* At de liberis, Labienus apud Senecam patrem lib. X. Controuers. *Curatis quis ex solitudine infantes auferat, perituros nisi auferantur: non curatis quòd iuuenum miserorum simplicitatem circumueniunt, & speciosissimum quemque maximè idoneum castris, in ludum coniiciunt.* Tertullianus ad Martyres: *Quot otiosos adfectatio armorum ad gladium locat? Certè ad feras ipsas adfectatione descendunt, & de morsibus & cicatricibus formosiores sibi videntur.* Lactantius lib. V. cap. IX. *Et quod est sceleratius, vt sint religionis antistites, qui nec vitæ quidem suæ pareant, sed*

E seruis.

E damnatis.

* Discrimen tamẽ aliquod Vlpianus facit inter Dãnari ad ludũ & ad gladiũ. Cuius verba infrà cap. XXI.

E captiuis.

Etiam è liberis.

Qui pretio se vendebant.

* Malè vulgò libertorum.

exstinguendas publicè animas vendant. Manilius lib. IIII.

> *Nunc caput in mortem vendunt, & funus arenæ:*
> *Atque hostem sibi quisque parat, cùm bella quiescunt.*

Sæpe & nobiles, re comesâ. Et verò paullatim, non desidentibus sed corruentibus moribus, eò ventum, vt primæ nobilitatis viri operas arenæ locarent: quidam desperatione & bonis exuti, alij principibus gratificantes. Seneca epistolâ centesimâ: *Aspice illos iuuenes, quos ex nobilissimis domibus in arenam luxuria cõiecit.* Idem epist. LXXXVIII. eleganter: *O quàm vellem Catoni nunc occurrere aliquem ex his trossulis in viâ diuitibus, cursores & Numidas, & multum ante se pulueris agentem.* *Seneca explicatus.* *Hic sine dubio cultior comitatiorque quàm M. Cato videretur: hic, qui inter illos apparatus delicatus cùm maximè dubitat, vtrum se ad gladium locet an ad cultrum.* Ludit suauiter in homines inopes sui æris, diuites alieni: qui re cum spe consumptâ, ad extremum deliberant Gladiatores fiant an Venatores. Id enim valet, Ad cultrum. Putaui aliquando, *ad pulpitum*, blandiente coniecturâ, sed vanâ. *Culter venatorum.* Nam culter propriè venatorum. Suetonius Augusto: *Lixa quidam cultro venatorio cinctus.* Martialis ad lemma *Culter venatorius:*

> *Si desecta gemes grandi venabula rostro,*
> *Hic breuis in grandem cominus ibit aprum.*

Sed ad dictum morem Iuuenalis de nobilibus sui æui:

> *—— quanti sua funera vendant*
> *Quid refert? vendunt nullo cogente Nerone.*
> *Nec dubitant Celsi prætoris vendere ludis.*

Equites & Senatores ad gladium. Quin vulgò iam sub Principibus equites polluti arenâ & Senatores. Origo prima rei à C. Cæsare, opinor: *cuius munere in foro, depugnauit Furius Leptinus stirpe prætoriâ, & A. Calenus Senator quondam actorque caussarum,* *Permisit Iulius Cæsar.* ait Suetonius in Iulio capite XXXIX. Dio hoc amplius, permisisse eum equitibus Romanis vti pugnarent, lib. XLIII. Eoque temeritas hæc, siue insania fuit, euasit, vt lege cauere Augustus debuerit μήτε βουλευτὴν μονομαχεῖν, μήτε δοῦλον ῥαβδουχεῖν, *nec Senatorem gladiatorem fieri, nec seruum lictorem.* *Vetuit Augustus in Senatore, permisit in Equite. Posteà interdictum, sub eodem.* Equitibus tamen palàm id permisit, non sine admiratione meâ & Dionis lib. LVI. τοῖς ἱππεῦσιν (ὃ καὶ θαυμάσειεν ἄν τις) μονομαχεῖν ἐπετράπη. *Neque enim,* vt Calpurnius ait, *conditione gladiatoriâ quidquam est humilius in vulgo.* Sed denuò id vetitum Senatuscon-

tusconsulto. Suetonius Augusti cap. XLIIII. *Ad scenicas & gladiatorias operas etiam equitibus Romanis aliquando est vsus: verùm priusquam Sc. interdiceretur.* Et fraudem quæ huic legi fiebat repressit Tiberius, apud eundem Sueton. cap. XXXV. *Ex iuuentute vtriusque ordinis* (Senatorium cape & Equestrem) *profligatissimus quisque, quò minus in operâ scenæ arenæque edendâ Senatusconsulto tenerentur, famosi iudicij notam spontè subibant. Eos omnes, ne quod refugium in tali fraude cuiquam esset, exsilio affecit.* Sed non ad Tiberij seueritatem Principes secuti: qui solutè adeò permisere, vt Caligula vnâ commissione vigintisex equites dederit: Nero *exhibuerit ad ferrum quadringentos Senatores, sexcentosque equites Romanos, & quosdam fortunæ atque existimationis integræ ex iisdem ordinibus, confectorésque ferarum & varia arenæ ministeria.* Interpellauit hîc Berchemius, Ais quadringentos Senatores? sexcentos equites? Extra fidem ea adseueratio est, mi Duza. At fidus huic rei scriptor Tranquillus, inquit Duza. cap. XII. Fateor, ait Berchemius: nescio an fidus exscriptor. Numeri nimium faciles corruptu. & vereor vt Suetonius scripserit, *quadragenos Senatores.* Vniuersus ordo patrum lege Augusti intra sexcentos: & tam matula ego, vt credam pugnasse ex iis infamem hanc pugnam quadringentos? Sed & equites in parte libero eius culpæ, scriboque, *sexagenos.* numero satis etiam liberali, quoniam Dio sub eodem Nerone pugnasse dumtaxat scribit, vnis ludis, triginta. ἱππεῖς, inquit, ἐκ τοῦ τέλους τριάκοντα ἐμονομάχησαν. Ego ad Berchemium, Faueo correctioni tuæ, inquam. nec magis è Suetonio maculam illam eluis, quàm è nomine Romano. Sed & reliqua Tranquilli sic potiùs legerim: *Fortunæ atque existimationis integræ. Ex iisdem ordinibus confectores quoque ferarum.* fulta expletaque sententia, quæ pendens aliter & hiulca esset. Duza iterum: Iam viri estis, inquit, laudo. Anteà silentium vestrum perpes, & non ex sponso: nunc cùm iuuatis, pascor opere. Igitur pergo. Vitellius quamquam ipse infamis, infamiam hanc genere quodam sustulit, *cauitque seuerè ne equites Romani ludo aut arenâ pollueventur. Priores id Principes pecuniâ & sæpius vi perpulerant: ac pleraque municipia & coloniæ æmulabantur corruptissimum quemque adolescentium pretio illicere,* ait Tacitus lib. II. Historiarum.

Permisere iterum alij Principes.

Præter fidem in Tranquillo numerus.

Is mutatus.

Iterum correctus idem.

CAPVT IIII.

Feminas imò ipsas descendisse in hunc ludum: in publico depugnasse. donec id vetitum à Seuero.

MIRABAMVR omnes proteruiam illam Romanæ iuuentutis, quæ tam prodiga sanguinis sui pariter & honoris. Sed Duza insurgens, & gestu ipso nouum aliquid dicturus, Viros habetis, inquit, vultis etiam Amazonas? Ænigmata loqueris, ait Victor: vnde eæ Romæ? Dico feminas Romanas, inquit Duza. Victor caput mouens, Lamiæ turres dicis, inquit, & pectines Solis. Duza, Ego seriò loquor, inquit: & iam producam. Hîc ego, Apage Duza, inquam. ain' tu feminas pugnasse Romæ? Pugnasse, ait. Fortasse pygiacam pugnam, inquam ridens. Imò illam gladiatoriam veram, inquit. Vel Tacitum tuum audi, lib. xv. *Feminarum Senatorumque illustrium plures per arenam fœdati sunt*. cum quo in eâdem narratione consentit Dio, in rebus Neronis. Suetonius Domitiano: *Venationes gladiatoresque & noctibus ad lychnuchos dedit: nec virorum modò pugnas, sed & feminarum*. Deque hisdem Domitiani ludis Statius in Siluis:

Feminæ etiã ad gladium.

*Hos inter fremitus nouósque * lusus,*
Stat sexus rudis insciúsque ferri:
Et pugnas capit improbus viriles.
Credas ad Tanaim ferúmque phasim
Thermodontiacas calere turmas.

**Malè vulgò, luxus.*

Neu Principes modò censete hanc insaniam insaniisse: ecce apud Athenæum priuatus quidam testamento cauet, γυναῖκας εὐπρεπεστάτας μονομαχῆσαι. id est, *pulcherrimas mulieres gladiatoriam pugnam edere*. Hoc adeò verum est vt, Seuero Principe, vetandum Senatusconsulto fuerit, μηκέτι μηδεμίαν γυναῖκα μονομαχεῖν, *non vltrà feminam vllam ad gladium depugnare*. Et quid dicitis? iámne mihi fides? Fides, ait Victor. Sed ô vates Euripides! mânibus tuis bene sit, cum poëtâ Aquinate. Lernutius ridens, Quid culpas? ait. nónne hæc nuda & * Lacæna simplicitas? Oculis meis spectaculum tale sit, & Dianis illis Actæon ego.

Vetitum id Senatus decreto.

**Nam eæ in gymnasiis nudæ.*

Duza suscipiens, Ridemúsne etiam? inquit. Aio non solùm feminas

feminas venisse in has pugnas, sed pumilos & nanos, improbo quodam studio nouitatis. Xiphilinus in Domitiano: Πολλάκις δὲ τοὺς ἀγῶνας νύκτωρ ἐποίει, καὶ ἔστιν ὅτε καὶ νάννους, καὶ γυναῖκας συνέβαλλε. *Pugnas etiam noctu sæpe exhibuit: & interdum nanos ac feminas inter se commisit.* Ita enim rectè emendauit vir eruditus Theodorus Marcilius, cùm νόννας legeretur. Papinius de iisdem Domitiani ludis:

His audax subit ordo pumilorum,
Quos natura breui statu peracto
Nodosum semel in globum ligauit.
Edunt vulnera, conseruntque dextras,
Et mortem sibi quâ manu minentur
Ridet Mars pater & cruenta Virtus,
Cassuræque vagis grues rapinis.

CAPVT V.

Liberos homines qui in Arenam veniebant, propriè Auctoratos dictos. pretium mercésque eorum Auctoramentum. Vis & effectus Auctorationis. item solemne gladiatorum iuramentum.

SED vt vestigia mea relegam, ex iis quæ dixi videtis, duplex genus fuisse inter gladiatores, Coactos & Voluntarios. Coacti, serui, damnati, captiui: Voluntarij, liberi, quique pretio se addicebant. Hi postremi, propriè Auctorati dicti. Vetus Horatij interpres: *Auctorati vocantur, qui se vendunt ludo. Auctoratio enim dicitur venditio gladiatorum.* Glossæ priscæ: *Auctoratus*, αὐθαιρέτως εἰς δοῦλον ἑαυτὸν βάλλων, καὶ μονόμαχος. Inde Auctorandi verbum, notione pari. Quinctilianus: *Quidam vt patrem sepeliret, auctorauit se.* Asinius Pollio ad Ciceronem: *Fadium quendam, quia cùm depressus in ludum bis gratis depugnasset, auctorari nolebat, viuum combussit.* Plinius lib. XIIII. *Vineæ in tantum sublimes, vt vindemiator auctoratus rogum & tumulum excipiat.* Ab eodem & Auctoramentum pretium ipsum gladiatoris, & merces. Paterculus: *In eâ iugulati ciuis publicè constitueretur auctoramentum.* Seneca: *Quocunque se verterit, pretium aliquod præsens occupationis suæ inueniet. nullum sine auctoramento malum est.* Cicero: *Merces ipsa in mercenariis, auctoramentum est seruitutis.* Seneca:

Duo genera vniuersè gladiatorum.

Auctorati.

Auctorare.

Auctoramentum.

Hominem vênalis animæ crebris incitabat auctoramentis. Gladiatorium Liuius appellauit lib. XLIIII. *Deinde in custodiam C. Cassio tribuno mil. traditus, vix gladiatorio accepto ab rege, rex vt in eã fortunam recideret.* nisi inibi legendum, *vix gladiatorio auctoramento, ab rege rex vt in eam f. r.* Nam vulgata non mihi certa. Sed hęc Auctoratio non simplex. Quia enim liberi, iuramento solemni interposito fiebat, quod vinclum seruitutis. iurabatque nouitius gladiator, se omnia passurum ausurumque, quæ legitimum gladiatorem ius mos esset. Formula adeò ipsa iuramenti in Petronij Arbitri fragmentis: *In verba Eumolpi,* inquit, *sacramentum iurauimus, vri, vinciri, verberari, ferroque necari: & quidquid aliud Eumolpus iussisset, tanquam legitimi gladiatores domino, corpora animósque religiosissimè addicimus.* Horat.

Iuramentum in auctoratione.

Eius forma.

> *Quid refert, vri, virgis ferróque necari*
> *Auctoratus eas? an turpi clausus in arcâ?*

Seneca epistola XXXVII. *Eadem honestißimi huius & illius turpissimi auctoramenti verba sunt, vri, vinciri, ferróque necari. Ab illis qui manus arenæ locant, & edunt ac bibunt quæ per sanguinem reddant, cauetur vt ista vel inuiti patiantur: à te vt volens libénsque.* Allusit Tibullus:

> *Vre meum potiùs flammâ caput, & pete ferro*
> *Corpus, & intorto verbere terga seca.*

Sed in Senecæ loco *Vinciri* verbum suspectum habeo: & fortasse, *Virgari* In tria enim iurabant, Vstionem, Verbera, Necem: quæ gladiatores patiebantur ex more. Necem, cùm cecidissent, & ferrum iuberentur recipere: flammam & verbera, siquando timidiùs pugnarent, aut fugerent à ferro. Acron in Horatium: *Gladiatores ita se vendunt, & cautiones faciunt, vri flammis, virgis secari, ferróque necari.* Seneca epist. VII. exprimens sæuientis populi voces: *Occîde, vre, verbera. Quare tam timidè incurrit in ferrum? quare parum audacter occîdit? quare parum libenter moritur? Plagis aguntur in vulnera, & mutuos ictus nudis & obuiis pectoribus excipiunt.* Vbi rideatis licet notam oræ appositam, *Plagis, id est retibus.* Imò verberibus, ô stupor; & tu iis dignus. Quinctiliani verba huic rei, in Gladiatore: *Fremebant vbique omnia apparatu mortis. Hic ferrum acuebat, ille accendebat ignibus laminas: hinc virgæ, inde flagella adferebantur.* Item Tertulliani: *imò*

Ad tria pertinuit.

qui

qui propter homicidæ pœnam ad ſpectaculum veniat, idem gladiatorem ad homicidium flagellis & virgis compellat inuitum. Hac fini Lorarij fuerũt, vt obſeruo, ſiue Maſtigophori in Arenâ & in Scenâ. Xiphilinus in Nerone: Καίτοι πῶς ἄν τις ἀκούσαι μὴ ὅτι ἰδεῖν ὑπομείνειεν, αὐτοκράτορα Αὔγουστον τοὺς ἀγωνοθέτας τούς τε μαστιγοφόρους φοβούμενον, καὶ χρήματα αὐτοῖς κρύφα ἀναλίσκοντα μὴ καὶ ἐλεγχθεὶς μαστιγωθῇ: *Quis verò audire nedum videre poſſet, Imp. Auguſtumque præfectos ludorum & Lorarios timentem? iiſque clam pecuniam ſubminiſtrantem, ne reprehenſus vapularet?* Arcadius Iuriſc. l. XVIII. De muneribus: *Maſtigophori quoque qui agonothetas in certaminibus comitantur, & ſcribæ magiſtratus, perſonali munere ſeruiunt.* Mentio eorum & Thucydidi libro quarto, & Polluci lib. III. Apud Euſebium lib. V. Eccleſ. hiſtoriæ in epiſt. Viennenſium & Lugdunenſium, de martyribus qui ad beſtias dati: ὑπέφερον πάλιν τὰς διεξόδους τῶν μαστίγων τὰς ἐκεῖσε εἰθισμένας: id eſt, *Suſtinuerunt iterum reciprocationes flagellorum, ibi vſitatas.*

Maſtigophori.

CAPVT VI.

Factâ fine dicendi de conditione gladiatorum, interlocutiones aliarum rerum inſertæ. De orientalium parcimoniâ, vel abſtinentiâ potiùs, in potu. De nuntiis litteriſque per columbas aut hirundines, etiam in Spectaculis.

MISSVS ſecundus inferebatur, & Duza, dum menſæ commutantur, cibi collocantur, paulliſper interquieuit. Lernutiumque adſpectans, Dic ſodes domine, inquit: apud Orientis populos natus es tu? Quid iam? inquit Lernutius. Quia enim caninum hoc prandium eſt, ait Duza. mihi certè, qui vinum non attigi. Neſcio quis autem ſcriptor apud Suidam notat, ita receptum fuiſſe populis ad Ortum, nemo vt vinum infunderet nec biberet quiſquam inter cibum. Verba eius: ᾠνοχόει οὐδείς, οὐδὲ νομίζεται παρὰ τοῖς Ἑῴοις βαρβάροις ἐμπίνειν δειπνοῦντας: id eſt, *Nemo vinum infundebat, nec moris eſt apud Orientales barbaros bibere cœnantes.* Colorem non tenuit Lernutius, & miniſtrum reſpiciens, Scelus pueri, inquit, caſſus oculis manibúſque es tu? Monitum hoc à me oportuit? Tamen Duza, ne neſcias, nouæ imò veteris Italiæ placitus mihi mos, Sitis? poſce.

Orientales non bibere ſolitii ad menſam.

Ita hîc viuitur. Sed de columbis istis gustas? Pone Victor, ad Duzam. Duza toto vultu renuit. Non ego, inquit, non ego. Quid ita? inquit Lernutius. fortasse te columbis non amicum? Amicissimus sum, ait Duza. Quian' igitur Syrus es? inquit. Minimè, ait. tamen & nobis Batauis hæ columbæ sacræ. Iure. vitam & hunc spiritum debemus illis. Eæ nobis obsessis arcanorum apud socios interpretes; eæ litterarum fidæ administræ; eę rebus iam deploratis, & tantùm non funere nostro conclamato, solæ indices auxilij salutaris. Audita nobis hæc miracula, ait Victor. & tuum tunc robur: sed miracula apud vulgus. Nam nos exemplum esse scimus ab D. Bruto, obsidione Mutinensi. Nam, vt tu disertè scripsisti,

Quid vigil obsidio, quid arces,
Aut valla prosunt, per spatia inuij
Eunte cæli nuntio?

Columbæ ad litteras ferēdas, in Spectaculis.

Imò Victor, inquit Berchemius, in re ludicrâ inq. his ipsis Spectaculis, de quibus cùm maximè agimus, vsus olim similis columbarum. Nam patres familias qui in Theatrum aut Circum ibant, vnde non pro arbitrio reditus, columbas secum sinu ferebant; easque emittebant cum tabellis, nuntias domum quid vellent. Varro de Re rusticâ: *Columbas redire solere ad locum licet animaduertere, quòd multi in theatro è sinu missas faciunt, atque ad locum redeunt: quæ nisi reuerterentur, non emitterentur.* Atque à theatro, credo, illud Brutinæ militiæ exemplum. Plinius factitatum idem in hirundinibus obseruat lib. x. *Cæcina*, inquit, *Volaterranus equestris ordinis, quadrigarum dominus, comprehensas hirundines in vrbem secum auferens, victoriæ nuntias amicis mittebat, in eundem nidum remeantes illito victoriæ* colore.* Dum fabulamur, Pighius ecce intrat. Gratulatione & salute à nobis excipitur; non à Lernutio, qui adductâ fronte, Homo infide, inquit, quid de te merui, vt diem tam festum absentiâ tuâ redderes nobis infestum? Hoc herè pollicitus? Per fidem Lernuti, inquit Pighius, ignosce. Nescio quod purgamentum hodie egrediens calcaui: ita notabiliter toto die infelix, & non mei iuris. Et simul nescio quid in aurem Lernutio insusurrauit: iterumq. altiore voce, In Catomum posthac malo, inquit: quàm denuò ad hos Catones. Duza ad illum, Non tu gratus Lernutio?

Varroni aliquis lux.

* *Factionis scilicet eius quæ vicerat: puta Venetæ, Prasinæ, &c.*

tio? mihi certè. Non ille columbarum liberatricium nuper iocundior aſpectus; quàm nunc tuus. Ecce enim ſuppoſiticium tibi me fecerant boni iſti Editores: at nunc ſcilicet per te ſoluor. Soluam ego te? ait Lernutius. Agite maſtigophori, flagella & ignem. Quid iis facturus? inquam ego. Vt hunc, ait, nouum auctoratum compellam ad cœptam pugnam. Hem! inquit Duza. ab igne mihi cautio eſt, Thetidis marinæ filio. Pareo, magiſter, potiùs.

CAPVT VII.

Reditio ad gladiatores. De generibus eorum & diſcrimine. De Secutoribus primò; causâ nominis: ratione pugnandi, & armis.

PIGHIO locus ſedendi apud me fuit. At Duza iterum ſic orſus eſt. Quod primùm ergo in Hominibus propoſui, id dixi: Genera ſequuntur & diſcrimen. Nec enim gladiatorum vnum nomen aut vna claſſis: ſed ab armis, à locis, à tempore, aliiſque cauſſis diuerſi. Ea omnia operæ mihi eſt, vt accuratè perſequar: quia nec vulgo nota, & litteratorum noſtrorum in his ſæpe error. In primâ claſſe, qui armis & ratione pugnæ diuerſi, colloco iſtos, *Varia generà gladiatorum.*

SECVTORES
RETIARIOS
THRECES
MYRMILLONES
HOPLOMACHOS
SAMNITES
ESSEDARIOS
ANDABATAS
DIMACHAEROS
LAQVEARIOS

Ordiar à Secutore. is ab inſequendo Retiarium dictus, ait Iſidorus. Et verum eſt. nam ſecutor propriè adſecla, comes ἀκόλουθος. Itaque extra rem gladiatoriam lego Secutorem Tribuni, Secutorem Cæſaris, muneris operæque nomen. Neapoli in marmore: TAVRO. SECVTO RI. CAESARIS *Secutores qui? Secutor in militia, vt videtur ex lapidibus.*

K Romæ

Romæ ad columnam Antonini:

M. ANTONI. M. F. FAB. PHOEBI
MIL. COH. XIV. VRB. Ↄ. PERENNI
STIPENDIOR. IIII. SECVTOR. TRIBVNI

Et alibi:

M. SIL. ROMVLIANVS
MIL. COH. VII. PR. Ↄ. VICTORIS
SECVTOR. TRIB.

Et fortean sic dicti milites, qui ex instituto prisco Tribunos comitabantur, velut loco apparitorum: de quo Lampridius in Alexandro. Sic & Paulinus Nolanus in epistolâ ad militem: *In militiâ sæculari socius & secutor contubernij tui fuit.* Ab hac eâdem notione Mars cognomento Secutor apud Milesiarum scriptorem lib. VII. *Grandem hircum, annosum, & horricomem Marti secutori comitique immolant.* quod cognomen ei aptum, cùm secundus obsequensque. Ideò rectè Comitem adiecit Apuleius, velut interpretamentum. Nec abiit ab hac proprietate idem scriptor lib. IIII. *Non diu,* inquit, *cruciatus vitam euasit: quem prioris exemplo sepulturæ traditum, bonum secutorem Lamacho dedimus.* id est, qui Lamachum sequeretur comitareturq. ad Orci domum. In Petronio etiam lego Secutuleiam mulierem: *Et prô pudor,* inquit, *tanquam mulier secutuleia vnius noctis tactu omnia vendidit.* si recta lectio est, ab hoc eodem etymo, quæ virum appetat & sectetur ipsa. Quamquam & respectus ibi fortè aliquis ad rem gladiatoriam: quia fugitiui illi, quos inducit Arbiter, olim in Arenâ. At Secutorum, inter certa gladiatorum nomina, mentio multa. Cicero ad Atticum lib. VII. *Gladiatores Cæsaris qui Capuæ sunt, sanè commodè Pompeius distribuit, binos singulis patribus familiarum. Secutorum in ludo ∞. ∞. fuerunt.* id est, duo millia. Ita ibi malo, quàm IↃↃ. cum Manutio & aliis, numerum exorbitantem. Quis enim crediderit quinque millia gladiatorum Capuæ fuisse, & quidem Secutorianæ, id est vnius armaturæ? Iuuenalis:

—— cum Graccho iussus pugnare secutor.

Lapis Veronæ: AEDONI. SECVTORI PVGN. VIII. Dio in Commodo, ἐχρῆτο τῇ ὁπλίσει τῇ τοῦ Σεκούτωρος καλουμένου. *vsus est armaturâ eorum qui Secutores dicuntur.* Lampridius in eius vitâ: *Appel-*

Martis id cognomen.

Apuleius interpretatus.

Secutuleia.

Petronius interpretatus.

Numerus in Cicerone vitiosus.

Appellatus est inter cetera triumphalia nomina etiam sexcenties vicies, Paulus primus secutorum. Vbi optem scribere, *Palus primus*. Certè enim nomen est vilis alicuius gladiatoris, non cognomen Æmiliæ gentis. Ille autem sic dictus fuerit, quia immobilis inuictusque aduersum oppugnantes, velut palus, ad quem milites exercebantur. Suadet hanc scripturam etiam Dio: ἐπεὶ ἔγραφε πρὸς τοῖς δηλωθεῖσιν αὐτοῦ ἐπωνύμοις καὶ τοῦτο, πρωτόπαλος Σεκουτόρων, si diductim tamen legas corrigasque, πρῶτος πάλος. Nam nomen proprium fuisse non dubium, ex ritu quo solent victores appellari nomine alicuius celebris gladiatoris. Lampridius: *Nomina gladiatorum recepit eo gaudio, quasi acciperet triumphalia.* Arma Secutoris describit Isidorus, nescio an ex fide: *Secutor est ab insequendo retiarium dictus. Gestabat enim cuspidem & massam plumbeam, quæ aduersarij iaculum impediret, vt antequam ille feriret rete, iste superaret. Hæc armatura sacra erat Vulcano. Ignis enim semper insequitur. ideóque cum Retiario componebatur, quia ignis & aqua semper inter se inimica sunt.* De massâ quidem plumbeâ nihil mihi lectum. & gladium illi tribuit Prudentius:

Coniectura in Lampridio.

Et altera in Dione.

Secutorum arma.

Gladius.

Altius impresso dum palpitat ense secutor.

Clypeum adiungit Dio, de Commodo: τὴν μὲν ἀσπίδα ἐν τῇ δεξιᾷ ἔχων. quem inserit eius dextræ, non quia id alij Secutores, sed quia Commodus gloriabatur iactabatque esse scæua. Idem & Galeam: quæ communis gladiatoribus plerisque. Artemidorus lib. II. aliquid iuuat in ratione Secutorianâ pugnandi: *Siquis, inquit, cum Secutore compositus sibi videbitur*, εὔμορφον μὲν λήψεται γυναῖκα καὶ πλουσίαν, μεγάλα δὲ φρονοῦσαν ἐπὶ τῇ οὐσίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο καταφρονοῦσαν τοῦ ἀνδρὸς, καὶ πολλῶν κακῶν αἰτίαν ἐσομένην, ἀεὶ γὰρ διώκει: id est, *pulchram quidem fœminam sibi iunget & diuitem, sed magnùm spirantem ob opes, ideóque & viri contemptricem, & multorum malorum auctorem. semper enim insequitur.* Secutores cum Myrmillonibus eosdem esse scribit in Epistolas ad Atticum vir disertus. & vellem ratione aliquâ id docuisset, aut exemplo.

Clypeus.

Galea.

CAPVT VIII.

De Retiario. vnde petitum id genus. descriptio pugnæ & armorum. & cum quo commissus.

Retiarij, qui? RETIARIVM ritè subiungam. is enim plerumque commissus cum Secutore. Isidorus describit his verbis: *Retiarius*, inquit, *qui contra alterum pugnantem occultè ferebat rete quod iaculum appellatur* (vellem scripsisset breuiùs & veriùs, *ferebat reteiaculum*) *vt aduersarium cuspide insistentem operiret, implicitumque viribus superaret. quæ armatura pugnabat Neptuno tridentis caussâ.*

Eorum origo. Origo & exemplum eius armaturæ, non dubiè à Pittaco, qui inter sapientes. Ita enim ille ex prouocatione cum Phrynone pugnauit. Strabo lib. XIII. ὕστερον δὲ ἐκ μονομαχίας προσκαλεσαμένου τοῦ Φρυνώνος, ἁλιευτικὴν ἀναλαβὼν σκευὴν συνέδραμε, καὶ τῷ μὲν ἀμφιβλήστρῳ περιέβαλε, τῇ τριαίνῃ δὲ καὶ τῷ ξιφιδίῳ ἔπειρε καὶ ἀνεῖλε. id est: *Posteà verò ad singularem pugnam à Phrynone prouocatus, cum piscatoriâ schemâ in eum pugnauit: & reteiaculo quidem hominem circumuoluit, tridente verò & pugione impulit occiditque.*. Similia Diogenes lib. I. præter quod δίκτυον ὑπὸ τὴν ἀσπίδα λαθραίως habuisse eum scribit. At Retiario certè nostro non clypeus. Iuuenalis cum curâ eius arma descripsit, & velut ex professo; dum Gracchum quendam ex primâ nobilitate tangit, qui in arenâ retiarius pugnauit, Satyrâ VIII. —— *& illud*

Dedecus vrbis habe. nec myrmillonis in armis,
Nec clypeo Gracchum pugnantem, aut falce supinâ,
Damnat enim tales habitus, & damnat & odit.
Nec galeâ frontem abscondit. mouet ecce tridentem,
Postquàm vibratâ pendentia retia dextrâ
Nequiquam effudit: nudum ad spectacula vultum
Erigit, & totâ fugit agnoscendus arenâ.
Credamus tunicæ, de faucibus aurea cùm se
Porrigat, & longo iactetur spira galero.
Ergo ignominiam grauiorem pertulit omni
Vulnere, cum Graccho iussus pugnare secutor.

Iuuenalis explicatus: & retiariorum arma. Quæ digna explicatu. Ait, *nec clypeo Gracchum pugnantem.* non ergo Retiario clypeus: & remouet à Secutoribus. Addit, *aut falce sapi-*

ce supinâ. non ergo sica: & remouet à Threcibus. Deinde, *Nec* Retiarij sine
galeâ frontem abscondit. quia contentus solo galero, de quo etiam galeâ.
subiecit, *& longo iactetur spira galero.* Nudâ facie ergo Retiarij, Nudo vultu.
soli ex gladiatoribus. Ad quam sententiam aptanda sæuitia illa
Claudij Tranquillo narrata, qui *gladiatores etiam fortè prolapsos
iugulari iubebat maximè retiarios, vt exspirantium faciem videret.*
cap. XXXIIII. Item hoc Iuuenalis, in loco: *nudum ad spectacula
vultum Erigit.* Pergit, *Postquam vibratâ pendentia retia dextrâ Ne-* Rete effundebant.
quiquam effudit, & oculis subiicit solemne genus eius pugnæ.
Ita enim docti Retiarij factique, vt arte quâdam, collectum suspensumque dextrâ manu rete in aduersarij caput iacerent: & si
errassent, effusè fugerent donec fortè iterum rete collegissent.
Ad hanc fugam illud, *totâ fugit agnoscendus arenâ.* & Artemidori Deinde fugiebant.
interpretatio: εἰ δὲ Ῥητιαρίῳ, λήψεται γυναῖκα ἄπορον καὶ ἐρωτικὴν, καὶ φυγάδα, ῥᾷστα τοῖς βουλομένοις πλησιάζουσαν: id est, *Si cum Retiario, capiet vxorem
paupertinam & lasciuiusculam, & fugacem, & facilem volenti cuique
iungi.* Ait etiam Iuuenalis —— *mouet ecce tridentem.* Tridens Tridens ei pro telo.
enim siue fuscina illi, pro gladio. Postremò —— *credamus tu-
nicæ.* scilicet quia inermes Retiarij, & in solâ tunicâ. Sic de eodem alibi *idem: —— *tunicati fuscina Gracchi.* Suetonius Calig. *Satyr. II.
Retiarij tunicati quinque. Tertullianus tamen Spongiam iis ad- Et spongia, tegmen.
tribuit, pectori nimirum tegmen. *Poterit*, inquit, *de misericordiâ
moueri defixus in morsus vrsorum, & spongias retiariorum.* Nec plura dixerim de armis. Interrumpens Pighius, Non tu plura? inquit. Atqui etiam gladium illis fuisse firmare ex Valerio meo An & gladium habuerint?
possum, à te negatum. Verba eius libro I. De somniis: *Cùm gladiatorium munus Syracusis ederetur, inter quietem Aterius Rufus
quidam retiarij se manu confodi vidit: idque postero die in spectaculo
consessoribus narrauit. Incidit deinde vt proximo ab equite loco, retiarius cum myrmillone introduceretur. cuius cùm faciē vidisset* (nota &
hîc vultum retiarij nudum) **idem dixit ab illo retiario se trucidari* *Mallem, iisdem.
*putasse, protinúsque inde discedere voluit. Illi sermone suo metu eius discusso, caussam exitij misero adtulerunt. Retiarius enim in eum locum
compulso myrmillone & abiecto, dum iacentem ferire conatur, traiectum gladio Aterium interemit.* Nónne disertè ait gladium? Duza
excepit ambigens, Semel id lectum, inquit. & quis scit an gla- Dubitatum in Valerij scriptum.
dius non venerit in locum tridentis? cuiusmodi menda pluria

 sublata

ſublata tibi Valerius debet. Rem certè vide. quomodo gladius illi, ſi in ſiniſtrâ tridens, in dextrâ rete? Niſi fortè ad latus ſuccinctus ille, non ad pugnæ vſum ſed cædis. id eſt, quo proſtratum abiectumque aduerſarium iugularet. Quod cò magis illabitur, quia Pittaco ξιφίδιον etiam tribuit Strabo. Victor hîc Duzæ, Sequitur vara vibiam, inquit. Poſt Pighium, etiam ego in te ibo. Dixiſti Retiarium cum Secutore compoſitum: ego aio cum Myrmillone. Occupans Duza: Mane Victor, inquit, mane. hoc iam agebam, vt expedirem. Dixi cum Secutore, & rem dixi. Iuuenalis, —— *cum Graccho iuſſus pugnare ſecutor.* At Gracchus retiarius. Suetonius Caligulâ: *Retiarij tunicati quinque numero gregatim dimicantes, ſine certamine vllo totidem ſecutoribus ſuccubuerant. cùm occidi iuberentur, vnus reſumptâ fuſcinâ omnes victores interêmit.* Iuuat quod Lampridius ſcribit: *Commodum confeciſſe mille palmas retiariis victis vel occiſis.* Commodus autem inter Secutores. Nec negaui tamen de Myrmillone. cuius compoſitionis exemplum in Valerij paullò antè verbis, & in Feſto, *Retiario*, inquit, *aduerſum Myrmillonem pugnanti cantatur, Non te peto, piſcem peto.* Et Quinctiliano, apud quem Pedonis iocus *de myrmillone qui retiarium conſequebatur, Viuum, inquit, capere vult.* Nec nouum vt vnus cum diuerſis componatur: ſicut Myrmillo ipſe etiam cum Threce. Finio de Retiariis, ſi verſus Prudentij addidero:

Retiarius cũ Secutore commiſſus.

Vel cum Myrmillone.

Spectant æratam faciem quam crebra tridente
Impacto quatiant haſtilia, ſaucius & quam
Vulneribus patulis partem perfundat arenæ.

Item inſcriptionem veterem ſatis argutam, quæ Tergeſte:

CONSTANCIVS. MV
NERARIVS. GLADIA
TORIBVS. SVIS. PROP
TER. FAVOREM. MV
NERIS. MVNVS SEPV
LCHRVM. DEDIT. DE
CORATO. RAETIA
RIO. QVI. PEREMIT. CA
ERVLEVM. ET. PER
EMPTVS. DECIDIT.* AM

*Significat vtroſque rudiarios fuiſſe, & præmio inductos pugnaſſe.

BOS,

BOS. EXTINXIT. RV
DIS. VTROSQ. PROTE
GIT. ROGVS. DECORA
TVS. SECVTOR. PVG
NARVM. VIIII. VALE
RAE. VXORI. DOLO
RE. PRIVVM
RELIQVIT.

CAPVT IX.

De Threce. vnde & quando orti. de armis eorum, & præsertim accuratè de Sicâ.

THRACEM nunc dabo, vel, vt libri fideliores semper, Threcem. ad quod exemplum in Maximini vitâ, Threciscus. Festus de istis: *Threces gladiatores, à similitudine parmularum Thraciarum.* Imò non ab armis solùm, sed, credo, quia ipsi ex eâ gente. Odorari videor è vestigiis Liuianæ scripturæ, parum firmis tamen plenísque, lib. XLI. vbi cùm narrasset Persea regem crebras gladiatorum pugnas dedisse, imitatione Romanâ, addit: *Familiare oculis gratumque id spectaculum fecit, & armorum studium plerisque iuuenum accendit. Itaque, qui primò ab Româ magnis præmiis paratos gladiatores accersere solitus erat, iam suo* * * Nam quæ sequuntur, sunt in lacunâ. Tamen videtur mihi subiecisse, *iam suo è regno Romam mittebat*, aut quid tale. Et, nisi fallor, hæc origo Threcum. Certè suo ingenio prona ea gens ad pugnas & cædes. Ammianus: *E Thracibus inter alios immaniter efferati memorantur Odrysæ, ita humanum fundere sanguinem adsueti, vt cùm hostium copia non daretur, ipsi inter epulas, suis velut alienis corporibus imprimerent ferrum.* Imò verò iam antiquitus ad rogum singulari certamine decertabant. quod omnino obseruandum Herodotus suggessit, in Euterpe, vbi de ritibus eorum sepeliendi: χῶμα δὲ χέοντες ἀγῶνα τιθεῖσι παντοῖον· ἐν τῷ τὰ μέγιστα ἄεθλα τίθεται κατὰ λόγον μονομαχίης: *Tumulum cùm fecerint, certamen varium instituunt, in quo maxima præmia ponuntur pro ratione singularis cuiusque pugnæ.* Sanè Monomachia hæc ad Gladiatores Threcas spectat, quorum sparsa in libris mentio.

Threces, qui, & vnde dicti.

Conatus interpretandi explendique Liuij.

Threces cruenti.

Apud Plinium lib. XI. *Studioso Threci in C. Cæsaris ludo notum est dextram fuisse proceriorem.* Apud Senecam, initio libri IV. Quæstion. Natural. *Te, inquit, longiorem iurabo Fido Annæo & Apollonio Pyctâ, quamuis staturam habeas Thetisi Threcæ incompositi.* quæ postrema in libro Lipsij scripto, *Threcisum trece compositi.* ex iisque procliua correctio, *Threcis cum Threce compositi.* Habitum videlicet aspicit pugnantium inter se Threcum, &, dum in arma se colligunt, subsidentium. Mentio & istorum Horatio, ——*Threx est Gallina Syro par?* Quæ ad verba ludus mihi & iocus Scholiastes vetus (si tamen ille) *Threx Gallina*, inquit, *fuit secutor, Syrus autem retiarius.* O homo, * Αὐτὸν κέκρουκας τὸν βατῆρα τῆς θύρας, vt est parœmia. At ecce nouitius interpres configit illi oculos, & *Thrax*, inquit, *est myrmillo: & secutor idem cum retiario.* Quid restat? nisi vt columba sit miluus, & ouis lupus? Nugantur illi: nos arma Threcum videamus. Festus dat iis parmas. etiam Martialis:

Threcē cum secutore confudit Horatij interpres.

** Ipsum attigisti nempe limen ostij.*

Alius cum myrmillone.

Arma Threcum.

Parma.

Hæc quæ sæpe solet vinci, quæ vincere rarò
Parma, tibi scutum pumilionis erit.

Sumpta autem parma à Thracum populo, quibus velut propria. Glossæ: *Parma*, θρᾳκικὸν ὅπλον. Plinius de Speculis: *Plurimumq. refert concaua sint poculi & modo, an parmæ Threcidicæ.* Corruptus in hac voce Alexādrinus Clemens Stromat. I. Θρᾷκες, inquit, πρῶτοι τὴν καλουμένην πάρμην εὗρον (ἔστι δὲ μάχαιρα καμπύλη) καὶ πρῶτοι πέλταις ἐπὶ τῶν ἵππων ἐχρήσαντο, id est, *Thraces primi eam, quæ Parma nominatur, inuenerunt, (est autem gladius incuruus) & primi peltis in equis sunt vsi.* Quid? parma, gladius? dictu audituque nouum. Corrigo, τὴν καλουμένην ἅρπην, Harpe enim Thracum, quæ Latinis, sica. Iosephus lib. XX. καὶ οἱ Σικάριοι καλούμενοι (λῃσταὶ δὲ εἰσὶν οὗτοι) τότε μάλιστα ἐπλήθυον, χρώμενοι ξιφιδίοις παραπλησίοις μὲν τὸ μέγεθος τοῖς τῶν Περσῶν ἀκινάκαις, ἐπικαμπέσι δὲ καὶ παραπλησίοις ταῖς ὑπὸ Ρωμαίων Σίκαις καλουμέναις· ἀφ' ὧν καὶ τὴν προσηγορίαν οἱ λῃστεύοντες ἔλαβον Id est: *Ij qui Sicarij appellati (latronum genus est) tunc sanè excreuerant, vtebantur gladiolis, quod ad magnitudinem attinet, haud longè ab Persarum Acinace diuersis: sed incuruis tamen inflexísque, quales sunt eæ quæ Romanis appellantur Sicæ. vnde & agnominationem latrones ij habuerunt.* Glossæ: *Sica* θρᾳκικὸν ξίφος ἐπικαμπές. Hæc autem ipsa Sica, in vsu Threci gladiatori. Suetonius in Caligulâ: *Myrmillonem*

Clemens Alexand. correctus.

Harpe, ensis falcatus: Curtiu Copia.

Sica Romanorū qualis.

Ea Threcum propria.

lonem rudibus secum batuentem, & sponte prostratum confodit ferreâ sicâ. Probabile enim, contra myrmillonem, pugnasse cum Threcidicis. Iuuenalis clariùs: ——*pugnantem falce supinâ.* Quam falcem doceo interpretes Harpen esse siue Sicam, & Threcem circumscribi. Et clarissimè Artemidorus, me quidem emendante: *εἰ μὲν Θρᾳκὶ πυκτεύει τὶς, λήψεται γυναῖκα πλουσίαν, πανοῦργον, καὶ φιλόπρωτον. πλουσίαν μὲν, διὰ τὸ κατεσκεπᾶσθαι τοῖς ὅπλοις· πανοῦργον δὲ, διὰ τὸ μὴ ὀρθὸν ἔχειν τὸ ξίφος· φιλόπρωτον δὲ, διὰ τὸ ἐπιβαίνειν.* Nam libri præferunt, *θώρακι.* & interpres nihil sani. Mens verborum eius hæc: *Siquis cum Thrace certare sibi videtur, vxorem ducet diuitem, astutam, ambitiosam. Diuitem, quia protectus armis. astutam, quia gladius illi non rectus. ambitiosam, quia attollit se & insurgit.* Vbi omnia expressa, quæ ad hanc armaturam. Sicam etiam describit nobis è Suetonij verbis Isidorus, sed, peruersis & pollutis. *Sica,* inquit, *à secando. Tranquillus autem dicit, dum cuiusdam gladiatoris in ludum emissi gladius curuatus fuisset ex acie rectâ: procurrit vnus ad eum corrigendum. tumque à pugnante responsum, sic pugnabo. inde* * *Sicæ nomen datum est.* An mens hæc Tranquilli, nescio & ambigo: balbutiem quidem Hispalensis illius videtis. Arma Threcum, Ciceroni, aliisque, Threcidica dicta: & pugnare Threcidicis.

Artemidorus verè emendatus.

* *Certè Sicā poëtæ producunt: tanquā aliunde etymō quàm à secando.*

Threcidica ἁπλῶς, ipsa arma Threcum.

CAPVT X.

De Myrmillone: origine nominis vix inuentâ, ipsi è Galliâ petiti. Arma eorum, & compositio.

MYRMILLONEM in Arenam nunc produco. & simul obortus Duzæ largior risus. Nos mirati sumus. Quid rei subitæ est? inquam. & quem rides, aut irrides? Non possum, inquit, mihi admoderatier. Virum doctum rideo, ... rum magnum, qui Myrmillones dictos quasi Myrmidones censet, litterâ D. in L. mutante. O Musæ! quò non penetrat Criticum acumen? vt ego me hebetiorem natum esse, non molestè feram. Transfert ecce velificante vnâ litterâ Myrmillones in Græciam. At ego in Galliam potius; vnde venisse eos accredam Festo: *Retiario,* inquit, *pugnanti aduersus myrmillonem cantatur, Non te peto, piscem peto: quid me fugis Galle? quia myrmillonicum*

...rnebi originatio ridicula super Myrmillone.

Myrmillones Galli.

Videri eos Gallicè Crupellarios dictos.

lonicùm genus armaturæ Gallicũ est, ipsiq. Myrmillones antè Galli appellabãtur, in quorũ galeis piscis effigies inerat. Nec abit à Festo Plutarchus in Crasso, qui gladiatores eos qui cum Spartaco rebellarunt, è ludo Lentuli, Gallos fuisse ait & Thraces. Et Gallos cęperim, Myrmillones. Describere mihi hãc armaturam Tacitus videatur, lib. III. Annalium: *Adduntur è seruitiis gladiaturæ destinati, quibus more gentico continuum ferri tegimen. * Crupellarios vocant.* Nam & Myrmillones certè toti in armis. Ammianus indicat de Persis, libro XXIII. *Pedites enim in speciem myrmillonum contecti iussa faciunt.*

** Censeam ita dictos Gallis, quasi qui ob grauitatem armorum reperẽt, non irent, Crupelaers, siue Prorepos.*

Videntur inter pugnam soliti subsidere, ad excipiendum aduersarium, & vitabundi.

Ratio pugnandi.

Ausonius ostendit Præloquio Centonis sui: *Simulantur species multæ formarum; aper bestia, anser volans, aut myrmillo in armis subsidens.* Sed & Ammianus lib. XVI. *Seque in modum myrmillonis operiens, hostium latera perforabat.*

Artemidorus explicatus.

Capitis ergo illa Artemidori verba de Threce, supra: quem ait solitum, ἐπιϐαίνειν, siue insurgere & velut conscendere in hostem: id est, myrmillonem subsidentem.

Myrmillo cum Threce pugnabat.

Nam ij duo plerumque compositi. Ausonius in Monosyllabis:

Quis myrmilloni componitur æquimanus? Threx.

Cicero V. in Antonium: *Myrmillo pugnauit in Asiâ. cùm ornasset Threcidicis comitem & familiarem suum, illum miserum fugientem trucidauit.* Tamen etiam cum Retiariis, vt monui antè.

Siue etiam cum Retiario.

Desinebat sermonem hunc Duza: sed ad eum Victor: Siccine defungeris? Turnebo modò inequitasti (sensi enim) in originatione Myrmillonis: tu, bone, quid adfers? Inscitiam tantùm, inquit Duza. & si vis suspicionem, ab Etruscis eam esse vocem. Cùm enim res gladiatoria ab iis, quidni hoc vnum nomen?

Myrmillonis verbum, mirum ni Etruscum.

Turnebi autem, Victor, nec derisor nec arrosor ego. cuius [illegible]bum doctumque os veneror, & quem cum vno alteróque habeo velut * λείψανον τοῦ χρυσοῦ γένους.

** Reliqu[illegible] semen aurei generis.*

CAPVT

CAPVT XI.

De Hoplomacho & Samnite. qui fortaßis iidem. Samnitium origo, & arma. Item de Prouocatoribus.

HOPLOMACHOS subiungo & Samnites. Græcum illud nomen, vniuersè sonat quemuis gladiatorem, qui pugnet armatus. Et vix aliter Dio Cassius, quàm ὁπλομάχοις & ὁπλομαχίαν scripsit, vbi magis tritè dixeris μονομάχους & μονομαχίαν. Tamen etiam species certa gladiatorum: Seneca pater lib. III. Controuers. apertè: *Quidam cum Hoplomachis, quidam cum Threcibus optimè pugnant.* Suetonius in Caligulâ: *Hunc è spectaculis detractum repentè Threci, & mox Hoplomacho comparauit.* Nec enim est vt loca ea interpretando eludas. Martialis versus in vtrumnis valet, (Hoplomachum Græcis, pro quouis gladiatore: Romanis pro certa specie.)

> *Hoplomachus nunc es, fueras ophthalmicus antè.*
> *Fecisti medicus, quod facis Hoplomachus.*

Dubius animi sum, separem Hoplomachos, an cum Myrmillonibus, aut Samnitibus cõfundam. Puto cum alterutris. Nam & in Myrmillonem vox Græca conuenit, quia tectus armis: & verius fortasse in Samnitem. cuius nomen ante Ciceronem celebre, desiisse sub Imperatoribus videtur, & abiisse in Hoplomachum. At res armaque eadem. Samnitium sanè memoriam post Augustum non repperi. Anteà sæpe. Lucillius, (Eosdem videri cum Samnitibus.)

> *Æserninus fuit, Flaccorum munere, quidam*
> *Samnis spurcus homo.*

(Nonius, in Spurcum, emendatus.) Ita lego constituoque iactatum à Criticis versum. Varro apud Plinium, Tritanum quempiam celebrat *Samnitium armaturâ celebrem.* Quem locum transcribens Solinus cap. IIII. Polyhistoris, aut corrupit, aut corruptus ipse, *Varro,* inquit, *annotauit Tritanum Samnitem gladiatorem naturâ fuisse: qui & rectis & transuersis neruis,* &c. Absurdè. quis verò gladiator naturâ est? nec id per somnium voluit Varro. Corrigo, *Tritanum Samnitium armatura fuisse.* (Solinus) Et apud Ciceronem, Horatium, aliosque, Samnites crebri. Originem eorum non celat nos Liuius lib. IX. *Campani,* inquit, *odio Samnitium gladiatores eo ornatu armarunt, Samnitiumq. nomine appellarunt.* E quibus verbis etiam armatura (Samnitium origo.)

eorum non ignota. nempe illa ipsa, quam in Samnitibus de-
Arma eorum scribit idem Liuius: *Samnites*, inquit, *præter ceteros apparatus, vt acies sua fulgeret nouis armorū insignibus fecerūt. Duo exercitus erant. scuta alterius auro, alterius argento cælauerunt. Forma erat scuti, summum latius, quà pectus atque humeri teguntur, fastigio æquali: ad imum cuneatior, mobilitatis caussâ. Spongia pectori tegumentum, & sinistrum crus ocreâ tectum. galeæ cristatæ.* Picturam omnem sperno, præ hac descriptione: quam ordine videamus. Ait, scuta cælata argento. Iam ergo intellego & disco ad Samnites referenda, quæ Artemidorus scribit: εἰ δέ τις μετ' ἀργυρέων ὅπλων πυκτεύει, λήψεται γυναῖκα ἠρέμα πλουσίαν, πιστὴν, καὶ οἰκουρὰν, καὶ πειθομένην τῷ ἀνδρί. καὶ γὰρ ὑποβαίνει καὶ ἐσκέπασται. id est, *Siquis autem cum argenteis armis pugnet, vxorem ducet mediocriter diuitem, fidam, domus seruantem, viroque obsequentem. Nam & subit, & tectus est.* Addit Spongiam pectori tegmen. Ea est, quam in notâ feminei sexus, qui gladiatoriam exercebat, vocat Iuuenalis Baltheum,

Scutum argentatum.

Artemidorus interpretatus.

Spongia siue baltheus.

> *Quale decus, rerum si coniugis auctio fiat,*
> *Baltheus & manicæ, & cristæ, crurisque sinistri*
> *Dimidium tegmen.*

Iuuenalis versus de feminis explicati.

Nam ij versus planè apti de industriâ ad armaturam Samnitum; quam vt nobiliorem, feminæ (quoniam ita Veneri cum Marte visum) feminæ, inquam, nobiles adfectabant. Pergit Liuius: *sinistrum crus ocreâ tectum.* quid aliud Satyricus —— *crurisque sinistri Dimidium tegmen?* Postremò, *galeæ cristatæ.* At Iuuenalis, —— *& manicæ, & cristæ.* Varro: *Pinnæ, quas insigniti milites in galeis habere solent, & in gladiatoribus Samnites.* Itaque Pinnirapi, noto illo versu

Ocrea in sinistro crure.

Pinnæ in galeis.

> *Pinnirapi cultos iuuenes, iuuenesque lanistæ,*

Iuuenalis explicatus.

non alij quàm qui cum Samnite compositi, quique rapiunt eius pinnas. Onomasticon vetus Secutores eos facere videtur: *Pinnirapi*, inquit, *sectatores gladiatores quòd pinnas rapiant.* Puto, *secutores.* In Cicerone tamen obseruo Prouocatores componi solere cum Samnitibus. Oratione pro Sestio: *Ex ergastulis emptos nominibus gladiatoriis ornauit, & sortitò alios Samnites, alios Prouocatores fecit.* Quamquam obscuri mihi Prouocatores, nisi si lucem iis dabunt hæc Artemidori: ὁ δὴ προβάκτωρ, εὔμορφον μὲν καὶ χαρίεσσαν, λαμυρὰν δὲ καὶ ἐρωτικήν: id est, *Probactor*

Prouocatores siue probactores.

autem

autem pulchram quidem & venustam (vxorem significat) *sed lubricam & amoribus deditam.* * Probactorem enim vocare videatur, quem Cicero Prouocatorem : & in alterutro vox emendanda. Ad Samnites etiam pertinere illa Apuleij censeam è lib. XI. *Porrò alium ocreis, scuto, galeâ, ferroque insignem, è ludo putares gladiatorio procedere.* Dat enim eorum arma. Nec plura de salebroso hoc vtroque genere : è quo non satis me eripio. Tu Lipsi, tu Pighi, iuuate.

* Nam fieri potest, vt peregrinum nomen sit, vt Myrmillo.

CAPVT XII.

De Essedariis, deque Andabatis. & de vtraque ratione pugnandi.

SILENTIBVS nobis, Heu capita sine linguâ! inquit. sed pergo. Hactenus notissimos frequentissimosque gladiatores produxi: supersunt alij, famosi non adæquè. Essedarij sunt, qui ex essedo pugnant. Mentio eorum Suetonio, Calig. cap. XXXV. *Cùm quodam die muneris essedario Poro ob prosperam pugnam seruum suum manumittenti studiosiùs plausum esset: proripuit se è spectaculis indignabundus & clamitans, dominum gentium populum ex re leuissimâ plus honoris gladiatori tribuentem, quàm consecratis Principibus aut præsenti sibi.* Iterum Claudio, cap. XXI. *Cùm essedario pro quo quattuor filij deprecabantur, magno omnium fauore indulsisset rudem, tabulam illicò misit admonens populum quanto opere liberos suscipere deberent, quos viderent & gladiatori præsidio gratiæque esse.* Ex quibus liquet inter legitimos gladiatores eos fuisse: quanquam mixtim, opinor, modò è curru, modò pedites prœliati sint. Nam desiluisse eos, & pedibus pugnasse, præit ad suspicandum Seneca in ioco Iulij Græcini, de Aristone philosopho qui in gestatione disserebat. epist. XXIX. *De eodem cùm consuleretur Iulius Græcinus, vir egregius quid sentiret, Non possum, inquit, tibi dicere. nescio enim quid de gradu faciat. tanquàm de Essedario interrogaretur.* Vbi legerim, *degradus.* Seruum etiam habuisse videntur in pugnâ, qui pro aurigâ : ex Tranquilli priore loco. Nescio an in Artemidoro restituenda hæc vox: ὁ δὲ ἀριδάριος, ἀργὴν καὶ μωρὰν τὴν γυναῖκα σημαίνει: id est, *Aridarius, ignauam & stultam vxorem designat*, nescio, inquam, an legendum, ὁ δὲ ἐσσιδάριος,

Essedarij gladiatores.

Ratio eorum pugnandi.

Locus apud Senecam explicatus, correctúsque.

Bona certaq; in Artemidoro correctio.

δαέριος. Credo restituenda, quia coniungit cum ciue Equite Andabatâ. deinde ex interpretatione. Nam ἀργὴν velocem, vagam ibi acceperim: non otiosam inertemque. quod conuenit cum curru & cum actionibus stolidæ & moræ.

Andabatæ, qui? Andabatæ his proximi, siue ἀναβάται. sed Latina consuetudo vetus D. interiecit. Hi pugnabant ex equis, galeâ frontem Clausis oculis pugnabãt. oculosque tecti. Varronis Satyram fuisse scimus, cui titulus, Andabatæ. Ex ea fragmentum, quod aptum huic ritui firmando leuiter emendatum: *Aurum*, inquit, *non minus præstingit oculos, quàm* τὸ σοῦ κράτος. vbi Iunius olim noster, *quàm* ὁπλίτου κράτος. Varro emendatus. Verissimè ego, *quàm* τὸ σοῦ κράνος. Andabatam alloquitur: Et ô mi homo (ait Varro) aurum non minùs excæcat oculos, quàm tua hæc galea. Certè enim pugnabant clausis oculis, adeò Adagium ab iis ortum. vt origo adagij inde. Hieronymus contra Iouinianum: *Melius tamen est quod dicitur, clausis oculis Andabatarum more pugnare, quàm directa spicula clypeo non repellere veritatis.* Idem contra Rufinum: *Habetur dialogus apud Græcos Origenis & Candidi: in quo duos Andabatas digladiantes inter se spectasse me fateor.* Valet, duos cæcos. Ambigo an iidem hi sint, qui Desultores (etsi non me fugit communius paullò id nomen fuisse, & pertinuisse ad eos qui ex equo in equum sine vllâ pugnâ transiliebant, arte,) ob verba hæc Pausaniæ, lib. v. *Ad Carpentum iungebantur equæ dessuariæ, è quibus in extremo curriculo desilientes sessores, prehensis manu frenis, ad metam cursitabant. qui mos ætate meâ seruatur ab iis qui Anabatæ appellantur.* Sed isti Græci: & alij, vt videtur, à Artemidorus explicatus. Romanis. Andabatam non dubiè Artemidorus intellexit: ἱππεὺς δὲ τὴν γυναῖκα πλουσίαν μὲν εἶναι λέγει καὶ εὐγενῆ, φρένας δὲ οὐκ ἔχουσαν. id est: *Eques verò vxorem prædicit diuitem & nobilem, sed quæ futura excors.* Ita enim diuinat, quia Eques sine vsu oculorum. Martialem etiam de Andabatâ interpreter, vbi Hermetem gladiatorem attollit, & variis armis pugnacem facit, libro v.

Hermes belligerâ superbus hastâ,
Hermes æquoreo minax tridente,
Hermes casside languidâ tremendus.

Puto enim intellegit singulis versibus, Samnitem, Retiarium, Andabatam. Quid enim aliud sit languida illa cassis, quàm hæc tenebras & languidam caliginem inducens? Isidorus nescio

ſcio quid vani de iſtis & imperfecti: *Genera gladiatorum plura, inquit, quorum primum ludus equeſtriũ. Duo enim equites præcedentibus priùs ſignis militaribus, vnus à portâ Orientis, alter ab Occidentis procedebant in equis albis, cum aureis galeis, minoribus & habilioribus armis: ſicque atroci perſeuerantiâ inibant pugnam, dimicantes quouſque alter in alterius morte proſiliret. Quæ armatura pugnabat Marti, duelli cauſsâ.* Nugæ mixtæ veris. De aureis galeis, credo illum rectè dicere: & eò ſpectare interpretamentum Artemidori, πλουσίαν. Vtroſque, Eſſedarios dico & Andabatas, Cicero in epiſtolâ ad Trebatium coniunxit: *Sed tu in re militari multò es cautior, qui neque in Oceano natare volueris, neque eſſedarios ſpectare: quem anteà ne Andabatâ quidem fraudare poteramus.* Nec ad alios referri placet quæ de Equis gladiatorum idem ille, pro Seſtio, ſcribit: *Qui quo tempore conſpectus erat, non modò gladiatores, ſed equi ipſi gladiatorum repentinis ſibilis extimeſcebant.*

Iſidori locus de Andabatis capiendus.

Galea iis ex auro.

Cicero explicatus.

CAPVT XIII.

Quidam adiecti nondum pernoti. Dimachæri, Laquearij. item oſtenſum confundi interdum dicta nomina à poëtis, ſæpè à litteratoribus ſemidoctis. Artemidori caput deſcriptum, ad lucem.

DIXI omnes: certè quidem mihi notos: Nam alij interlegendum reperti etiam, ſed non inuenti. Vt in Artemidoro,* Dimachærus vel Orbelas: quem colligas facilè duobus gladiis pugnaſſe, nec ſcio vlträ.

Ignotiores gladiatores.

** in Polluce lecti διμάχαι, milites qui ex peditis & equitis officio functi.*

Item in Iſidoro Laquearij: *quorum pugna erat, inquit, fugientes in ludo homines iniecto laqueo impeditos conſecutóſque proſternere, amictos vmbone pelliceo.* De quibus hîc tantùm legi.

Laquearij.

Finierat Duza: excepit Lernutius, Multa herclè bonaque nos docuiſti: ſed diſcrimina hæc ſempérne certa? Ferè ſem[illegible], ait Duza. Confuſa tamen eſt cùm inuenias à poëtis. vt ab Auſonio in Imperatoribus, de Commodo:

Confuſa interdum gladiatorum nomina.

Commodus inſequitur pugnis maculoſus arenæ,
Threcidico princeps bella mouens gladio.

Non enim ſicâ pugnauit, ſed inter Secutores, vt dixi. At Threcidicum gladium, in genere poſuit, pro gladiatorio. Sic idem, *Tres primas Threcum pugnas.* non reuerâ Threcum, ſed

Sam-

* Hi enim vetustiores Threcibus.

*Samnitium potiùs, aut Myrmillonum. Sic Florus contrà, Myrmillonem Spartacum appellat; quem fatetur gente Thracem fuisse, credo & armis. Huiusmodi talia facile & deprehendere vobis & excusare: non item gregis nostri grammatici imperitiam, qui hæc omnia turbant, miscent. Sed quia Artemidori mihi non semel mentio: iube, sodes, promi librum, Lipsi: vt puer totum caput ex eo legat, huic gladiatoriæ rei.

EX ARTEMIDORI LIBRO II.

CAPVT XXXIII.

Περὶ μονομαχίας.

Μονομαχεῖν δὲ, δικάζεσθαι σημαίνει ἢ ἄλλην τινὰ στάσιν καὶ μάχην μαχέσασθαι. μάχη τε γάρ ἐστι ἡ πυγμὴ καλεῖται, εἰ καὶ μὴ δι' ὅπλων γίνεται, τὰ δὲ αὐτὰ καὶ ἔγγραφα καὶ δίκαια τῶν μαχομένων σημαίνει· ἀεὶ δὲ τὰ μὲν τοῦ φεύγοντος ὅπλα ἐγκληθῆναι σημαίνει· τὰ δὲ τοῦ διώκοντος ἐγκαλέσαι. ἐτήρησα δὲ ἐγὼ πολλάκις καὶ γάμον τὸ τοιοῦτον ὄνειρον προαγορεύσαντα γυναικὸς τοιαύτης, οἷα ἂν ᾖ ὅπλα ἔχων οἷς τις ὑπολάβοι πυκτεύειν. ἐπειδὴ δὲ ἄνευ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν οὐκ ἔστι σαφῶς παραστῆσαι τὰς ἀποδείξεις, χρήσομαι καὶ τοῖς ὀνόμασιν. εἰ μὲν Θρᾳκὶ πυκτεύει τὶς, λήψεται γυναῖκα, πλουσίαν, πανοῦργον, καὶ φιλόπρωτον. πλουσίαν μὲν, διὰ τὸ κατεσκεπάσθαι τοῖς ὅπλοις. πανοῦργον δὲ, διὰ τὸ μὴ ὀρθὸν ἔχειν τὸ ξίφος. φιλόπρωτον δὲ, διὰ τὸ ἐπιβαίνειν. εἰ δέ τις μετ' ἀργυρέων ὅπλων πυκτεύει, λήψεται γυναῖκα ἠρέμα πλουσίαν, πιστὴν, καὶ οἰκουρὸν, καὶ πειθομένην τῷ ἀνδρί. καὶ γὰρ ὑποβαίνει καὶ ἐσκέπασται. καὶ εὐμορφοτέρα ἡ πανοπλία αὐτὴ τῆς προτέρας. εἰ δὲ σεκούτορι, εὔμορφον μὲν λήψεται γυναῖκα καὶ πλουσίαν, μεγάλα δὲ φρονοῦσαν ἐπὶ τῇ οὐσίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο καταφρονοῦσαν τοῦ ἀνδρός· καὶ κακῶν πολλῶν αἰτίαν ἐσομένην. ἀεὶ γὰρ διώκει. εἰ δὲ ῥητιαρίῳ, λήψεται γυναῖκα ἄπορον καὶ ἐρωτικὴν, καὶ φυγάδα, ῥᾷστα τοῖς βουλομένοις πλησιάζουσαν. ἵππους δὴ τὴν γυναῖκα πλουσίαν μὲν εἶναι λέγει καὶ εὐγενῆ, φρένας δὲ οὐκ ἔχουσαν. ὁ δὴ ἀσιδάρειος, ἀργὴν καὶ μωρὰν τὴν γυναῖκα σημαίνει. ὁ δὲ προβάκτωρ, εὔμορφον μὲν καὶ χαρίεσσαν· λαμυρὰν δὲ καὶ ἐρωτικήν. διμάχαιρος δὲ καὶ ὁ λεγόμενος ὀρβήλας ἤτοι φαρμακὸν, ἢ ἄλλως κακότροπον ἢ ἄμορφον εἶναι τὴν γυναῖκα σημαίνει. ταῦτα, οὐκ ἐπιθανευόμενος, οὐδὲ κατὰ τὸ εἰκὸς συντιθεὶς λόγους γράφω, ἀλλὰ ἀπὸ πείρας τῶν ἑκάστοτε ἀποβαινόντων πολλάκις ἐτήρησα.

ID EST,

GLADIATORIAM *exercere, significat iudicium subire, aut aliud aliquod certamen siue pugnam pugnare. Pugna enim appellatur & ipse Pugillatus siue Gladiatura, etiamsi absque armis* * *fiat. eademque illa significant inscriptiones aut iura pugnantium. Semper autem fugientis armatura significat in ius trahi: persequentis autem, trahere. Obseruatum autem mihi & sæpe tale hoc somnium nuptias designare eiusmodi fœminæ, qualia arma erant eius cum quo digladiari videbare. Quoniam autem sine Nomenclaturâ demonstrare id non licet, vtar & nominibus. Siquis cum Thrace componitur, capiet vxorem diuitem, callidam, & ambitiosam. Diuitem quidem, quia tegitur armis: callidam, quia gladium haud rectum gerit: ambitiosam, quia assurgit & inuadit. Siquis verò cum argenteis armis componitur,* (id est, Samnitibus) *capiet vxorem satis diuitem, fidam, domus & viri seruantem. Nam & inuadit, & tegitur: & pulchrior hæc armatura priore. Si cum Secutore, formosam quidem & diuitem capiet vxorem, sed ob opes superbam & virum aspernantem, & malorum illi caussam. Semper enim insequitur. Si cum Retiario, capiet pauperem & lasciuam, & fugacem, facilè volenti se vulgantem. Eques verò mulierem diuitem & nobilem prodicit, sed amentem. Aridarius autem* (siue Essedarius) *ignauam & fatuam. Probactor, pulchram, venustam, sed lubricam & lasciuam. Dimachærus, siue duobus gladiis pugnans, & is qui dicitur Orbelas, purgamentum aut nescio quod piaculum fœminæ significat, malis moribus, malâ formâ. Atque hæc non coniiciens, nec ad probabilia sermones accommodans scribo, sed ab experientiâ doctus, quâ sæpe hæc singillatim sic euenisse obseruitaui.*

CAPVT XIV.

Pausa aliqua iterum. intereà de Suppositiciis dictum. deque sorte. statim in viam reditum, & reliqua genera vel cognomina potiùs gladiatorum adiecta. primò Pegmares.

FINIERAT Duza, & simul bellaria illata sunt mensæque postremæ. Duza auidè manum ad passulas porrexit, quæ appositæ: O dapes opportunæ! inquit. vobis mihi opus: ita

Suppositicij gladiatoribus.

irrausi. Et iámne, munerarie, mittis? Nam Suppositicium pro me hunc Lipsium dabo. Ego adsurgens, Tu me? inquam. quo iure? Iure veteri, ait Duza. quia ita receptum, vt fesso gladiatori aut victo alius atque alius sufficeretur, & contenderet cum victore. Ij Subditicij, vel Suppositicij dicti. Martialis,

Hermes suppositicius sibi ipse.

* Vide Agellium lib. v. cap. IX.

Græci (apud quos idem in * Athletis mos) vocāt ἐφέδρους. Plutarchus in Sullâ: τὸν μέντοι τελευταῖον ἀγῶνα, καθάπερ ἔφεδρος ἀθλητὴς καταπόνῳ προσενεχθεὶς, ὁ Σαννίτης Τελεσῖνος, ἐγγὺς ἦλθεν τοῦ σφῆλαι καὶ καταβαλεῖν ἐπὶ θύραις τῆς Ρώμης: *At postremâ pugnâ, Telesinus Samnis, tanquam succenturiatus suffectúsque athleta, defesso iam Sullæ comparatus, haud multum abfuit quin eum ad portas vrbis Romæ funderet prosterneretque.* Substituebatur autem sæpe vnus, alter, tertius. Vnde in

Sæpe plures, vnde Secundarij & Tertiarij.

Glossis, Ἔφεδρος, *tertiarius.* Dio in Caracallâ: μονομάχων ἀνδρῶν ὅτι πλεῖστον ἔχαιρεν αἵμασι. καὶ ἕνα γε αὐτῶν Βάτωνα τρισὶν ἐφεξῆς ἀνδράσιν ὁπλομαχῆσαι τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἀναγκάσας, ἔπειτα ἀποθανόντα ὑπὸ τοῦ τελευταίου περιφανεῖ ταφῇ ἐτίμησε: *Gladiatorum sanguine inprimis delectabatur. & ex iis Batonem quendam, cum tribus ex ordine eodem die pugnare iussit, eumque à postremo interfectum magnificè sepeliit.* Credo & Lactantium sentire de hoc ritu: *Irascuntur etiam pugnantibus, nisi celeriter alter è duobus occisus est, & tanquam humanum sanguinem sitiant, oderunt moras. alios illis compares dari poscunt recentiores, vt quamprimùm oculos suos satient.* Itaque ades, Lipsi, & pugna mei fessi vicem. Ego æstuabam & tacebam. sed commodùm subuênit Pighius: Non imponis nobis homo argutissime, inquit, non supponis. Mos hoc suadet? sed non ad arbitrium tuum.

Ii sorte dari soliti. Plinius illustratus.

Sors decidebat. Plinius lib. VIII. Epistolarum: *Scilicet vt in spectaculis quibusdam sors aliquem seponit ac seruat, qui cum victore contendat: sic in Senatu sunt aliqua prima, sunt secunda certamina: & ex duabus sententiis, eam quæ superior exierit, tertia exspectat.* Statius lib. III. Siluarum:

Iam placidæ dant signa tubæ, iam sortibus ardens
Fumat arena sacris.

Statius correctus.

vbi malè vulgò, *fortibus.* Ego ad Pighium, Mi seruator, inquam, statuam certum est statuam tibi: ita in tempore suppetias aduenisti. Sed quid ad hæc Duza? Tange hominem. licet ad tibicines mittamus. Imò ad sortes, ait Duza: nam ad eas

appel-

appello. Non placet, inquit Lernutius. Duza mihi hunc diem pugnet, sine missione. Heu munerarium crudum! inquit Duza. sed sequi mihi potius est, quàm trahi. Igitur quia de armis dictum, venio ad reliqua genera gladiatorum. Inter quos primi se offerunt PEGMARES. iis à loco nomen, quia pegmatis impositi depugnabant. Locus vnus Suetonij est, qui eos adstruit, in Caligulâ cap. XXVI. *Gladiatorio munere, reductis interdum flagrantissimo Sole velis, emitti quenquam vetabat. remotóque ordinario apparatu, rapidis feris vilissimos senioque confectos, gladiatores quoque pegmares, patresfamiliarum notos, sed insignes debilitate aliquâ corporis subiiciebat.* & is ipse locus anceps. Nam potiùs ibi legerim, *gladiatoribus quoque pegmares.* hoc sensu: Rabidis feris bestiarios viles, inualidosque: & gladiatoribus, operas pegmares fabrosque subiiciebat. Fauet huic interpretationi ipse Suetonius in Claudio, cap. XXXIIII. *Præter destinatos etiam leui subitáque de causſâ quosdam commisit, de fabrorum quoque ac ministrorum atque id genus numero, si αὐτόματον vel pegma vel quid tale aliud parum cessisset.* Hîc Victor: De sententiâ herclè persuades, inquit. Nam * gladiatores in pegmate pugnantes quis legit? Non ego. & Strabonis lib. VI. Iosephique lib. VII. loca hoc tantùm euincere scio, captiuos aut insignis sceleris damnatos in Pegmate solere ostendi. De pugnâ verbum nusquam. In voce tantùm hæreo. quâ enim deriuatione, quóue exemplo, à Pegmate Pegmares? Pegmaticos potiùs. & certè libri antiqui, *Pegmatos*, in Tranquillo plurimùm referunt: *pegmatis*, quidam. alterutraque lectio retineri potest, eâ mente vt gladiatoribus suppositos scribat patres familias pegmatis, id est, è pegmate. Ad pegma autem moliendum mouendumque, multi è numero fabrorum administri. Ij ergo admoti per occasionem tractique in arenam à Caligulâ. A quâ interpretatione stare etiam Dio videtur, qui de eâdem hac sæuitiâ, ait illum deficientibus bestiariis rapi iussisse quosdam ἐκ τοῦ ὄχλου τοῦ τοῖς ἰκρίοις προσεστηκότος, *è turbâ quæ pegmatibus adstabat.*

Pegmares gladiatores vulgò.

Ii sublati.

* *Quos tamē viri docti adstruunt adseueratè.*

Pegmares ineptè dici.

Patresfamilias pegmatis.

CAPVT XV.

Meridiani, non inter veros legitimósque gladiatores. sine armis, sine arte, seminudi.

DVZA iterum, MERIDIANI, inquit, nunc occurrunt. quibus hoc nomen ſcilicet à tempore, quia ſub meridiem darentur. Dio in Claudio: ἐτίθει δὲ συνεχῶς μονομαχίας ἀγῶνας. πάνυ γὰρ σφίσιν ἔχαιρε. τότε γὰρ ἄλλα καὶ τοὺς διὰ μέσου τῆς θέας παρὰ τὸν τοῦ ἀρίστου καιρὸν κατακοπτομένους ἥδιστα ἐθεώρει. Cui velut interpres Suetonius cap. XXXIIII. *Beſtiariis meridianiſque adeò delectabatur, vt etiam primâ luce ad ſpectaculum deſcenderet, & meridie, dimiſſo ad prandium populo, perſederet.* Nominat eoſdem Tertullianus: *Riſimus & inter ludicras meridianorum crudelitates Mercurium mortuos cauterio examinantem; vidimus & Iouis fratrem gladiatorum cadauera cum malleo deducentem.* Nec hi tamen, vt obſeruo, legitimi deſtinatique gladiatores; ſed beſtiariorum velut reliquiæ quædam & purgamenta. Duplex enim ſpectaculum, * Matutinum & Meridianum. Manè cum beſtiis depugnabant: poſt meridiem, ij qui ſuperfuerant, inter ſeſe. & Meridiani gladiatores vocabantur. Ceterùm nec docti factique ad pugnam erant, nec armis in eâ vtebantur aut arte. Cædes tantùm promiſcua, & velut laniena. Seneca epiſtolâ VII. bene explicat: *Caſu in meridianum ſpectaculum incidi, luſus exſpectans & ſales, & aliquid laxamenti, quo hominum oculi ab humano cruore acquieſcant. Contrà eſt. quidquid antè pugnatum eſt, miſericordia fuit. Nunc omiſſis nugis mera homicidia ſunt. nihil habent quo tegantur, ad ictum totis corporibus expoſiti. nunquam fruſtrà mittunt manum. Non galeâ, non ſcuto repellitur ferrum. Quò munimenta? quò artes? omnia iſta mortes meræ ſunt.* (aut vt rectè liber vetus, *mortis moræ*) *Mane leonibus & vrſis homines: meridie ſpectatoribus ſuis obiiciuntur.* * *Interfectores interfecturis iubentur obiici, & victorem in aliã detinent cædem. exitus pugnantiũ mors eſt. Hæc fiunt dum vacat arena.* Nec ad aliam crudelitatem grauis eiuſdem Senecæ querela ſpectat, epiſtolâ XCVI. *Homo, ſacra res, homo, iam per luſum & iocum occiditur; & quem erudiri ad accipienda inferendaque vulnera nefas erat, is iam* * *nudus inermiſque producitur, ſatiſque ſpectaculi*

Meridiani.

Non veri gladiatores.

* *Ad librum tertium.*

Modus pugnæ inter meridianos.

* *Ita emendamus. aliter vulgò.*

* *Non ergo vniuersè de aliis gladiatoribus.*

culi in homine mors est. Mehercules, inquit Victor, pectus mihi commouit Seneca. & quas arbitrer eas feras, quæ hæc spectarunt non dicam lætis, sed siccis oculis? —— ἀγαθοὶ δ' ἀριδάκρυες ἄνδρες*, vt verbum vetus est. At perge Duza. Iterumque ille:

*Viri autem boni proni ad lacrymas.

CAPVT XVI.

Plura agnomina vno capite. Fiscales siue Cæsariani. Postulaticij. Cateruarij. Consummati. Ordinarij. Caussæ omnes nominum explicatæ.

SVPERANT mihi etiam aliquot non tam genera gladiatorum, quàm cognomenta. quos omnes promiscuè dabo, & velut vnâ commissione.

FISCALES gladiatores reperti in vitâ Gordiani Iunioris. *Fuerunt*, ait Capitolinus, *sub Gordiano Romæ elephanti triginta & duo, gladiatorum fiscalium paria mille.* Sunt ij, qui in Cæsaris bonis, & velut fisco. Nam Principes ipsi proprios & peculiares gladiatores alebant, ad instruendum suas populique voluptates. Itaque rectè καίσαρος μονομάχοις Arrianus dixit istos. Libro primo Dissertationum: ἀλλ' ἐν μὲν τοῖς καίσαρος μονομάχοις εἰσί τινες οἱ ἀγανακτοῦντες, ὅτι οὐδεὶς αὐτοὺς προάγει οὐδὲ ζευγνύει. *At in Cæsaris gladiatoribus quidam sunt quibus molestum est non produci, non componi.* Eadem sententia (vt multa alia) expressa in Senecâ: *Myrmillonem è C. Cæsaris ludo audiui de raritate munerum querentem. Quàm bella, inquit, ætas perit!* Nec gladiatores solùm; sed alebant etiam histriones. & scripsit in Alexandri vitâ Lampridius, *Histriones aulicos eum publicasse.* Ab his orti

Gladiatores fiscales.

Siue Cæsariani, aulicique.

Histriones Principum, a...

POSTVLATICII gladiatores. Quia enim Cæsariani isti eximij viribus, arte, ornatu: sæpe postulari à populo solent, velut muneris auctarium & ornamentum. Sèneca epist. VII. *Hos plerique ordinariis & postulaticiis paribus præferunt.* Suetonius in Domitiano: *Quæstoriis muneribus, quæ omissa reuocauerat, ita semper interfuit, vt populo potestatem faceret bina paria è suo ludo postulandi, quæ nouissima aulico apparatu induceret.* Ait aulicum apparatum, quod in Gallienis Capitolinus, *gladiatores pompabiliter ornatos, cum auratis vestibus matronarum.* Et credo ornatos eos* auro: præeunte mihi Spartiano in vitâ Hadriani: *Trecentos*

Postulari solent.

Suetonius explicatus.

* Vide aliquid in Electis nostris capite XXV.

noxios cum auratis chlamydibus in arenā misit, ad deridenda eius munera. Numerum enim ibi dumtaxat præter morem fuiſſe cenſeam, non veſtem. Ad hoc gladiatorum genus referendi hi loci. Suetonij in Claudio cap. XXI. *Palumbum* (ita gladiatori famoſo nomen) *postulantibus, daturum ſe promiſit ſi captus eſſet.* Calig. cap. XXX. *Cùm Tetrinius latro poſtularetur, & qui poſtularent Tetrinios eſſe ait.* Plinij in Laudatione Traiani: *Impetratum eſt quod poſtulabatur, oblatum quod non poſtulabatur.* Martialis:

> *Cùm peteret pars hæc Myrinum, pars illa Triumphum:*
> *Promiſit pariter Cæſar vtrâque manu.*

Ex quibus etiam diſcitis, nominatim hunc illúmue gladiatorem flagitari in pugnam ſolere, ſiue manu ſiue ſcelere notum. Sunt &

CATERVARII inter gladiatores, à modo pugnæ. ſcilicet cùm non ſinguli cum ſingulis, vt moris, ſed confuſi mixtíque pugnant & per cateruas. Scio eſſe * qui abnuant, quíque ſecus interpretentur: ſed à me omnia exempla. Suetonius Caligulâ: *Retiarij quinque numero gregatim dimicantes.* id eſt, velut cateruatim. Dio clariſſimè de Cæſare lib. XLIII. τοὺς δὲ ἄνδρας συνέβαλε μὲν καὶ ἕνα ἑνὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ, ὥσπερ εἴθιστο. συνέβαλε δὲ καὶ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ πλείους, καὶ ἱππέας ἱππεῦσι, καὶ πεζοὺς πεζοῖς, ἄλλους τε ἀναμὶξ ἀλλήλοις ἴσους: *Viros quidem inter ſe commiſit, vt moris erat, ſingulos cum ſingulis: ſed tamen etiam maiore numero in Circo confertos dedit, equites cum equitibus, pedites cum peditibus pugnantes: alios verò confuſè & permixtim, æquo vtrimque numero.* Ioſephus libro VII. Antiquitatum, de Tito, qui Cæſareæ ſpectaculum dabat: καὶ πολλοὶ τῶν αἰχμαλώτων ἐνταῦθα διεφθάρησαν, οἱ μὲν θηρίοις παραβληθέντες, οἱ δὲ κατὰ πλῆθος ἀλλήλοις ἀναγκαζόμενοι χρήσασθαι πολεμίοις: *Multi è captiuis illic conſumpti. alij beſtis obiecti, alij cateruatim & plures, more hoſtium, depugnare inter ſe iuſſi.* Dio iterum in Nerone: πεζοὺς οὐχ ὅπως ἕνα πρὸς ἕνα, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἅμα πρὸς ἴσους συνέβαλεν: id eſt, *Pedites, non ſolùm ſingulos cum ſingulis, ſed etiam multos cum pari numero componebat.* Nec ab aliâ mente Cateruarij Pugiles Tranquillo, in Auguſto cap. XLV. Inuenio &

VICTORES, in Plinij XXXVI. cap. XV. de Curione: *Raptíſque è contrario repente pulpitis, eodem die Victores è gladitoribus ſuis produxit.* Et in lapide veteri. neſcio an γενικῶς & ab effectu, an co-

* Vulgò, interpretes Suetonij.

an cognomine certo, & discernendi caussâ. HIC. PRIMVS. ET. SOLVS. VICTORES. CAMPANIAE. PRAETIS. ET. AESTIM. PARIA. GLAD. EDIDIT. Item in Plinio

CONSVMMATOS. non disertè scriptos, sed eliciunt ex eius verbis lib. VIII. de Elephantis: *Pugnauère posteà & singuli Principibus Claudio & Neroni, in consummatione gladiatorum.* At ego abire eos à Plinij mente iudico: nec aliter eum accipio, quàm quasi dixerit, in fine gladiatorij spectaculi. vt elephanti additi fuerint velut corollarium, ad concludendos finiendosque ludos. Possis etiam accipere * consummationem gladiatorum, cùm coniuncti omnes congregatique pugnant, redacti tanquam in vnam summam. Postremò

Consummati gladiatores reiecti.

** Adi Turnebum lib. XXV. cap. XXXIII.*

ORDINARII gladiatores lecti, qui legitimo tempore, loco, & apparatu inducuntur: à prioribus illis (Postulaticios dico & Cateruarios) diuersi. Seneca nominat epist. VII. & Ordinarios pugiles Sueton. Augusto, cap. XLV. quem eumdem in Caligulâ videte, cap. XXVI. Vidi & risi qui OBSEQVENTES gladiatores erueret è vitâ M. Antonini philosophi: *Armauit etiam gladiatores, quos Obsequentes appellauit.* sed enim discat, Spartianum hoc sentire, Marcum in militiam legisse gladiatores, quos ad velandam ignominiam honestè Obsequentes appellauit: sicut & seruos, quos Volones. De Hominibus dixi omnia, vt meæ quidem memoriæ captus fuit. Siquid me præteriit, subiicite.

Ordinarij gladiatores.

Obsequentes qui apud Capitolinum

CAPVT XVII.

Ad terminum de Hominibus, vestis adiecta: Togâne fuerit, an Tunica. Item quid Ornamenta.

DIXISTI sanè quàm accuratè, ait Berchemius, sed quoniam inuitas, velut in scenâ, monitor ego. De veste & armis ecquid potes plenius? Age, inquit Duza, sit hoc velut auctarium operæ huius. Retiariorum vestem Tunicam dixi fuisse: opinor & aliorum. Certè Dio Commodum vt Secutorem adornans, facit eum prodisse ἐν τῷ χιτῶνι καὶ ἀνυπόδετον, *in tunicâ & discalceatum.* Suetonius etiam in Claudio notat vt insolens: *Induxit*, inquit, *vnum ex nomenclatoribus suis, sicut erat, togatum.*

De veste gladiatorum in genere.

Tunicatos videri fuisse. quod decnit seruos.

Tamen

At Togatos, ex Tertulliano & Capitolino. Tamen ecce Tertullianus disertè, de Pallio: *Verùm & cerdones & omnis gladiatorum ignominia togata producitur*. Et Capitolinus in Pertinace de veste Commodi venditâ *Toga*, inquit, *armáque gladiatoria gemmis auróque composita*. Nec facilè compono diuersos, nisi si, labenti æuo, mutata res. Togam certè, cùm in honore & vsu fuit, quis credat fœdatam ministeriis arenę? De armis non magnoperè habeo quod addam, nisi appellata ea antiquis propriè Ornamenta. Eò moneo, quia titubare, imò labi, video in eâ voce viros doctos. Seneca Natural. Quæstion. libro quarto, initio: *Sic ergo formare vt scias te non posse consequi vt sis impenetrabilis: cùm omnia caueris, per ornamenta feriet*. honestissimè à re gladiatoriâ, id est per ipsa arma. At *æramenta*, ibi mauult vir eruditus. Seneca epistolâ XIIII. *Ars ei constat, qui per ornamenta percussus est*. Et Suetonius ecce audentiùs, ipsos gladios appellat Ornamenta. Titi cap. IX. *Insequenti die, gladiatorum spectaculo, circa se ex industriâ collocatis, oblata sibi ornamenta pugnantium inspicienda porrexit*. Ille Ornamenta dicit, at Victor in eâdem re, *iisque gladios tradidit*. rectè. Tamen in Tranquillo non defuit Beroaldus substituere, *instrumenta*. Vos Festum audite: *Ornatus*, inquit, *dicitur bene aptus, vt miles, aut gladiator, aut acturus fabulas*. Bene Festus: & ad eius mentem Plautus: *Ornamenta absunt: Aiacem, hunc cùm vides, ipsum vides*. Ornamenta etiam boum, apud Catonem. De armis, videtur nescio quid mutasse aut potiùs desitum reuocasse Domitianus. quod Martialis indicat illo Epigrammate:

Arma, Ornamenta dicta.

Stabilita lectio in Senecâ.

Cùm veteres Latiæ ritus renouentur arenæ,
Et pugnet virtus simpliciore manu.

sed indicat tantùm: & ideò nihil elicio certi.

CAPVT XVIII.

Finis Duziaci sermonis. Orditur Victor, partiturque. Hoc capite, apparatus & inuitatio, quæ ante diem muneris vsurpata, explicantur.

SED ego iam portum video. Salue ô optatum mihi Sigæum. Quid ais? inquit Victor. tu vt sileas? vbi quartus ergo terminus de Modo? aut quis eum panget? Illi Duza, Varro opi-

ro opinor olim, Est modus matulæ: sic nobis, mi Victor, fabulæ. Aut si tanta libentia audiendi vobis: agite, Victor ipse mittatur in hoc stadium, cui lampada ego do. Lernutius ridens, Et ego tibi Duza rudem. Bonam strenuamque hanc pugnam pugnasti nobis. igitur ornamenta tua transfer in hunc Victorem. Hem! inquit Victor: hoc est quod olim dicitur, Fabrum cadere cùm ferias fullonem. Duzæ parabam vincula, constringor ipse. Tamen adeste, audite: de Modo modicè dicam, aut potiùs intra modum. Tria sermonis mei capita. Quid ante pugnam: Quid in pugnâ: Quid post pugnam. Ante pugnam moris, vt Editor libellos proponeret, in quibus dies futuri muneris, item nomina & paria gladiatorum: scilicet alliciendæ plebi, & exspectationi commouendæ. Id vocabant Pronuntiare munus. Suetonius in Iulio: *Munus populo pronuntiauit in filiæ memoriam.* Ostendere munus. Cicero: *Etsi munus flagitare, quamuis quis ostenderit, ne populus quidem solet nisi concitatus.* Proponere munus. Suetonius in Tito: *Omnes tantâ comitate tractauit, vt proposito gladiatorio munere, non ad suum sed ad spectantium arbitrium editurum se professus sit.* Ad has editiones Senecæ locus facit, de Breuitate vitæ: *Itaque ad occupationem aliquam tendunt, & quidquid interiacet, graue est: tam mehercules quàm quando dies gladiatorij muneris dictus est, transire medios dies volunt.* Quin & edicta vocat, epistolâ CXIX. *Nemo qui parturienti filiæ obstetricem accersit, edictum & ludorum* * *ordinem perlegit.* Edicebant autem describebantque futurum munus in libellis. Ita Cicero vocat Philippicâ II: *Quid de Commentariis infinitis? quid de chirographis loquar? quorum etiam imitatores sunt, quia ea tanquam gladiatorum libellos palàm venditent.* Nec enim placet referri ad libellos, in quibus Lanistarum dictata. Potiùs ad libellos indices ludorum, quos vendebant describebantque palàm, vt in prouincias mitterent & ad amicos absentes. Nec alium libellum Cælius Ciceroni miserat meritus eius notam, lib. II. epistolar. ad Familiares: *Quid? tu me hoc tibi mandasse existimas, vt gladiatorum compositiones, & vadimonia dilata ad me mitteres?* Libellum munerarium adpositè vocat Pollio, in Claudio: *At ego scio sæpiùs inter gladiatores bonis pugnatoribus Aureoli nomen appositum. Habuit proximè tuus libellus munerarius hoc nomen in In*

Vltimus limes de modo.

Victori dicenda.

Libelli gladiatorij.

Pronuntiare munus.
Ostendere.

Proponere.

Edicta, & edicere diem.

** quia paria descripta ordine & totus apparatus.*

Libelli gladiatorum.

Cicero explicatus.

dice ludorum. Allusit & explicuit comiter bonus Seneca (patrem dico) lib. IIII. Controu. *Quod munerarij solent facere ad exspectationem populi detinendam, qui noua paria per omnes dies dispensant, vt sit quod populum & delectet & reuocet: hoc ego facio: non omnes simul produco. aliquid noui semper habeat libellus.*

Picta tabula gladiatorũ.

Nec verò in libellis solùm pronuntiatio hæc munerum: sed etiam in tabulis & picturâ. Pingi, inquam, iubebant habitum formamque pugnantium gladiatorum, item loci, munerisque totius. Plinius seriò notat libro XXXV. *Pingi*, inquit, *gladiatoria munera atque in publicum exponi cœpta à C.* Terentio Lucano. Is auo suo triginta paria in foro per triduum dedit, tabulamque pictam in nemore Dianæ posuit.* Apud Horatium lib. II. Satyrâ VII. eleganter Dauus:

Quando primùm.

* Est ille cuius mentio Donato in vitâ Terentij: & cui poëta is libertus.

Horatius illustratus.

Vel cum Pausiacâ torpes insane tabellâ;
Qui peccas minus atque ego, cùm Fului Rutubique
Aut Placideiani, contento poplite miror
Prœlia, rubricâ picta aut carbone? velut si
Reuerâ pugnent, feriant, vitentque, mouentes
Arma viri.

vbi graphicè videtis formam eiusmodi tabularum. Illud autem, *Contento poplite*, habitum nimirum exprimit pugnantium gladiatorum: ne ad seruum ipsum referatis, cum interpretibus læuis. De his picturis Trebellium capio in Vitâ Carini: *Memorabile maximè Carini & Numeriani hoc habuit imperium, quòd ludos Romanos nouis ornatos spectaculis dederunt, quos in Palatio circa porticum stabuli pictos vidimus.* Vbi nescio an restituenda *Porticus Statilij*. Idemque in Venatione seruatum esse ex Capitolino discere est, in Gordianis: & hodie seruant nostri in isto Battualium ludicro, quod Gladiatorium vocant, etsi prisci illius vix vmbram.

Et Trebellius Pollio.

Fortasse & emendatus.

CAPVT

CAPVT XIX.

Quæ ipso die facta: & tamen ante pugnam. Pompa, traductioque. compositiones, & ostensio ornamentorum. Prælusio, hastis, rudibus, armis. Tubæ cantus, & Versa arma.

HAEC ante muneris diem. At die ipso, gladiatores ordine deduci in Arenam mos fuit, & inibi solemni quâdam pompâ circumduci. Quinctilianus: *Iam dies aderat, iam ad spectaculum supplicij nostri populus conuenerat, iam ostentata per arenam periturorum corpora mortis suæ pompam duxerant.* Ad quam traductionem accommodo illud Capitolini in M. Antonino: *Faustinam quondam cùm gladiatores transire vidisset, vnius ex his amore succensam.* Postquam introducti, paria inter se componebantur, siue vt Græci decenter appellant, ζεύγη. Componere dixi. ita enim loquebantur. Plinius pulcherrimè de occultâ quorundam animalium discordiâ lib. VIII. cap. XII. *Quam quis aliam tantæ discordiæ caussam adtulerit, nisi naturæ spectaculum, sibi paria componentis?* Vbi meliùs liber vetus, *nisi naturam, spectaculum sibi ac paria componentem.* Etiam, Comparare. Quinctilianus: *Cùm me vna tamen res apud quosdam faceret miserabilem, quòd viderer iniquè comparatus. Certa enim arenæ destinabar victima. nemo munerario viliùs steterat.* Item Committere. cuius verbi sæpe exempla. In hac compositione prima Editoris cura, vt pares cum paribus confligerent. Atque adeò id volebant ipsi Gladiatores. Seneca alibi: *Ignominiam iudicat gladiator cum inferiore componi: & scit eum sine gloriâ vinci, qui sine periculo vincitur.* Lucanus libro IIII.

Pompa gladiatorum.

Compositio, & Componere.

Plinius emẽdatus.

Comparare.

Committere.

Pares inter se commissi.

——veluti fatalis arenæ
Muneribus, non ira vetus concurrere cogit
Productos: odêre pares.

Et benè, productos: quia id quoque arenæ huius verbum. Seneca de virtute loquens: *Produci enim illi & tentari expedit: nec vlli intelligunt, quanta sit, quàm qui vires eius lacessendo senserunt.* Post comparationem, credo, gladij armaque quibus pugnaturi, Munerario ostendebantur: explorandi caussâ, & an satis acuti. Suetonius Tito: *Ceterùm ipsos non solùm familiari cænæ*

Ornamenta inspiciebantur.

 adhibuit,

adhibuit, sed & insequenti die, gladiatorum spectaculo, circa se ex industriâ collocatis, oblata sibi ornamenta pugnantium inspicienda porrexit. Nam Titus ipse tunc Editor. Victor de eodem facto, *petiisse eum gladium* dicit, *quasi ad explorandam aciem.* Dio clarissimè in Neruâ: *Collocauit eos in spectaculo quodam iuxta se, ignaros quòd proditi essent: iisque gladios tradidit, in speciem quidem vti diiudicarent an satis acuti essent (quod fieri solet:) reuerâ vt ostenderet parum se sollicitum, si vel statim interficeretur.* Facit ad hunc inuulgatum adhuc ritum, quòd Dio idem scribit gladios acutissimos * Drusianos vulgò vocatos: videlicet quia crudelis ille & cruentus editor acutissimos eos semper exigebat. Contrà lenissimus Marcus Imperator, qui, vt Dio ait, οὕτω τι φόνοις οὐκ ἔχαιρεν, ὥστε καὶ τοὺς μονομάχους ἐν τῇ Ῥώμῃ ὥσπερ ἀθλητὰς ἀκινδύνως ἑώρα μαχομένους. σιδήριον γὰρ οὐδέποτε οὐδενὶ αὐτῶν ὀξὺ ἔδωκεν, ἀλλὰ καὶ ἀμβλέσιν ὥσπερ ἐσφαιρωμένοις πάντες ἐμάχοντο. *adeò à cæde abhorruit, vt & gladiatores Romæ, tamquam athletas, sine periculo aut noxâ, pugnantes cerneret. Ferrum enim acutum nemini eorum commisit, sed obtusis & velut orbiculatis gladiis omnes pugnabant.* Interpellauit hîc Lernutius, Heus tu, inquit, longum hoc tuum anteloquium: pugnam ipsam videre aueo. iam committe. Mane etiam, inquit Victor: prælusio præmittenda est. Viden' tu illos qui arte quâdam iaciunt hastas? viden' qui velut feriunt gladiis? Puræ à ferro illæ hastæ, obtusi gladij. denique proludunt, & eludunt. Prælusionis diem Symmachus appellat lib. II. epistol. de canibus: *Quos prælusionis die ita Roma mirata est, vt ferreis caueis putaret aduectos.* Sed ille de Venatione aut Circensibus: at propriè de Gladiatoribus, Cicero de Oratore: *Sed si in illoipso gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressionem multa fiunt, quæ non ad vulnus sed ad speciem valere videantur; quanto hoc magis in oratione exspectandum est?* Vbi scripserim, *in illoipso gladiatorio vili certamine.* Prælusio autem in Hastis, Rudibus, Armis. De hastis, Cicero in iisdem libris: *Atque eiusmodi illa prælusio esse debet, non vt Samnitium qui vibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil vtuntur.* Iterum idem: *Et ait cùm brachium concalfecerit, tum se solere pugnare. neque attendit eos ipsos* (gladiatores intelligit) *vnde hoc simile ducit, illas primas hastas ita iactare leuiter, vt & venustati vel maximè seruiant,*

*Vide & cõiunge quæ scripsi ad lib. III. Annal. Taciti.

Prælusio, siue prolusio. Dies prælusionis, qui præmissus legitimo certamini.

Hastis præludebant.

& in

& in reliquum viribus. Hos Pilarios & Ventilatores Quinctilianus appellat: *qui ea quæ emiserant ita librabant, vt venire in manus viderentur, quáque iuberentur decurrere*. De rudibus, Eumenius Rhetor in ea quæ De instaurandis Mænianis: *Neque enim tanta me aut negligentia aut confidentia tenet, vt nesciam quanta sit inter hanc aciem fori, & nostra illa secreta studiorum exercitia diuersitas. Ibi armantur ingenia, hîc prœliantur: ibi prælusio, hîc pugna committitur: hîc plerumque velut sudibus & saxis, illîc semper telis splendentibus dimicatur.* Nec enim ambigo quin rescribendum *rudibus & hastis*. Vnde enim ibi saxa? Et hanc correctionem, amici, imputo hodie vobis. Ouidius III. De arte. Pilarij. Rudibus prælud ebant. Eumenius correctus.

Sic vbi prælusit, rudibus puer ille relictis
Spicula de pharetrâ promit acuta suâ.

Tertullianus oculos hîc habuit, dum scripsit aduersus Valentinianos: *Congressionis lusionem deputa lector, haud pugnam: ostendam, sed non imprimam vulnera*. Appellabant hæc lusoria tela. Seneca: *Remoue ista lusoria arma, decretoriis opus est*. Item lib. II. Quæst. Natural. *Illos verò viros altissimos error iste non tenuit, vt putarent Iouem modò leuioribus fulminibus, & lusoriis telis vti.* Exercitoria tela, alibi * Tertullianus. E contrà, vera & acuta tela, Decretoria: vt in verbis Senecæ iam dictis. Credo ideò, quia hæc velut decreto Prætoris siue Editoris dabantur, postquàm inspecta acriter & probata. Hinc obscuriores illæ metaphoræ lucem accipient in eodem Senecâ: vt lib. I. De Clementiâ: *Nisi plus est quod timet quàm quod damnat, non accedet ad decretorium stilum*. Et Epistolâ CIII. *Intrepidus horam illam decretoriam prospice*. Eadem arma dixêre &, Pugnatoria. Suetonius in Caio: *Batuebat pugnatoriis armis*. Significat enim eum omissâ rudi, vsum gladio vero. Non aliter quàm Commodus, *qui gladiatores, specie depugnandi, crebrò trucidauit, cùm ipse ferrum obiectum veronibus plumbeis vteretur*, ait Aurelius Victor. quem locum vexant variè viri docti. Restituo ego, *ferro obtecto veronibus plumbeis*. Hæc sanè scriptoris cognominis mihi mens, malâ fraude pugnasse Commodum: & velut lusoriis armis vteretur, vsum veris. Ferrum enim obduxisse dumtaxat laminis è plumbo: cùm gladium ipsum putarent esse è plumbo. Sed redeo ad rem. Pugnatorium mucronem Seneca pater dixit

Lusoria tela. * De pœnitentiâ. Pugnatoria arma. Aur. Victor explicatus & emendatus.

lib. II. præfatione: *Deerat illis oratorium robur, & ille pugnatorius mucro.* Addidi etiam armis eos prælusisse: & rem dixi. Nam parmas aut clypeos in altum iaciebant, recipiebantque cum venustate. Martialis lib. IX.

Armis præluſère.

Summa licet velox Agathine pericula ludas,
Non tamen efficies vt tibi parma cadat.
Nolentem sequitur tenuesque reuersa per auras
Vel pede, vel tergo, clune, vel vngue sedet.
Vt peccare velis, cùm feceris omnia, falli
Non potes. arte opus est, vt tibi parma cadat.

Nec parmas solùm, sed & hastas, vt prædixi: fortasse & gladios. Id vocabant propriè Ventilare. Seneca pater lib. III. Controu. *Deinde res ipsa diuersa tota est: aliud est ventilare, aliud pugnare.* Seneca filius Epistolâ CXIII. *Quàm stultum est, cùm signum pugnæ acceperis, ventilare?* Martialis:

Ventilare.

Currit, & in toto ventilat arma boue.

Plinius etiam elephantes doctos ad hanc prælusionem ostendit. *Vulgare erat,* inquit, *per auras arma iacere, non auferentibus ventis, & gladiatorios inter se edere congressus.* Hoc ergo, Præludere: at cùm desierint, dicuntur elusisse, aut delusisse. Cicero de Isocrate: *Non enim in acie versatur & ferro: quasi rudibus eius eludit oratio.* Nec absimili notione *Litus* definiebat Aquilius *quà fluctus eluderet.* id est, ludere desineret. Plinius Deludere dixisse videtur, lib. XXXVII. *Luxatis potus medetur, vt licet videre gladiatores, cùm deluserunt, hac iuuari potione.* Auditísne iam, amici, has tubas? signum commissionis sunt & veræ pugnæ. Ideò Apuleius tubam terminalem appellat, quia primitias & ludicra certaminis finiret terminaretque. Libro x. *At vbi discursus reciproci multinodes ambages tubæ terminalis cantus explicuit.* Virgilius:

Eludere, siue Deludere.

Tuba signo ludi commissi.

Tuba terminalis.

At tuba commissos medio canit aggere ludos.

Quintilianus in Gladiatore: *Sonabant clangore ferali tubæ.* Statius in Siluis:

Iam placidæ dant signa tubæ.

Nec alterius sententiæ illud Satyrici —— *dignissima prorsus Florali matrona tuba.* id est, digna quæ commissione Floralium producatur. Idque in omnibus ludis factitatum, etiam scenicis

nicis. Seneca epist. LXXXV. *In comessationibus* (emendo clarè, *commissionibus*) *nostris plus cantorum est, quàm in theatro olim spectatorum fuit. cùm omnes vias ordo canentium impleuit, & cauea æneatoribus cincta est*, &c. Æneatores enim, Tubicines. Plinius lib. II. epistolar. *Qui numquam castra viderunt, numquam tubarum sonum nisi in spectaculis audierunt.* Iuuenalis de senum incommodis. Seneca emendatus.

Quid refert magni sedeat quâ parte theatri
Qui vix cornicines exaudiat atque tubarum
Concentus? ——

Seneca hoc signum pugnæ intellexit. *Quàm stultum est, cùm signum pugnæ acceperis, ventilare?* Diremptâ ergo Prælusione, abiectisque lusoriis armis, transibant ad vera. Atque hoc est quod *Dimicare ad certum* Tertullianus alibi vocat. Appellabant id etiam, pugnare versis armis. Caper litterator: *Inuersis armis pugnasse gladiatores non est dicendum, sed versis, id est transmutatis. sic non inuersis* * *pannis agitasse aurigas, sed versis.* Plauti versum è Cassinâ illustrabit hæc nota: Versis armis pugna. *Cum pãnos sumebant alterius coloris: puta pro russato Venetum

—— *ita rem natam intellego,*
Necessum est vorsis gladiis depugnarier.

Nec enim aliud in eâ armorum versione esse, facilè persuadeor Ouidij versu De arte: Plautus explicatus.

Ponite iam gladios hebetes, pugnetur acutis.

Aliâs suspicari possimus, siquis à genere ad genus alterum transeat, puta à Secutore ad Retiarium, dici eum pugnare versis armis. At placet prius. etsi in Plauti versu saluam etiamnum mihi mouet mea olim diuinatio, *veris gladiis.*

CAPVT XX.

Pugnæ ipsius descriptio. In statu stabant. petebant, repetebant. Exibant, excedebant. Latus tegebant.

QVAESO oculos mihi nunc date & aures. Pugnam vobis ostendam: sed cum Ioue Homerico in monte sitis, & extra teli iactum. Ecce componunt se gladiatores & colligunt in arma: deus bone! quantâ arte curaque, sui defendendi, Modus gladiatoriæ pugnæ.

dendi, alterius petendi! Nec mirum. *Gladiatori enim composito ad pugnandum* (ait Agellius) *hæc proposita sors est: aut occidere, si occupauerit; aut occumbere, si cessauerit.* Hanc ex arte posituram, vocabant Statum. Petronius de anu: *Statum prælιantis componit.* Plautus facetè, vt solet, allusit Milite:

In statu stare.

—— in statu stat senex
Vt adoriatur mœchum qui formâ est ferox.

Quadrigarius in singulari certamine Galli cum T. Manlio: *Ita vt antè dixi constiterunt. Gallus suâ disciplinâ, scuto proiecto, cantabundus* (malim, *cautabundus* quasi vitabundus.) *Manlius animo magis, quàm arte confisus, scutum scuto percussit, atque statum Galli conturbauit. Gallus dum se iterum eodem pacto constituere studet, Manlius iterum scutum scuto percutit, atque de loco hominem proiecit.* Vbi videtis curæ iis fuisse atque adeò laudi, mansisse in statu. Laberius:

Quadrigarius correctus apud Agellium.

Quem nulla ambitio, nulla vnquam largitio
Mouere potuit in iuuentâ de statu.

Imò nec læsi deserebant. Seneca Consolatione ad Polybium: *Omnes scient quomodo te in isto gesseris vulnere, vtrúmne statim percussus arma submiseris, an in statu & in gradu steteris.* quem locum tentant frustrà. Idem enim est, Stare in gradu. Seneca: *Quorum alter vulnus premit, & constat in gradu.* Lucanus, siue quis alius auctor Poëmatij ad Pisonem:

In gradu stare.

Arma tuis etiam si fortè rotare lacertis,
Inque gradu clausis libuit consistere membris,
Et vitare simul, simul & captare petentem.

Correctus Lucanus.

Ita malo prorsus, quàm vt edunt, *Inque gradum.* Hinc apud Tertullianum: *De gradu pellere*, aduersus Marcionem: *Cedere de gradu*, Præscriptione aduersus Hæreticos: *Construere gradum*, Apologetico. Cicero etiam ab hoc gladiatorio more elegantem metaphoram plus semel vsurpat, Deiici, deturbari, de statu animi, statu mentis: & restituendam in Oratore eius ad Brutum (libro, qui non legendus iuuentuti, sed ediscẽdus) censeo: *Quo genere nos mediocres, aut multò etiam minus: sed magno semper vsi impetu, sæpe aduersarios de statu animi deiecimus.* Sic eligam, præ vulgatâ, *de statu omni.* Certè hoc Cicero voluit, & accommodat ad Hortensium, Catilinam, Curionem, quibus

Coniectura in Cicerone.

vis

vis illa dicendi linguam imò mentem eripuit. Cùm hoc modo igitur paria in statu: petebat alter, vitabat alter. Petebat dico. ita enim propriè: & ictus ipsi, Petitiones. Seruius ad illud Virgilij, *Volscentem petit, in solo Volscente moratur: Petitiones*, inquit, *propriè dicimus impetus gladiatorum.* Cicero in Catilinam: *Quot ego tuas petitiones, ita coniectas vt vitari nullo modo possent, paruâ quadam declinatione, &, vt aiunt,* * *corpore, excessi?* Idem in Oratore: *Vt enim athletas, nec multo secus gladiatores, videmus nihil nec vitando facere cautè, nec petendo vehementer, in quo non motus hic habeat palæstram quandam: sic oratio neque plagam grauem facit, nisi petitio fuerit apta.* Videntur etiam appellasse conatus inuasionesque singulas, Manus. Quinctilianus lib. v. cap. XIIII. *Vt gladiatorum manus quæ secundæ vocantur, fiunt & tertiæ, si prima ad euocandum aduersarij ictum prolata erat: & quarta si geminata captatio est, vt bis cauere, bis repetere oportuerit.* Idem lib. IX. cap. I. *Nam vt in armorum certamine aduersos ictus & rectas manus cùm videre tum etiam propulsare facile est; auersæ tectæque minùs sunt obseruabiles: sic oratio, &c.* Nec diuersâ multum ratione Seneca dicit, Manum mittere, epist. VII. *Nunc nihil habent quo tegantur, totis corporibus ad ictum expositi. nunquam frustrà manum mittunt.* Paullò aliter Apuleius lib. IIII. *Gladiatores illi famosæ manus, venatores isti probatæ pernicitatis.* Significat enim veteres gladiatores, & quorum dextræ non vnâ cæde imbutæ. Magis conuenit, quòd in ludo aleæ singulos iactus siue missus, ratione simili appellarunt Manus. Augustus in epist. apud Tranquillum: *Nam si quascumque manus remisi, exegissem.* Petere igitur, arenæ verbum. etiam Repetere. Ita appellabant geminare ictum. Lactantius: *Percussos iacentesque repeti iubent.* In Quinctiliani verbis suprà, *Vt bis cauere, bis repetere oportuerit.* Inde natum in Caligulæ cæde symbolum: de quo Tranquillus: *Iacentem contractisque membris clamitantem se viuere, ceteri vulneribus triginta confecerunt. Nam signum erat omnium, Repete.* Hæc inuadendi verba; at vitandi cauendique, Exire. Virgilius:

Corpore tela modò atque oculis vigilantibus exit.

Manilius:

Ille cito motu rigidos eludere cestus

Petere, & Petitiones.

*Vt Prudentius interpretatur, lateris sinuamine.

Manus gladiatoria.

Manus aleatoria.

Repetere.

Tranquillo lux data.

Exire.

Nunc exire leuis missos.

Excedere. Etiam Excedere. Cicero: *paruâ quâdam declinatione, &, vt aiunt, corpore excessi.* Prudentius idipsum, vti & Manilius, Ludere vel Eludere dixit: Ludere.

Nam si nostra fides sæclo iam tuta quieto,
Viribus infestis hostilique arte petita est:
Cur mihi fas non sit, lateris sinuamine flexi
Ludere ventosas iactu pereunte sagittas?

Vbi ambigo, num, *Sarissas*, melius. præcessit enim, *iactu*: hastæ autem iaciuntur pilaque, non sagittæ. Tamẽ in Prudentio verborum non tam acer dilectus. In vitando præcipua cura, vt latus tegerent. Apud Terentiũ elegantissimo Mureto admonente iam innotuit: *Liceat modò tecto latere discedere.* Seneca lib. IIII. Quæst. Natural. *A turbâ quantum potes te separa, nec adulatoribus latus præbeas.* Et latus certè aduersarius maximè petebat. Ammianus: *Seque in modum myrmillonis operiens, hostium latera, quæ nudabat ira flagrantior, districtis mucronibus perforabat.* Et Quinctilianus in Declamatione quapiam, de Gladiatoribus qui vinci volebant: *Concurrebant lateribus nudis.* Tibullus: Latus tegere.

Sæpe dabis nudum, vincat vt ille, latus.

Nec rarum erat, vt cùm plura paria pugnarent, vulneraretur quispiam per alterius latus. A qua mente Ciceronis illud Interrogatione in Vatinium: *Omnia mea tela sic in te coniicientur, vt nemo per tuum latus, quod soles dicere, saucietur.* Et Liuius lib. XL. *Vt à me cœptum scelus in me finem habeat, nec per meum latus tu petaris.* Per latus alterius peti.

CAPVT XXI.

Clamor ad vulnus, Hoc habet. Læsi supplicabant, & arma submittebant. populum, editores, orabant. si is vellet, mittebantur. Quid missio, & pugna sine missione.

ET cum exclamatione subitâ hîc Victor: En, en, inquit. Hoc habet. Nos commoti, Quid sibi hic clamor vult? inquimus. Non etiam videtis? inquit. læsus est, cecidit Birria. Vox ea propria insultantis aduersarij, aut acclamantis vulgi. Virgilius: Hoc habet, in vulnere dictum.

—— teloque orantem multa trabali
Desuper altus equo grauiter ferit, atque ita fatur:

Hoc

Hoc habet: hæc magnis melior data victima diuis.

Prudentius meus Psychomachiâ:

Tunc exarmatæ iugulum meretricis adacto
Transfigit gladio: calidos vomit illa vapores.
Hoc habet, exclamat victrix regina.

Simpliciter etiam, Habet. Seneca in Tragœdiis:

Habet, peractum est: quas petis pœnas dedit.

Idem:

Habet, peractum est: fata se nostra explicant.

Et apud eumpse pluriens. Nec alius sanè clamor est, quem Augustinus indicat lib. VI. Confess. cap. VIII. vbi de Alypio. Læsi autem gladiatores & mortis metuentes, submittebant arma. Id signum victi fractique. Seneca De prouidentiâ: *Quid ego istum aduersarium mihi sumam? statim arma submittet. non opus est in illum totâ potentiâ meâ: leui comminatione pelletur.* Nec ideò tamen liberi. à nutu populi pēdebat mors eorum vel salus. Horatius:

Submittere arma.

Populus exorari debebat à gladiatoribus.

*Ne populum * extremâ toties exoret arenâ.*

** Quia rogatum admonebant se spectaculis, vnde audiri possent.*

Seneca: *Gladiatoribus licet arma submittere, misericordiam populi tentare; tu neque submittes arma, nec vitam rogabis. recto tibi inuictoque moriendum est.* Idem epist. CVIII. allusit: *Non faciam quod victi solent, vt prouocem ad populum.* Siue etiam ab Editoris. Cicero II. Tuscul. *Mittunt etiam vulneribus confecti ad Dominos, qui quærant quid velint. si iis satisfactum non sit, se velle decumbere.* Dio in Caracallâ, cum insectatione sæuitiæ eius: ἀγῶνα μονομαχίας ἐν Νικομηδείᾳ ἐπὶ τοῖς ἑαυτοῦ γενεθλίοις ἐποίησεν. ἔνθα λέγεται ἡττηθέντος τινὸς καὶ ἱκετεύοντος αὐτὸν ὅπως σωθῇ, τὸν Ἀντωνῖνον εἰπεῖν, Ἄπελθε, καὶ τοῦ ἀντιπάλου δεήθητι. id est: *Munus Nicomediæ præbuit die suo natali. in quo ferunt victum quempiam è gladiatoribus supplicasse Antonino vti seruaretur. illum respondisse, Abi, & * aduersario tuo supplica.* Nam Antoninus ibi Editor. Quanquam reuerâ Imperatori, cùm præsens, semper ius liberandi. Quinimò & solo * superuentu suo: nisi fallunt me Ouidij verba de Ponto:

Editores etiā rogati.

** Atqui aduersario nullum seruandi ius. Ideò re ipsa negantis hoc respon-*

** Ad exemplum credo Vestalium, quæ casu obuiæ protollebant noxiorum pœnam.*

Cæsaris aduentu tutâ gladiator arenâ
Exit, & auxilium non leue vultus habet.

Hæc liberatio, Missio dicta. Non enim audio viros eruditos, qui cum Rude cōfundunt. Errare eos scio totâ viâ. Missio ad victos pertinebat: Rudis ad victores. Illius effectus, vt ab immi-

Quid missio propriè.

Discrimen inter eam & Rudem.

 nenti

nenti periculo, & in eum diem duntaxat liberarentur: huius, vt ætatem. Martialis: *Nuper cùm Myrino peteretur missio læso.* mittebantur ergo læsi. Itaque sine missione dare gladiatores, & sine missione pugna; non aliud, quàm ad certam mortem dari, nisi vincas: ius non esse, vulneratos supplicesque liberandi. Satis clarè vim eius verbi expressit Liuius de Perseo, lib. XLI. *Deinde sæpius gladiatores dando, & modò vulneribus tenus, modò sine missione etiam.* & Florus de pugnâ cum Spartaco: *Tandem eruptione factâ, dignam viris obière mortem, &, quod sub gladiatore duce oportuit, sine missione pugnatum est.* Nec video quid iis locis possit opponi. non item quid huic Senecæ: *Abscißâ missione gladiator, quem armatus fugerat, nudus insequitur.* Non enim certè hîc de Rude. & Senecæ mentem satis illustrarunt sub Caio *quinque retiarij, qui totidem secutoribus succubuerant: cumque iuberentur occidi* (id est, abscisâ missione) *vnus resumptâ fuscinâ omnes victores interemit.* Hinc illud Augusti decretum, qui *Gladiatores sine missione edi prohibuit.* ait Tranquillus cap. XLV. Clementer. quoniam reperti sæui munerarij, qui omnes dabant in certam mortem. Qualem fuisse credimus Domitium auum Neronis, qui *Munus gladiatorium edidit* (verba Suetonij sunt, Neronis cap. IIII.) *tantâ sæuitiâ, vt necesse fuerit Augusto clam frustrà monitũ edicto coërcere.* Et suspicer hoc ipsum edictũ esse, quo vetiti dare sine missione. De hac missione Quinctilianus in Gladiatore: *Quas ego illius preces? quàm pertinaces lacrimas? quàm miserabilem obtestationem vidi? nemo vnquam sic rogauit missionem.* Idem: *Nec difficilem tamen sub illo præsertim auctoramento habuisset missionem, sed noluit gladiator viuere.* Ad hanc etiã refero, non ad militarem, variè & decenter translata scriptorum loca, vt Senecæ: *Quid porrò prodest paucos annos vel dies lucrifacere? sine missione nascimur.* Apuleij lib. II. vbi nequissima feminarum, *Hodierna pugna*, inquit, *non habet missionem.* & in simili nequitiâ illud Petronij: *Donec Quartilla ballenatiam tenens virgam, altéque succincta, iußit infelicibus dari missionem.* Eiusdem: *Inhibuitque Tryphæna tam grande facinus, non dissimulatâ missione.* Sed inprimis elegans Martialis epigramma, quod in Catalectis vulgauit Ios. Scaliger, anteà publicè non visum: quod totum subiicio libens illustrandæ huic rei.

Sine missione dare gladiatores.

Vetuit id Augustus.

Translata ea dictio ad res alias.

Cùm

Cùm traheret Priscus, traheret certamina Verus,
Esset & æqualis Mars vtriusque diu.
Missio sæpe viris magno clamore petita est.
Sed Cæsar legi paruit ipse suæ.
Lex erat, ad digitum * *positam concurrere palmam.* * posita cum palma.
Quod licuit, lances, donáque sæpe dedit.
Inuentus tamen est finis discriminis æqui.
Pugnauêre pares: succubuêre pares.
Misit vtrisque rudes, & palmas Cæsar vtrisque.
Hoc pretium virtus ingeniosa tulit.
Contigit hoc nullo, nisi te, sub Principe, Cæsar:
Cùm duo pugarent, victor vterque fuit.

Vbi tamen quid sit, *ad digitum concurrere*, ambigo: an non ita propinquos iunctósque pugnare, vt digitus modò interesset? Alioqui & *Digitum* (opportunè monebo) Gladiatores solent *tollere*, cùm victos se faterentur. Vetus Scholiastes ad illud Persij ——*digitum exere, peccas. Digito*, inquit, *sublato ostende, victum te esse à vitiis. Tractum à gladiatoribus, qui victi ostensione digiti veniam à populo postulabant.*

CAPVT XXII.

Populus moderator & arbiter horum ludorum. Intercedebat. interficiebat motu pollicis. Ferrum recipere iubebantur prostrati: qui non vno ictu interficiebantur. Manum mittebant in vulnus. Postremò Libitina in Ampheatris.

POPVLI ergo, vt videtis, in arenâ præcipuum ius: & ad eius voluntatem Domini plerumque se conformabant. Intercedebat pro victis læsisque. Seneca de Tranquillitate lib. II. *Quæris quid inter duos intersit? quòd inter gladiatores fortissimos. quorũ alter premit vulnus, & constat in gradu: alter respiciens ad clamantem populũ significat nihil esse, & intercedi non patitur.* Interfici iubebat idem. Signum, conuersus pollex. Iuuenalis: Populus intercedebat. Idem occidi iubebat. Pollicem vertere.

Munera nunc edunt & verso pollice vulgi
Quemlibet occidunt populariter.

Prudentius, de Vestalibus:

——*consurgit ad ictus*

Et quoties victor ferrum iugulo inserit, illa
Delicias ait esse suas, pectusque iacentis
Virgo modesta iubet conuerso pollice rumpi.

Poëta vetus ἀνώνυμος,

Sperat & in sæuâ victus gladiator arenâ,
Sit licet infesto pollice turba minax.

Hoc Tranquillus dixit, infestis spectatoribus dimicare, in Iulio cap. XXVI. *Gladiatores notos, sicubi infestis spectatoribus dimicarent, vi rapiendos seruandósque mandabat.* Caussa huic maleuolæ notæ à contrario prouerbio in fauore pollices premendi. quod apud Plinium Horatiumque. Ceterùm in quos fauor populi, in quos odium inclinare solitum: discite ab his exemplis. Cicero pro Milone: *Etenim si in gladiatoriis pugnis timidos & supplices, & vt viuere liceat obsecrantes, etiam odisse solemus: fortes & animosos & se acriter ipsos morti offerentes, seruari cupimus.* Seneca de Irâ lib. I. *Quid gladiatoribus quare populus irascitur, & tam iniquè vt iniuriam putet quòd non libenter pereunt? contemni se iudicat, & vultu, gestu, ardore, de spectatore in aduersarium vertitur.* Et bene furorem hunc Quiritium tangit Lactantius lib. VI. *Quæro nunc an possint pij & iusti homines esse, qui constitutos sub ictu mortis ac misericordiam deprecantes, non tantùm patiuntur occidi, sed efflagitant. Irascuntur etiam pugnantibus, nisi celeriter è duobus alter occisus est.* Exhorruimus in hac commemoratione, & Heu sæuitiam! inquit Duza: supra fidem meam, nisi fidos dares auctores. Certa Duza res, inquam ego. sed meo voto, Vtinam illi Busirides omnes vnũ oculum habuissent! Sed nos spectemus etiam. Dic Victor. Iterumque Victor: Post hæc ergo, inquit, suffragia vulgi, si alba quidem fauensque sententia; miser ille mittebatur, sed in eum diem aut id Munus dumtaxat, vt censeo. sin funesta; boni gladiatoris erat decumbere, & libenter fortiterque recipere ferrum. Id enim imperabatur, Recipe ferrũ. Cicero pro Sextio: *Ipsum verò quid accusas? num defuit gladiis? num repugnauit? num, vt gladiatoribus imperari solet, ferrum non recepit?* Iis verbis subiecta vis; vt iugulum vltrò præberent; ne membra contraherent; ne manum opponerent. Mira firmitas, si in re bonâ seriaque. Seneca epistolâ XXX. *Mors enim admota, etiam imperitis animum dedit non vitandi ineuitabilia. Sic gladiator totâ pugnâ timidissimus,*

Pollices premere.

Audacia & constantia gladiatorum accepta populo.

Ignauia, odio.

Recipere ferrum.

dissimus, iugulum aduersario præstat, & errantem gladium sibi attemperat. Cicero prorsus graphicè totam rem depinxit in Tusculanâ secundâ: *Quis mediocris gladiator non modò stetit, verumetiam decubuit turpiter? quis cùm decubuisset, ferrum iussus recipere, collum contraxit?* Seneca iterum, De Tranquillitate: *Fortuna illa quæ ludos sibi facit, quo,* inquit, *te seruem malum & trepidum animal: eò magis confodieris & conuulneraberis, quia nescis præbere iugulum. Viues tutiùs & morieris expeditiùs, qui ferrum non subductâ ceruice, nec manibus oppositis, sed animosè recipis.* Pertinet huc apud eumdem Tullium pro Roscio, C. Fimbriæ impotens responsum, Scæuulam accusantis *quòd non totum ferrum corpore recepisset.* Et allusit poëta magnus:

Sic loquitur, iuguloque haud inscius accipit ensem.

Etiam Prudentius:

Ferrum in papillas omne recepero.

Et tamen misericordia (si ita placet) admixta his sceleribus, si quis caderet gladiator famosus. Statius, de leone: *Miserabiles famosi gladiatores.*

—— quòd te populúsque patrésque,
Ceu notus caderes tristi gladiator arenâ,
Ingemuêre mori.

Imò & quidam quasi mitiores, auertebant se à vulneribus. Quinctilianus Declam. CCLXXXIX. *Multi se à gladiatorum vulneribus auertunt: & quamquam nemo dubitet illud spectaculum esse in parte pœnarum, tamen nequissimorum quoque hominum suprema pericula habent suam gratiam.* At illud feritatis inauditæ, quod Lactantij ipsis verbis ponam: *Quinetiam,* inquit, *percussos iacentésque repeti iubent, & cadauera ictibus dissipari: nequis illos simulatâ morte deludat.* Et éstne super alius ad sæuitiam gradus? Est. Nam & manum mittebant in vulnus, & sanguine velut se proluebant. Colligo ex Lampridij Commodo: qui omen sibi ante mortem, vt ait non leue fecit. *Nam cùm in gladiatoris occisi vulnus manum misisset, ad caput sibi detersit.* Illud scilicet prodigio habitum, non quòd manum cruentasset (ex more enim:) sed quod capiti suo admouisset. quasi precatus sibi suoque capiti eadem. Sed nec defuisse è populo scite, qui gladiatorum sanguinem ex ipso vulneris hiatu biberent, calidum adhuc spirantemque. contra morbum, fateor: sed iustâ * Plinij detestatione, *cùm plagis ne*

Iterabant ictus.

Manum in vulnus mittebant.

Bibebant sanguinem.

* li. XXVIII cap. 1.

gis ne ferarum quidem admoueri ora fas sit humana. Non ergo iniuriâ in hanc feralem arenam illata, vnà cum reliquo apparatu, Libitinæ instrumenta. vt esset videlicet, quò mortui subitò efferrentur. Quinctilianus clarè notat: *Sonabant clangore ferali tubæ, illatísque Libitinæ thoris ducebatur funus ante mortem.* Nec Plinium aliter audietis lib. XXXVII. cap. III. vbi de gladiatorio munere Neronis: *Arma verò & Libitina, totúsque vnius diei apparatus è succino.* Ab hac re certa porta in Amphiteatro, quæ Libitinensis dicta. Lampridius in Commodo: *Galea eius bis per portam Libitinensem elata est.* Dio de eâdem re: καὶ ὅτι ἐν τῇ τελευταίᾳ ἡμέρᾳ τὸ κράνος αὐτοῦ κατὰ τὰς πύλας, καθ' ἃς οἱ τελευτῶντες ἐκφέρονται, ἐξεκομίσθη: id est, *Et quòd vltimâ spectaculorum die, galea eius per eam portam quâ mortui efferri solēt, elata est.* Ex his videtis, opinor, satis, quanta ista cruditas: & quàm iure Prouerbij vicem scripserit Posidippus Comicus apud Athenæum:

Libitina in Amphitheatro.

Plinius explicatus.

Porta Libitinensis.

* Τῶν μονομαχούντων ἐσμὲν ἀθλιώτεροι.

* Nos miseriores gladiatoribus sumus.

CAPVT XXIII.

Præmia victorum, palma, & pecunia item Rudis. Discrimen inter Rudem & Pilleum: Arma ad Herculis.

INTERFATVS hîc ego, Parce oculis, inquam, istis Victor. non enim vltrà possum sine lacrimis. Lupi, non homines; quique edere sustinuerunt, quique spectare. Macte Constantine, qui sustulisti. Date etiam paullulùm, inquit Victor. iam ad exodium perducta res: & pugna certè pugnata est. Venio ad ea quæ post pugnam. Præmia dico, & Rudem. Pręmia? inquam ego. quid? vtrúmne istis paricidis? Istis, inquit. Augustinum audi tecum indignantem libro III. De ciuit. cap. XIIII. *Pugnant etiam gladiatores, vincunt & ipsi: habet præmia laudis & illa crudelitas.* & quidem præmium victori duplex, Palma & Pecunia. De palmâ Suetonius Caio: *Myrmillonem ferreâ sicâ confodit, & more victorum cum palma discurrit.* Lampridius in Commodo: *Tantum palmarum gladiatoriarum confecerat, vt mille contingeret.* Cicero pro Roscio: *Plurimarum palmarum nobilis ac vetus gladiator.* & ibidem: *Multas eius esse infames palmas, hanc primam lemniscatam quæ Romæ deferatur.* Iisdem & pecunia data. Suetonius

Palmæ gladiatorum.

Pecunia item.

nius

nius in Claudio, de subito gladiatorio munere loquens: *Nec vllo spectaculi genere communior* (ego verò legerim, *comior*: vt comitatem Claudij prædicet) *aut remissior erat: adeò vt oblatos victoribus aureos, prolatáque sinistrâ manu, pariter cum vulgo voce digitísque numeraret.* Iuuenalis Satyrâ VII.

Suetonius correctus.

Accipe victori populus quod postulat aurum.

Quæ donationes effusè creuerant, & coërcendæ à Principibus sæpe. Sed & vltra legitima præmia, corollaria adiiciebantur, exemplo à scenâ. Suetonius Augusto: *Corollaria & præmia alienis quoque muneribus & ludis & grandia & crebra de suo offerebat.* Superest de Rude: cuius mentio iucunda mihi. * Hanc indulgebant gladiatoribus veteranis, quasi magisterij signũ: aut etiam nouis, in nouo aliquo & strenuo facto. Idque populo impetrante. Quinctil. *Quidam vt patrem sepeliret, se auctorauit: sed die muneris productus, sub titulo caussæ rudem postulante populo accepit.* Hanc gladiator (si tamen vera & germana Acronis in Horatium nota) *stans ad crepidinem Circi sub circulo Amphiteatri à populo petere & impetrare solebat.* Dabat eam, vt videtur, Editor, vel Lanista etiam ipse. Calpurnius Declam. L. in Themate: *Redemit eum Lanista, & rudem ei in arenâ dedit.* Sed tamen, vt dixi, populi arbitrio aut postulatione. quod etiam in aliis præmiis obtinuit. Lactantius: *Non potest esse immunis à sanguine, qui voluit effundi: aut videri non interfecisse, qui interfectori & fauit & præmium postulauit.* At Rudis mentio apud omnes scriptores crebra: eius effectus, liberatio ab arenâ. Quod tamẽ distinctè intelligetis, aliter atque aliter pro conditione gladiatorum. Quidam enim, (vt Duza hîc prædixit) liberi erãt siue Auctorati, qui arenæ operam pretio locabant. Ij donati rude, redibant in veterem prorsus libertatem, nullo vltrà vinculo seruitutis. Exemplum in Opilio Macrino, de quo Capitolinus: *Plerique gladiatoriam pugnam eam exhibuisse dixerunt. & acceptâ rudi, ad Africam isse, venatorem primò, pòst etiam tabellionem fuisse, deinde aduocatũ fisci.* Alij è gladiatoribus, conditione serui. Hi donati rude, non libertatem accipiebant, sed vacationem dumtaxat à pugnâ. Lanistæ deinceps propè lanistis erant. doctores tironum, & batuebant, non pugnabant. Ideò tuta rudis Ouidio dicta:

Rude donare.
* Rudem è seruia: de quâ li. I. cap. XV

Acronis ambigua assertio.

Discrimen in datâ rude, pro personis.

Auctoritati, statim & plene.

Serui, non item.

Tutáque, deposito poscitur ense, rudis.

Sed pilleo impositio ius opus.

* Exemplo scilicet reliquorum seruorum.

Quòd si libertatem etiam impetrarent: mos erat, vti pillearentur, id est, * pillei impositione liberi iudicarentur. Itaque Tertullianus bene Rudem à Pilleo seiunxit: *Et qui insigniori cuique homicidæ leonem poscit, idem gladiatori atroci petat rudem, & pilleum præmium conferat.* Quæ tamen præmia ne temerè conferrentur: cautum est quid in noxiis damnatisque seruaretur. Tempus rudi, tempus pilleo præscriptum. Quod è solo Fragmento Vlpiani nobis innotuit, vulgato à doctissimo I C. Pythœo. *Est autem differentia,* inquit, *inter eos qui ad gladium & eos qui ad ludum damnantur. Nam ad gladium damnati, confestim consumuntur, vel certè intra annum debent consumi. Enimuerò qui in ludum damnantur, non vtique consumuntur, sed etiam pilleari & rudem accipere possunt post interuallum. Siquidem post quinquennium pilleari: post triennium autem rudem induere iis permittitur.* Vbi vel ex interuallo temporis vides pilleum rude meliorem. Qui donati rude, Rudiarij dicti. Tranquillus Tiberij cap. VII. *Munus gladiatorium dedit, rudiariis quoque quibusdam reuocatis auctoramento centum millium.* Ex quo pronum colligere, non depugnasse vltrà rudiarios, nisi pretio aut sponte inductos. Horatij versus totum hunc ritum satis aperiunt, Ad Mæcenatem suum:

Qui damnati in ludum, non temerè liberati.

Rudiarij gladiatores

Spectatum satis & donatum iam rude, quæris
Mæcenas iterum antiquo me includere ludo.
Non eadem est ætas, non mens. Veianius armis
Herculis ad postem fixis, latet abditus agro.

Mos arma consecrandi Herculi. Hercules Athletis gladiatoribusque præses.

E quibus postremis admonitum etiam hoc volo: moré fuisse, vti gladiatores emeriti arma sua suspenderent ad Herculis: sacra videlicet eiusmodi gymnasiorum deo. Nam & athletis & gladiatoribus Hercules præesse putabatur: qui facta eius scilicet & robur æmularentur. De athletis, lapis Græcus Romæ indicat, in quo aliquoties nominati, οἱ περὶ τὸν Ἡρακλέα ἀθληταί: id est, *Herculanei athletæ.* Varro: *Ex his atque huiusmodi institutis vel ad Herculis athletæ facti erant.* De gladiatoribus, præter Horatium Commodus ille testis, qui Herculem dici se voluit, imò pingi, fingi: quia gladiator. Igitur vt in Circo, Neptuni: in theatro, Veneris: sic in Amphiteatro, Herculis ædes vulgò. Vitruuius indicat clarè lib. I. admonens exstruendam ædem *Herculi, vbi gymnasia aut amphitheatra non sunt, in Circo.*

Eius templum vulgò in Amphitheatris.

CAPVT

CAPVT XXIIII.

Studia vulgi in varia genera gladiatorum. item sponsiones. Principum ipsorum crudus fauor.

DIXIN' omnia, Lipsi? an est quod me fugit? fugit etiam. Nam de factionibus sponsionibusq. in Arenâ, dignum notâ. Vilissimæ enim animæ addictæ his ludis & velut consecratæ, in partes diducebantur, & magno studio huic generi gladiatorum fauebant aut illi. Atque vt in Circo, alius in Venetum pannum, alius in Prasinum pronus: sic in Amphiteatro, hic in Thracum armaturam, alius in Myrmillonum aut Secutorum. Antoninus Imp. in vitâ suâ: παρὰ τοῦ τροφέως, τὸ μήτε πρασιανὸς, μήτε βενετιανὸς, μήτε παλμουλάριος ἢ σεκουτόριος γενέσθαι: id est, *Ab educatore suo, non Prasianus, non Venetianus, non Parmularius, aut Secutorius factus.* Parmularij videlicet fautores Thracum dicti, quia parmæ fauebant: & simili modo, Secutoriani. Martialis:

Studia & factiones in Arenâ. *Parmularij.* *Secutoriani.*

Vincenti parmæ cùm sua turba fauet.

Apud Arrianum Epictetus & explicat hunc morem & coercet lib. III. Dissertationum, cap. IIII. quem videte. Sed & sponsiones interponebantur vulgò, vter vinceret. Ouidius I. de Arte:

Sponsiones pro victoriâ.

Hos aditus Circúsque nouo præbebit amori:
Sparsaque sollicito tristis arena foro.
Illâ sæpe puer Veneris pugnauit arenâ:
Et qui spectauit vulnera, vulnus habet.
Dum loquitur, tangitque manum, poscitque libellum,
Et quærit, posito pignore, vincat vter:
Saucius ingemuit, telúmque volatile sensit,
Et pars spectati vulneris ipse fuit.

Et vulgus hæc tantùm? Principes imò ipsi. Titus Imp. *studium armaturæ Thracum præ se ferens, sæpe cum populo & voce & gestu, vt fautor, cauillatus est*, ait Suetonius in Tito cap. VIII. Quo loco non luscitiosus sed cæcus Glareanus, qui rescribendum contendit, *non vt fautor*, additâ negatione. Sed ego, vosque, capimus. Domitianus contrà, in hoc quoque dissidens à fratre, myrmillonibus fautor. Nec simplex hic fauor, & in re ludicrâ, ludus:

Principes imbuti hoc fauore aut odio. *Adserta Suetonij lectio.*

Caussæ mortis hic fauor. ludus: in iram, inimicitiam erumpebat, imò cædem. Domitianus *Patrem familias, quòd Thracem myrmilloni parem, munerario imparem dixerat, detractum è spectaculis in arenam, canibus obiecit, cum hoc titulo, Impiè locutus parmularius*, vt verba Suetonij sunt Domitiani cap. x. Hoc volebat scilicet ille ciuis, Thracem resistere myrmilloni posse, cui viribus par: non posse Editori (ipsi nempe Domitiano) à quo premebatur. Hoc dictũ luit sanguine suo miser. Appositè & apertè hanc sæuitiam tetigit Plinius in Laudatione Traiani: *Nemo spectator spectaculum factus, miseras voluptates vnco & ignibus expiauit. Demens* * *ille veríque honoris ignarus, qui crimina maiestatis in arenâ colligebat, & se despici ac contemni, nisi etiam gladiatores eius veneraremur, sibi maledici in illis, suam diuinitatem, suum numen violari interpretabatur: cùm se idem, quod deos: gladiatores, quod se putabat. At tu Cæsar quàm pulchrum spectaculum pro illo nobis execrabili reddidisti? Vidimus delatorum iudicium, quasi grassatorum, quasi latronum. non solitudinem illi nouiter* (moneo legendum abiunctis litteris, *non iter*) *sed templum, sed forum insederant*, &c. Et sanè etiã ante Domitianum hæc factitata: ex his Senecæ verbis, lib. I. de Clementiâ, cap. XXVI. *Non conuiuia secura ineunt, in quibus lingua sollicitè etiam ebriis custodienda est: non spectacula, ex quibus materia criminis ac periculi quæritur. Apparentur licet*, inquit, *magnâ impensâ & regiis opibus, & artificum exquisitis nominibus: quem tamen è ludo in carcerem ire iuuet?*

Suetonius explicatus.

* Domitianum tangit.

Plinius correctus.

CAPVT XXV.

Quid pro Romanis proque his ludis dici possit. Solitos dari sub belli tempus. In fine mos de reliquiis vini.

SED ego abiungo fessus. & dicite seriò, nónne etiam vobis

Lumbi sedendo, oculíque spectando dolent?

Non mihi, ait Lernutius. Pulchri isti & oblectantes ludi. Ego ad eum adducto vultu, Quod verbum te fugit? inquam. Ex imo pectore id dicis, an è labris? Ex pectore, inquit: atque adeò addo vtiles fuisse, non solùm oblectantes. Nec vultu isto me terrueris. de Romanis loquor, non de nobis: de noxiorum cæde, non

Pro gladiatoribus aliquid.

de, non de innocentum. Et dic, sodes, tu: gentem natam ad arma, & in armis; cui fatum, vi domare orbem: miraris in remissionibus ludicrisque ipsis prętulisse arma? sanguinem oculis vsurpasse & cædem? Ego verò à legislatoribus multas meditationes gymnasiaque instituta scio ad fortitudinem: nullum efficacius isto. Lacedæmonij pueros ad aram cædunt, sanguinem eliciunt: tu homo misericors, si interuenias, credo, plores. At palæstram eam fortitudinis patientiæque Lycurgus censuit. Atque illi in liberis innoxiisque corporibus sæuitiâ eâ vsi: Romanis, quos scelera sua lexque damnarant, non licuit interficere animaduersioni pariter & exemplo? At enim delectati eâ cæde fuerunt. Fateor, sed non is finis. Non delectare, sed confirmare eo spectaculo mentem oculosque voluerunt: & viuis præsentibúsque exemplis monere *Fortiter agere, fortiter pati.* Accessit tamen trepida quædam voluptas. quid mirum? Apud nosipsos, qui religione & more arcemur ab lanienâ, in hanc partem scilicet non peccatur. Præliorum igitur sermo sit: quotusquisque erit, qui non è speculâ aliquâ videre optet pugnantium morientiumque stragem? Lege in reum agatur: quis non relictis rebus in forum accurret, vt strictum carnificis gladium videat, & vnius miseri purpuream ceruicem? Ita est. queri libet de peruersitate naturæ. Hominem nascentem videre non capimur: capimur præter fatum morientem. Sed Romanis, vt dixi, qui primi ludicri auctores, non is scopus: militiam modò & fortitudinem spectarunt. Cicero bene Tusculanâ secundâ: *Crudele gladiatorum spectaculum & inhumanum nonnullis videri solet. & haud scio an ita sit, vt nunc fit. cùm verò sontes ferro depugnabant, auribus fortasse multæ, oculis quidem nulla poterat esse fortior contra dolorem & mortem disciplina.* Et Plinius in Panegyrico: *Visum est spectaculum inde non eneruе nec fluxum, nec quod animos virorum molliret ac frangeret: sed quod ad pulchra vulnera, contemptumque mortis accenderet, cùm in seruorum etiam noxiorumque corporibus amor laudis & cupido victoriæ cerneretur.* Itaque dabant plerumque gladiatores, ituri ad bella. Spartianus in Seuero: *Profectus dehinc ad bellum Parthicum est, edito munere gladiatorio.* Et satis multis verbis Capitolinus in vitâ Maximi & Bal-

Bellicum esse spectaculum.

Meditationem fortitudinis.

Voluptatem spectantium accessionem esse, non finẽ.

Cupiditas humana videndi sanguinis.

Ad mortis contemtum facere.

Ideò dari solitum tempore belli.

Balbini : *Unde autem mos tractus sit vt proficiscentes ad bellum Imperatores munus gladiatorium & venatus darent, breuiter dicendum est. Multi dicunt apud veteres hanc deuotionem contra hostes factam, vt ciuium sanguine litato specie pugnarum se Nemesis, id est vis quædam fortunæ satiaret. Alij hoc litteris tradunt, quod verisimilius credo, ituros ad bellum Romanos, debuisse pugnas videre, & vulnera, & ferrum, & nudas inter se * cohortes,* (emendandum censeo, *nudos inter se coörtos,*) *ne dimicantes in bello armatos hostes timerent, aut sanguinem pertimescerent.* Atque hæc satis, vt opinor, ad excusandum publicum morem. quem tamen ipsum priuatim si spectas, quid? non tu, Lipsi, momentum aliquod habuisse censes ad virtutem? Magnum. Tempora nostra, nósque ipsos videamus. Opidum ecce vnum alterúmue captum, direptum est; tumultus circa nos, non in nobis: & tamen concidimus, ac turbamur. Vbi robur? vbi tot per annos meditata sapientiæ studia? vbi ille animus qui possit dicere, *Si fractus illabatur orbis*? Ignaue miles, sequere me non in philosophicum, sed in hunc pugnatorium ludum. Vides tu illum gladiatorem? illum barbarum? illum perditum? fortiter ecce occumbit: iugulum præbet: ferrum attemperat sibiipsi. Tu degener, rem non trahis in exemplum? non tecum sic loquere? Homullus ille sine litteris, sine disciplinâ, mortem contemnere potest, extremum rerum humanarum: exsilium ego & mutationem loci formido. Ille sanguinem amittit alacer: ego si ager aut resculæ meæ mihi eripiantur, plorem. Ceruorum videlicet similis, quibus vt frustrà ingentia cornua, cùm desit animus; sic mihi hæc litterarum tela nescio vti. Desierat Lernutius. & parabam respondere ego: sed Duza interpellans, Ne nunc reciproca Lipsi, inquit, hanc serram. Diei tempus vides? contenebrauit. Certè video, inquam: eamus. Et iam surgere nitebamur, sed capite quassanti Lernutius, Non ita, non ita, inquit. non dimitto. Quid? inquam, etiam Caligulam imitabere, & inclusos necabis in hoc Circo? Prorsus, inquit. aut vos bellaria hæc tangite, ne adposita frustrà. Vin' tu, Lipsi, de hoc cannarum melle? Sacchar appellarunt Arabes. Certè conuenit tibi homini tam miti & tam molli. Ego renui: &, non capio, inquam, ab hoc Falaride. Apud Anthropophagos nasci debuisti tu. non spectas-

* Atqui non per cohortes pugnabant vulgò. Capitolinus correctus.

Potuisse etiã priuatim esse vtile id ludicrum.

Exhortatio ad constantiam.

ſpectaſſes ſolùm, credo, ſanguinem, ſed guſtaſſes. Pax! bona verba, ait Lernutius. & in fermento es? ejurabo potiùs, me priora illa dixiſſe per iocum. Vinum hoc à me cape. Cyathumque porrexit; quem ego vix ſummo ore delibans puero tradidi, & bibere iuſſi. Non tulit Lernutius: & quæ hæc res? inquit. Proba & antiqua, inquam. Ita receptum, vt in fine menſæ, puero qui à poculis, reliquias darent vini. Imò religio quædam in illo. Athenæus libro extremo: Ἔθος δὲ ἦν ἀναστᾶσι τοῦ δείπνου, καὶ σπείσασι, τὸ λοιπὸν τοῦ ἀκράτου τῷ διδόντι παιδὶ ἐκπιεῖν διδόναι, Id eſt: *Mos erat vt cùm ſurgerent à menſâ, cúmque libaſſent, vini reliquum puero illi darent qui bibere miniſtraſſet.* Dixi, & ſurrexi. ſed Victor ad nos, Amici, inquit, cras nempe apud me eritis. Hem! inquit Duza. cras iterum ad conuiuium? Hæc erit profectò, vt Græci dicunt, νυμφίου βίος. Tamen, ſi Pighius hic vult, me Victor, vince. Sint ſanè hæc tertia legitima Saturnalia, inquit Pighius. Veniemus. Dictum ſimul, abitumque.

Reliquiæ vini pincernæ puero datæ, ritu priſco.

FINIS.

INDEX CAPITVM

QVÆ LIBRO PRIMO.

tudo pugnantium, supra nostram fidem. Plinius ac Suetonius probabiliter emendati.

CAP. XII.

Detestatio huius verè sceleris. quæq́ leges ab antiquis latæ, ad coërcendum effusam præbitionem. Eæ duorum generum; quæ certos homines ab editione arcerent: quæq́ numerum & modum editioni ipsi ponerent. Postremò tota res sublata. Ammianus explicatus, & Prudentius.

CAP. XIII.

Additamenti loco ad primam sermonis partem adiectum, de habitu Edentium: de habitu Spectantium. Suetonius illustratus.

CAP. XIIII.

Pars secunda, De loco, qui cùm duplex, primò de Ludo dictum. Cui rei inuentus: quàm multi Romæ: qui præfecti & administri: De victu & saginâ gladiatorum in his ludis, qui fuêre etiam extra Romam. & aliquid de ludorum formâ.

CAP. XV.

Ludorum præfecti, Lanistæ: qui familiæ praeesse dicti, eamq́ Ducere. Iidem doctores, magistri, Commentabantur, Dictata dabant. Tirones apud eos instituti: quorum exercitium Batuere rudibus. Rudem videri gladium è ligno. Aliamq́ lanistis fuisse, ac tironibus.

CAP. XVI.

Mensæ secundæ interruptus paullum sermo de loco: dictumq́ per occasionem de Saturnaliciis muneribus: item de Apophoretis, quæ duplicia; & in mensis, item in ludis spectaculisque.

CAP. XVII.

Iterum ad gladiatores reditum: deq́ locus pugnæ dictum. Ea sunt Rogus, Forum, Amphiteatrum, Septa, Circus, Vici & regiones.

CAP. XVIII.

De Spoliario, quod item pars ludi. vnde id dictum, & cui rei vsuique. Obiter etiam de obscænâ ludi parte.

CAP. XIX.

Finis conuiuij sermonisq́. per occasionem de diludiis: item de ratione inuitandi ad hilaritatem, inusitatum hodie. Ammianus expletus à cöiecturâ. De Mutitatione, Agellius correctus, & Nonius.

QVÆ LIBRO II.

CAPVT I.

QVID ante diei secundi conuiuium. *cum Victore dissertatio super Taciti loco de inuentione argẽti apud Germanos. crebra manuum lautio antiquis.*

CAPVT II.

In ipso conuiuio de Carptorum munere, & vario nomine. Item de structoribus. Translatus cœptus sermo à Pighio ad Duzam.

FINIS.

INDEX RERVM
ET VERBORVM.

Claudius

FINIS.

APPROBATIO.

Hi I. Lipſij Saturnalium Sermonum de Gladiatoribus libri vtiliter recudentur, quòd priſcorum auctorum ſcriptis lucem & medicinam adferant. 3. Cal. Iul. 1598.

Guiliel. Fabricius Nouiomagus, Apoſtolicus ac Regius librorum Cenſor.

PRIVILEGIVM CÆSAREVM.

RVDOLPHVS SECVNDVS diuina fauente clementia electus Romanorum Imperator ſemper Auguſtus, ac Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Sclauoniæ Rex, Archidux Auſtriæ, Dux Burgundiæ, Stiriæ, Carinthiæ, Carniolæ & Wirtembergæ, &c. Comes Tirolis, &c. Noſtro & Sacri Imperij fideli dilecto IVSTO LIPSIO gratiam noſtram Cæſaream. Poſtquam inter alia, quę DEVS immortalis hominibus liberali manu dedit dona, illuſtria inprimis illa & quaſi diuina ſunt, quæ in litteris liberalibusque diſciplinis conſiſtunt, quibus ſcilicet homines non tantùm ab animalibus ceteris rationis expertibus, ſed à rudi etiam & imperito hominum vulgo ita diſtinguuntur, vt tanquam Dij quidam ſplendeſcere in terris videantur: rem ſanè præclaram ſeque dignam illi præſtant, qui diligentem iis ipſis in literis ac diſciplinis operam ponunt; præclariſſimam verò & Reipub. vtiliſſimam, qui eas ita excolunt, vt aliorum menti docendo, ſcribendo lumina præferant, eosque ex ignorantiæ tenebris quaſi manu educant. Quos excitare, quos amare atque animare ad dignitatis noſtræ munus, ad quod Diuino vocati beneficio, conceſſuque ſumus, inprimis pertinere exiſtimamus. Cùm itaque ab iis, quorum nobis ſpectata fides, quique iudicare de Literis poſſint, acceperimus, inſignes te animi ingeniique tui dotes tibi à natura inſitas à primis temporibus ætatis tuę ita literarum ac diſciplinarum ſtudiis excoluiſſe atque exornaſſe, vt olim iuuenilibus adhuc annis præclara floreſcentis minimeque vulgaris eruditionis ſpecimina præbueris, dum obſcura in antiquis ſcriptoribus loca, quæ quædam tanquam luſtra erant, illuſtraſti, quæque in iis iniuria temporum deprauata & corrupta fuerunt, reſtituiſti, dum vetuſta Latinæ antiquitatis rudera in nouam ſubinde ſtructuram ſingulari artificio eleganter conuertiſti: ad exquiſitam adeò & raram doctrinam, quæ magnam de te apud doctos quoſque viros opinionem excitarit, perueniſſe, eamque variis abs te libris acri & graui cum iudicio ſcriptis atque in lucem editis oſtendiſſe, vt in eo quod tam feliciter tractes ſcriptionis genere paucos tibi pares hodie reperire ſit: iam verò matura te ætate virum, viro magis magisque digna, & viris doctis grata ac Reipub. vtilia ſcribere, quæq. à primis illis Romanis olim auctoribus ſcripta fuerunt, à mendis purgare, & lectiſſimos quoſque ex Muſarum hortis, in quibus aſſiduè verſeris, flores colligere, concinnare, quibus Lectores mirificè recrees, & eorum pectus ad prudentiam, probitatemque informes: haud quaquam prætermittere voluimus, quin Reipub. ad quam hæc abs te ornamenta conferuntur, cauſa, Cæſareo te noſtro elogio decorandum, & quamuis per te ſatis ipſe animatus ſis, animandum magis patricinioq. noſtro defendendum pro benigna noſtra in te ſuſciperemus voluntate. Quoniam verò lucubrationibus atque operibus tuis in lucem edendis, peculiarem te eligere velle Typographum, accepimus, Diplomate hoc noſtro priuilegioque te & Typographum tuum aduerſus quorumcunque fraudem, qui lucri cauſa, quod fieri ſolet, eadem excudere aut typis imitari fortè velint, munitos cupimus. Quamobrem pro auctoritate noſtra Cæſarea decernimus, ſtatuimus, vetamusque, ne quis Typographorum, Bibliopolarum,

aut

aut aliorum, qui librariam negotiationem exercent, eos libros, quos tu editurus es, quocunque modo, charactere, aut forma, siue integros, siue aliquam eorum partem typis imitari, edere, excudere, aut venundare intra sacri Romani Imperij, Regnorumq. ac Dominiorum nostrorum hæreditariorum fines triginta annis proximis à primo editionis die computandis, absque tuo tuorúmve hæredum consensu audeat: Hac autem lege addita, vti tria vt minimum cuiusque libri exemplaria, quemadmodum moris est, ad Imperialem nostram Cancellariam mittantur. Si quis verò edictum hoc nostrum transgredi, violare, aut contemnere deprehensus fuerit, eum non solùm eiusmodi libris, tibi, hæredibúsue tuis, auxilio Magistratus, vbicunq. reperti fuerint, vendicandis, priuari, sed triginta etiam Marcharum auri puri mulcta, cuius semissis quidem Fisci nostri Procuratori, fraudis vindici; alter verò semissis, tibi hęredibúsue tuis pendatur, puniri volumus. Mandantes vniuersis & singulis nostris & sacri Romani Imperij subditis & fidelibus dilectis, tam Ecclesiasticis quàm Politicis, cuiuscumque status, gradus aut ordinis extiterint, pręsertim verò iis, qui in Magistratu constituti, vel suo vel superiorum suorum loco aut nomine, ius dicunt, iustitiámue exercent, ne quemquam hoc Priuilegium nostrum impunè violare, spernere aut negligere patiantur: Sed, si quos contumaces compererint, constituta à nobis mulcta, eos puniri & quibuscunque modis coërceri curent, ni & ipsimet grauissimam nostram in se conuertere indignationem velint. Id quod hoc Diplomate, manu nostra subscripto, & Cæsarei nostri sigilli impressione munito, confirmamus. Datum in arce nostra Regia Pragæ, die prima mensis Augusti. Anno Domini Millesimo, Quingentesimo, Nonagesimo secundo. Regnorum nostrorum Romani decimo septimo, Hungarici vigesimo, & Bohemici itidem decimo septimo.

Subsign.

RVDOLPHVS.

Iacobus Curtius à Senfftenaw.

Ad mandatum sacræ Cæsareæ M^tis proprium.

Io. Baruitius.

Additum sigillum Cæs. M^tis in cerâ rubrâ.

SVMMA PRIVILEGII REGII.

PHILIPPVS Dei gratia Hiſpaniarum &c. Rex Catholicus, diplomate ſuo ſanxit, ne quis, Iuſti Lipſij Hiſtoriarum in alma Vniuerſitate Louanienſi Profeſſoris, & item Hiſtoriographi ſui libros quoſcunque, à Cenſoribus legitimis approbatos præter ipſius, heredúmve eius, voluntatem, intra triginta annos à prima ſingulorum librorum editione computandos imprimat, aut alibi terrarum impreſſos, in has inferioris Germaniæ ditiones importet, venaléſve habeat. Qui ſecùs faxit, præter librorum confiſcationem triginta marcharum auri puri illatione mulctabitur. Vti latiùs patet in litteris, datis Bruxellæ XIV. Feb. M.D.XCVII.

Signat.

Verreycken.

TIbi JOANNES *M*ORETE, *pro amicitiâ quæ mihi cum Plantino (heu, quondam meo) & Plantinianis eſt ac fuit, tibi, inquam, permitto, vti hos* SATVRNALIVM *libros auctos & correctos, typis tuis excudas ac diuulges. Ne quis alibi alius præter te, cupio ſiue iubeo, ex lege quam magnus Cæſar & Rex meus dixerunt.*

Iuſtus Lipſius.

ANTVERPIÆ,
EX OFFICINA PLANTINIANA,
APVD IOANNEM MORETVM.
M. D. XCVIII.

LABORE ET CONSTANTIA

LEGES REGIAE
ET
LEGES X. VIRALES,

I. Lipsij opera studiosè
collectae.

LVGDVNI BATAVORVM,
Ex officina Plantiniana,
Apud Franciscum Raphelengium.
CIƆ. IƆ. LXXXIX.

DE REGIIS LEGIBVS, ET QVI REGES QVAS TVLERINT.

IVS omne Publicum aut Priuatum est. Publicum, Diuinum, aut Humanum. Diuinum, quod ad sacra & sacerdotes pertinet: Humanum, quod ad magistratus & publicam administrationem. Ex his Romulus rex Humanum praecipuè: Numa, Diuinum constituit. Et publico quidem iuri pauca aut reges ceteri aut x̄.viri addiderunt. Supererat Priuatum. quod in Naturale, Gentium, & Ciuile tribuitur. Naturae ius Romuli ferè leges praeferunt: Numa Gentium addidit. Romulus de educatione liberûm, de matrimoniis, de parentum iure sanxit: Numa, de homicidis, de bonae fidei contractibus, de sepultura, quaedam tulit. Iuris Ciuilis praecipuus auctor Seruius Tullius, qui auctore Dionysio de Contractibus & Iniuriis quinquaginta leges rogauit: item de foenore, de nexis, aere alieno, & alia. quae compluria in suas tabulas x̄.viri transtulerunt. Non aliena ab hac origine iuris Aristotelis diuisio est Iustitiae particularis in διανεμητικὴν siue Distributiuam, & ἀλλακτικὴν siue Commutatiuam. Priorem illam iustitiam Romulus maximè, & ex parte Numa: posteriorem ceteri spectarunt. Romuli leges, quarum verba ipsa perierunt, sententiae ex antiquis, praecipuè Dionysio, colliguntur, sic concipi possunt.

I. Deos patrios colunto: externas superstitiones aut fabulas ne admiscento.

II. Ne quid inauspicato publicè gerunto.

III. Nocturna sacrificia, peruigiliaque amouentor.

IV. Rex sacrorum praeses, legum custos esto: iudicia exerceto: belli imperium habeto.

V. Patres sacerdotia & magistratus capiunto: plebeiis patroni sunto.

VI. Populi suffragia sunto: magistratus creanto: leges sciscunto: pacem bellumque iubento.

VII. Moenia sancta existimantor.

Vxor Farreatione viro iuncta in sacra & bona eius venito: ius deuortendi ne esto. VIII.

Si stuprum commisit aliúdve quid peccassit, maritus iudex & vindex esto: deque eo cum cognatis cognoscito. IX.

Temetum mulier ne bibito. X.

Quod natum erit, parentes tollunto: monstrosos tamen partus se fraude exponi fas esto. XI.

In liberos suprema patrum auctoritas esto: venumdare, occidere liceto. XII.

Verba ipsa legum.

SI PATER FILIOM TER VENVM DVIT, FILIVS A PATRE LIBER ESTO. XIII.

SEI PVER PARENTEIS VERBERIT, AST OLOE PLORASSINT, PVER DIVEIS PARENTVM SACER ESTO. SEI NVRVS, SACRA DIVEIS PARENTVM ESTO. XIV.

PATRONVS SI CLIENTI FRAVDEM FAXIT, SACER ESTO. XV.

DVVMVIRI PERDVELLIONEM IVDICENT: SI A DVVMVIRIS PROVOCARIT, PROVOCATIONE CERTATO. SI VINCENT, CAPVT OBNVBITO, ARBORI INFELICI SVSPENDITO: VERBERATO VEL INTRA POMOERIVM, VEL EXTRA POMOERIVM. XVI.

Numae Pompilij Leges.

Numa, ait Dionysius, Romuli leges firmauit, nouas ipse de ritibus & ministris sacrorum adiunxit. Curiones, Flamines, Augures, Vestales, Salios, Fetiales, Pontifices instituit. Legum aliquot verba haec reperiuntur.

DIS EX IMPVTATA VITE NE LIBANTO. I.

VINO ROGVM NE RESPERGITO. II.

PISCEIS QVEI SQVAMOSI NON SVNT NEI POLLVCETO: SQVAMOSOS OMNEIS PRAETER SCARVM POLLVCETO. III.

QVOIVS AVSPICIO, CLASSE PROCINCTA, OPEIMA SPOLIA CAPIVNTVR, IOVI FERETRIO BOVEM CAEDITO. QVEI CEPIT, AERIS DVCENTA DARIER OPORTETO. IV.

SECVNDA SPOLIA, IN MARTIS ARAM IN CAMPO SOLITAVRILIA VTRA VOLVERIT CAEDITO.

TERTIA SPOLIA, IANO QVIRINO AGNVM MAREM CAEDITO, CENTVM QVI CEPERIT EX AERE DATO.

QVI TERMINVM EXARASSIT, IPSVS ET BOVES SACREI SVNTO. V.

SI QVIS HOMINEM LIBEROM DOLO SCIENS MORTI DVIT, PARICIDA ESTO: SI IMPRVDENS, TVM IN VI.

CONCIONE PRO CAPITE OCCISI, ET NATIS EIVS ARIETEM OFFERTO.

VII. PELLEX ARAM IVNONIS NE TAGITO: SI TAGIT, IVNONI CRINIBVS DEMISSIS AGNVM FAEMINAM CAEDITO.

VIII. SEI HOMINEM FVLMIN IOVIS OCCISIT, NE SVPRA GENVA TOLLITO.

HOMO SI FVLMINE OCCISVS ESIT, EI IVSTA NVLLA FIERI OPORTETO.

Sensa legum ista.

IX. Deis fruge & mola salsa supplicanto.

X. In contractibus fides seruator: Fidei numen omnes metuunto.

XI. Si filius familias vxorem duxit, patri vendundi eius ne vltrà ius esto.

XII. Mulierem, si praegnas mortua fuat, nisi exciso partu, ne humato: qui secus faxit, quasi spem animantis peremerit, ita esto.

Tulli Hostilij.

I. Nati trigemini, donicum puberes esunt, de publico aluntor.

De x. virorum Legibus, quando & quomodo scriptae.

Regiae leges partim scriptae, partim inscriptae adusque Tarquinij Superbi tempora valuerunt. Primus ille & Seruij leges omnes abrogauit, & priorum Regum plerasque contemsit, ad vim omnia referens & libidinem dominandi. Tarquinio verò pulso, à Bruto & Valerio Coss. *reuocatas iterum Seruianas aliásque leges Dionysius adfirmat. Quasdam & ipsi* Coss. *& posteà Tribuni addiderunt tuendae libertatis, vt sunt Valeriae, Sacratae, Iciliae leges. Sed hae omnes ius publicum spectabant: & priuato iuri nulla facta accessio ante leges* x. *virales.* A.V.C. CCXCII *promulgata à Tribunis lex Terentia est de Quinqueuiris, vt Liuius, vel Decemuiris, vt Dionysius, Legum Scrib. creandis. Eáque lex plebi volenti fuit. Nam ad id tempus loco regum* Coss. *ius dicebant: Consules autem ex patribus erant. Itaque in dissensu ordinum, cùm Patres occasione iuris praecipuè vterentur ad premendam plebem, nec plebeio contra patricium ius vllum aequum esset: omnibus concionibus iactata & flagitata lex Terentia est. Restitère tamen, septem annos ipsos, patres. Fracti demum concessère, missiq; legati in Graeciam ad Solonis inclitas leges aliarúmque ciuitatum instituta moresq. noscendos. addit Dionysius etiam in Graecanicas Italiae ciuitates. Biennium plusminus legati abfuerunt. Reuersi sunt* A.V. CCCI. *Statímque plebs peruicit vt scribendarum legum initium fieret: patres tenuerunt vt* x. *viri è patriciis tantum crearentur. Creati Ap. Claudius, T. Genutius, P. Sextius, Sp. Veturius, C. Iulius, A. Manlius, Ser. Sulpicius, P. Curtatius, T. Romulius, Sp. Postumius, omnes consulares. Inierunt magistratum sine prouocatione* A.V. CCCII. *finéque anni propositae decem tabulae. Duae reliquae sequenti anno additae. In Graecis interpretandis vsi opera sunt Hermodori Ephesij philosophi. Tabulas vocare*

vocare placuit exemplo Atheniensium qui Solonis leges dixerunt Ἄξονας, tabulis ligneis incisas. quamuis istas aereas fuisse constet dissentiente Pomponio. Perlatae sunt comitiis centuriatis, fixae in foro ad Curiam Hostiliam. manseruntque, quamuis post varia incendia vrbis, vltra Septimij Seueri Imp. tempora. De diuisione tabularum ex Fragmentis difficile iudicium est. Modo tamen & ordine scriptas fuisse non est dubium. Leges Regiae & Solonis, decem primas tabulas occupasse videntur: duae postremae de Sacris fuerunt, eásque à Faliscis petitas Seruius est auctor. Certè leges regiae ex I. II. *&* III. *tabula à Festo citantur: Lex Romuli de vendendis filiis à Dionysio in quarta ponitur. Fragmenta quae supersunt, haec sunt.*

IVSSVS POPVLI ET SVFFRAGIA SVNTO, QVODCVMQVE POSTREMVM POPVLVS IVSSIT, ID IVS RATVMQVE ESTO. I.

PRIVILEGIA NE IRROGANTO. II.

DE CAPITE CIVIS NISI PER MAXIMVM COMITIATVM NE FERVNTO. III.

FORTI SANATIQVE IDEM IVS ESTO. IV.

Qui hostem concitauerit, quíve ciuem hosti tradiderit, quíve coetus nocturnos agitauerit, capital esto. V.

Sodalitates & collegia sunto: ast ne in publicas leges commodáve peccanto. VI.

QVI FRVGES EXCANTASSIT, CERERI SACER ESTO. VII.

QVI FRVGEM ARATRO QVAESITAM PAVIT SECVITVE, PVBES CERERI SACRATOR: IMPVBES PRAETORIS ARBITRATV VERBERATOR, NOXAMVE DVPLIONEMVE PRAESTATO. VIII.

Si in alieno pecus pauerit, actio esto. IX.

Qui iniuria arbores alienas ceciderit, in singulas XXV. aeris luito. X.

Arboris impendentis ramos XV. pedes à terra circumcidere ius esto. XI.

PATERFAMILIAS VTI LEGASSIT SVPER PECVNIA TVTELAVE SVAE REI, ITA IVS ESTO. XII.

SI INTESTATVS MORITVR CVI SVVS HERES NEC ESCIT, AGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO: SI AGNATVS NEC ESCIT, GENTILES FAMILIAM HERCISCVNTO. XIII.

SI FVRIOSVS ESSE INCIPIT, AGNATORVM GENTILIVMQVE IN EO PECVNIAQVE EIVS POTESTAS ESTO. XIV.

HOMINEM MORTVVM IN VRBE NE SEPELITO NEVE VRITO. XV.

HOC PLVS NE FACITO: ROGVM ASCIA NE POLITO. XVI.

MVLIERES GENAS NE RADVNTO, NEVE LESSVM FVNERIS ERGO HABENTO. XVII.

XVIII. HOMINI MORTVO NE OSSA LEGITO, QVO POST FVNVS FACIAS, NISI BELLI PEREGREVE MORTVO.

XIX. QVI CORONAM PARIT, IPSE PECVNIAVE EIVS, VIRTVTIS CAVSA ARDVITOR.

XX. NEVE AVRVM ADDITO.

XXI. QVOI AVRO DENTES VINCTI ESVNT, AST IM CVM OLLO SEPELIRE ET VRERE SE FRAVDE ESTO.

XXII. Seruilis vnctura tollitor, omnisque circumpotatio.

XXIII. Rogum bustúmve nouum, propius L X. pedes, alienas aedes ne adiicito.

XXIV. Forum bustúmve ne vsucapito.

XXV. SI IN IVS VOCET, ATQVE EAT.

XXVI. SI MORBVS EVITASVE VITIVM ESCIT, QVI IN IVS VOCASSIT, IVMENTVM DATO: SI VOLET ARCERAM, NE STERNITO.

XXVII. SIQVID HORVM FVIT VITIVM IVDICI; ARBITROVE, REOVE, DIES DIFFEISVS ESTO.

XXIIX. SI VIS VOCATIONI FVAT, TESTAMINI: IGITVR EM CAPITO.

XXIX. SI CALVITVR PEDEMVE STRVIT, MANVM ENDOIACITO.

XXX. SIQVEI IN IVRE MANVM CONSERVNT, VTRIQVE SVPERSTITIBVS PRAESENTIBVS VINDICIAS SVMVNTO.

XXXI. SI VINDICIAM FALSAM TVLIT, REI SIVE LITIS ARBITROS TRES DATO: EORVM ARBITRIIS FRVCTVS DVPLIONE DAMNVM DECIDITOR.

XXXII. REM VBEI PAGVNT, ORANTO. NEI PAGVNT, ANTE MERIDIEM IN FORO AVT IN COMITIO CAVSAM CONIICIVNTO. POST MERIDIEM PRAESENTE AMBOBVS LITEM ADDICITO. SOL OCCASVS SVPREMA TEMPESTAS ESTO.

XXXIII. AERIS CONFESSI, REBVSQVE IVRE IVDICATIS TRIGINTA DIES IVSTI SVNTO: POSTIDEA MANVS ENDOIECTIO ESTO: IN IVS DVCITO: NEI IVDICATVM FACIT, AVT QVIPS ENDO IVRE EM VINDICIT, SECVM DVCITO, VINCITO AVT NERVO AVT COMPEDIBVS QVINDECIM PONDO, NE MINORE, AVT SI VOLET MAIORE VINCITO. SI VOLET, SVO VIVITO, NI SVO VIVIT, QVI EM VINCTVM HABEBIT LIBRAS FARRIS ENDO DIES DATO: SI VOLET, PLVS DATO.

XXXIV. TERTIIS NVNDINIS PARTES SECANTO: SI PLVS MINVSVE SECVERINT, SE FRAVDE ESTO.

ASSIDVO

ASSIDVO VINDEX ASSIDVVS ESTO: PROLETARIO QVIVIS VOLET VINDEX ESTO. XXXV.

QVI SE SIRIT TESTARIER, LIBRIPENSVE FVERIT, NI TESTIMONIVM FARIATVR, IMPROBVS INTESTABILISQVE ESTO. XXXVI.

CVI TESTIMONIVM DEFVERIT, IS TERTIIS DIEBVS OB PORTVM OBVAGVLATVM ITO. XXXVII.

Qui falsum testimonium dixerit, saxo Tarpeio deiicitor. XXXVIII.

Si iudex arbitérve ob rem iudicandam, pecuniam acceperit, Capital esto. XXXIX.

Qui malum carmen incantassit, Cereri sacer esto. XL.

QVI INIVRIAM ALTERI FAXIT, XXV. AERIS POENAE SVNTO. XLI.

SI QVIS CARMEN OCCENTASSIT, ACTITASSIT, CONDIDISSIT, QVOD ALTERI FLAGITIVM FAXIT, CAPITAL ESTO. XLII.

SI MEMBRVM RVPSIT, NI CVM EO PACIT, TALIO ESTO. XLIII.

SI NOX FVRTVM FAXIT, ET IM ALIQVIPS OCCISIT, IVRE CAESVS ESTO. XLIV.

Interdiu si se telo defenderit, iure caesus esto. XLV.

SI ADORAT FVRTO QVOD NEC MANIFESTVM ERIT, DVPLIONEM LVITO. XLVI.

Furta per lancem liciumque concepta, quasi manifesta vindicantor. XLVII.

De furto pacisci liceto. XLIIX.

TIGNOM IVNCTOM AEDIBVS, VINEAEQVE CONCAPES NE SOLVITO. XLIX.

FVRTIVAE REI AETERNA AVCTORITAS ESTO. L.

VSVS, AVCTORITAS FVNDI, BIENNIVM ESTO. LI.

ADVERSVS HOSTEM AETERNA AVCTORITAS ESTO. LII.

QVI NEXVM FACIET MANCIPIVMQVE, VTI LINGVA NVNCVPASSIT, ITA IVS ESTO. LIII.

Vindiciae secundum libertatem dantor. LIV.

Nequis vnciario foenore plus exerceto. LV.

Patricij cum plebeiis connubia ne iungunto. LVI.

Via in porrectum VIII. P. in amfractum XVI. P. lata esto. LVII.

In finibus intra v. pedes vsucapio ne esto. LVIII.

FINIS.

colorchecker CLASSIC
calibrite
mm